

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut

Epp Tamm

Suitsusaun kui vaimne kultuuripärand: kogukondlikud pärandiloome ja
pärandikommunikatsiooni protsessid Võrumaal

Magistritöö

Juhendaja Ester Bardone (PhD)

Tartu 2014

AUTORIDEKLARATSIOON
(paigutada tiitellehe pöördele)

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen oma uurimistöö koostanud iseseisvalt ning seda ei ole keegi varem kaitsmisele esitanud. Oma uurimuses kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisu-kohtadele, kirjandusallikatele ja mujalt pärit andmetele olen lisanud allikaviite.

(kuupäev)

(nimi ja allkiri)

Sisukord

Sisukord.....	2
Sissejuhatus	4
Uurimislugu.....	6
Töö ülesehitusest.....	7
1. Töös kasutatud allikad ja meetodid.....	9
2. Töö teoreetiline raamistik	19
Kultuuripärandi mõistest.....	19
Vaimne kultuuripärand ja kogukond.....	21
Kultuuripärandi ametlik diskursus ja pärandieksperdid.....	25
Pärandilooma protsessist.....	27
3. Vana Võrumaa suitsusaun kui vaimne kultuuripärand ametlikus diskursuses	29
Suitsusaun kui vaimne kultuuripärand: kogukond ja pärandieksperdid	30
Erinevate pärandieksperptide tegevus pärandilooma protsessis	33
Suitsusauna populariseerivad ja propageerivad materjalid – veebileht, raamat, näitus ja film.....	37
UNESCO sümboolne kapital kohaliku pärandipoliitika teenistuses.....	40
UNESCO rahvusvahelisele komiteele esitatud taotlusest.....	44
Kokkuvõte	46
4. Haanja avatud suitsusaunade nädal kui kogukonna pärandikommunikatsioon	48
Haaaja avatud suitsusaunade nädal: ürituse taustast ja taotlustest.....	49
Suitsusaun ja pärimusmeditsiini õpitoad.....	55
Suitsusaun ja lihasuitsutamise õpitoad	58
Avatud suitsusaunad peredes	59
Sauna ehitamise ja vana sauna renoveerimise töötoad	62
Suvetare ning „juhtmevaba“ muusika ja tantsuõhtu	64
Kokkuvõte	65
5. Suitsusauna kui vaimse kultuuripärandi rahvalik käsitus	67
Sissejuhatus	67
5.1. Traditsioonide järjepidevus ja muutused	67
5.2. Suitsusaunakultuuri kultuuripärandina väärtustamine Võrumaa elanike poolt	77
5.3. Elanike suhtumine suitsusauna kui piirkonna turismiressurssi	83
Kokkuvõte	85
Kokkuvõte	88
Töös kasutatud allikad.....	93
Kirjandus	93
Summary	100
Smoke sauna in Võru County as intangible heritage: community and the processes of heritage production and heritage communication.....	100
Lisad.....	103
Lisa 1	103
Suitsusaunade levik 1960. aastal.....	103
Lisa 2	104
Suitsusaunalise meelepea	104
Lisa 3	105
Haanja avatud suitsusaunade nädala kavad 2011–2013.....	105

Sissejuhatus

Suitsusaun on Kagu-Eestis olnud põline ihuharimiskoht, mis traditsiooniliselt oli seotud ka mitmete praktiliste ja sümboolsete toimingutega. Seoses ühiskonna moderniseerumisega, inimeste elujärje paranemisega ning hügieeniga seotud tõekspidamiste ning praktikate muutumisega, on suitsusauna roll 20.–21. sajandi jooksul inimeste argielus võrdlemisi palju muutunud. Seoses nende muutustega on viimastel aastatel Võrumaal algatatud mitmeid ettevõtmisi kohaliku suitsusaunakultuuri toetuseks. Suitsusaunas, eeskätt sellega seotud kombistikus, on hakatud nägema piirkonna kultuuripärandit, mis vajab väärtustamist ning säilitamist. Sellega seoses esitasid kohaliku kogukonna esindajad 2013. aastal muude ettevõtmiste hulgas taotluse vana Võrumaa¹ suitsusaunakomebestiku kandmiseks UNESCO vältimatut kaitset vajava vaimse kultuuripärandi nimekirja². Niisuguse sammuga sooviti rõhutada, et suitsusaun kui kultuurinähtus ei ole pelgalt materiaalne pärand (hoone), vaid kuulub ühtlasi vaimse kultuuripärandi alla, kuna saun käib kokku saunaskäimise tavade, kütmisviiside ja -oskuste, mälestuste, uskumuste, rahvakommete ja suulise pärimusega.

Minu esimene kokkupuude antud teemaga oli 2010. aasta suvel, kui osalesin Tartu Ülikooli etnograafiliste välitööde praktilal Põhja-Võrumaal Võru vallas (vana Võrumaa kunagise Põlva kihelkonna territooriumil), mis keskendus saunakultuuri uurimisele.

¹ Vana Võrumaa koosneb kaheksast ajaloolisest kihelkonnast (Hargla khk, Kanepi khk, Karula khk, Põlva khk, Rõuge khk, Räpina khk, Urvaste khk, Vastseliina khk), mida ühendas ühine keele- ja kultuuriala.

² UNESCO (ingl k United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; e k Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon) on rahvusvaheline organisatsioon, mis edendab koostööd hariduse, teaduse, kultuuri, keskkonnakaitse ja inimõiguste vallas. Selle eesmärgiks on hoida ja säilitada maailma kultuurilist mitmekesisust, toetudes sealjuures kohaliku kultuuripoliitika algatusvõimele. UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) võeti vastu 2003. aastal, hoidmaks ja väärtustamaks materiaalse kultuuri kõrval ka selle tabamatumat poolt. Konventsioon käsitleb vaimse kultuuripärandina kombeid, tavasid, teadmisi ja oskusi, mis on erinevatele inimrühmadele nende igapäevaelu ja identiteedi osana omased ja olulised. Need põlvkonnalt põlvkonnale edasiantud kultuurinähtused muutuvad koos aja ja oludega. Konventsiooniga soovitakse kaitsta elavaid kultuurinähtusi. Vaimse kultuuripärandi kaitse tähendab eelkõige selle elujõulisuse tagamist, väärtustamist ja püsimist elavas kasutuses. Eesti on UNESCO liikmesriik 1991. aastast, 2006. Aastal ühineti vaimse kultuuripärandi konventsiooniga. (UNESCO vaimse kultuuripärandi konventsioon)

Välitöödel pöörati eraldi tähelepanu suitsusaunade kaardistamisele ning nendega seotud andmete ja pärimuse kogumisele. Algatus ja soov selleks tuli Võrumaa kogukonna poolt, kuna samal aastal oli alustatud projektiga suitsusauna esitamiseks UNESCO inimkonna vaimse kultuuripärandi nimekirja (*Representative List of the Intangible Culural Heritage of Humanity*). Võru vallas kogutud materjalide põhjal valmis mul 2011. aasta kevadel bakalaureusetöö „Suitsusauna teadvustamine vaimse kultuuripärandina Võru valla elanike seas“, milles analüüsisin tehtud intervjuuid teemaatilisel selgitamaks uurimiskiirkonnas elavate võrukeste suhtumist suitsusauna, samuti võrdlesin kaasaegset saunakultuuri Tamara Habichti käsitletud materjalidega 1960. aastatest. Minu uurimisküsimused keskendusid suitsusauna kui vaimse kultuuripärandi teadvustamise probleemaaikale ning suitsusauna seostamisele Võrumaaga ja lokaalse identiteediga.

Bakalaureusetöö valmides, olles juba osalenud mitmetes suitsusauna UNESCO nimekirja kandmise püüdlusega seotud ettevõtmistes, leidsin uue kogukondlikkuse ilmingu seoses tuttava kultuuripärandi nähtusega. Kuna olin ilmutanud huvi teema vastu, kutsus bakalaureusetöö juhendaja Ester Bardone mind ka 2011. aasta juuni lõpus toimunud etnograafiliste välitööde praktikale Urvaste vallas. Juuli lõpus võtsin osa esimese Haanja avatud suitsusaunade nädala sündmustest, millega sain ka esmamulje suitsusauna-pärandiga seotud kommunikatiivsetest protsessidest. Augustis toimus seni ainus kogu vana Võrumaad hõlmanud avatud suitsusaunade päev, mil ühel laupäeval pakkus külalistele oma suitsusauna kogemust üheksa majapidamist üle vana Võrumaa. Mina külastasin ühte sauna Kirmsi külas Veriora vallas. Novembris osalesin ühes teiste etnograafiliste välitööde praktikal olnud tudengitega Urvastes ja Karilatsis peetud suitsusauna teemalisel seminaril ja ümarlaul, mida korraldas UNESCO taotluse projekti koordineeriv Võrumaa identiteediloomeprotsessides aktiivsetest võrukeste moodustunud vabatahtlik koostöökogu. Minu järgmised välitööd toimusid 2012. aasta suvel – augusti alguses Haanja avatud suitsusaunade nädalal osalevat vaatlust tehes ning augusti keskel Võro Selts VKKF palvel Võhandu jõe äärseid suitsusaunu inventeerides. Viimasel kogutud andmetest koostasid ettekande, mille pidasin järgmisel suitsusaunapäeval-ümarlaul Ruusal novembris 2012, kuid ei kasutanud materjali käesolevas töös, kuna välitöö metoodikaks oli kvantitatiivne uurimismeetod. 2013. aastal külastasin taas Haanja avatud suitsusaunade nädalat. Kõik mainitud sündmused, millest osa võtsin, olid olulised minu magistratöö teema ja uurimisküsimuste kujunemisel.

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida pärandilooma protsesse Võrumaal keskendudes suitsusauna kui vaimse kultuuripärandi väärtustamist toetavatele ettevõtmistele. Otsin töös vastust kolmele järgnevale uurimisküsimusele:

1. Kuidas konstrueeritakse suitsusauna kui vaimset kultuuripärandit ametlikus pärandidiskursuses?
2. Kuidas propageeritakse suitsusauna kui kultuuripärandit kogukonnast väljapoole?
3. Kuidas tajutakse kohalike inimeste igapäevaelus suitsusauna kui kultuuripärandit?

Nagu bakalaureusetöös, ei käsitle ma suitsusauna kui materiaalse kultuuripärandiga seotud nähtust. Viimast on uurinud Eesti Rahva Muuseum, Eesti Vabaõhumuuseumi maa-arkitektuuri programm traditsioonilise külamaastiku säilitamise ja tutvustamise raames ning Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku ehituse eriala esindajad.

Uurimislugu

Saunakultuuri varasemat uuritust olen põhjalikumalt kirjeldanud oma bakalaureusetöös (Tamm 2011: 4–6), siinkohal toon lühidalt välja tähtsamad sellekohased käsitlused.

Üks varasemaid mulle teadaolevaid eestikeelseid käsitlusi eestlaste sauna kultuurist pärineb folklorist Matthias Johann Eisenilt (1934). Ka II maailmasõja ajal Eestist emigreerunud etnoloog Ilmar Talve on oma 1960. aastal Rootsis ilmunud rootsikeelses doktoritöös „Saun ja kuivati Põhja-Euroopas“ (1960a)³ uurinud Eesti sauna kui osa siinsest talurahvaarhitektuurist. Eesti sauna kultuurist on seni põhjalikuima uurimuse kirjutanud etnoloog Tamara Habicht (2008 [1972]).

Saunakultuuri tähtsuse teadvustamine on Soomes olnud märksa pikaajalisem protsess kui Eestis ning seetõttu on ilmunud ka rohkelt teaduslikke uurimusi, millest siinkohal mainin vaid mõnda üksikut. Näiteks etnoloog Pekka Leimu (2002) artikkel „The

³ „*Bastu och torkhus in Norodosteuropa*“ (1960)

Finnish Sauna and Its Finnishness“ süüvib soome sauna ning soomlaste identiteedi seostesse, vaadeldes, kuidas sauna ja Soomet sageli samastatakse. Soome juurtega Kanada antropoloogi Lisa Marlene Edelswardi uurimustöö „Sauna as a Symbol: Society and Culture in Finland“ (1993) keskendub samuti eeskätt saunaga seotud vaimse kultuuri poolele. Tema uurimisfookuses on sauna sümboolsed tähendused. Risto Vuolle-Apiala „Smoke sauna“ (2003 [1991]) tutvustab põhjalikult erinevate Soomes leiduvate saunatüüpide ehituslikku poolt, võttes aluseks Kesk-Soomes Muurame saunamuuseumis eksponeeritavad saunad.

Kitsamalt suitsusauna-temaatika uurimislugu Eestis on viimase kuue aasta jooksul täienenud kuue tööga. Selle saunatüübi ehituslikku külge on käsitsenud kaks Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia lõputööd. Tarmo Tammekivi kaitses 2008. aastal lõputöö „Männiku metsatalu suitsusaun“ ja Andres Ansper 2011. aastal lõputöö „Igamehe suitsusauna-aabits“. Lisaks minu bakalaureusetööl kaitses 2012. aastal Tartu Ülikooli etnoloogiatudeng Siiri Nork oma bakalaureusetöö teemal „Saun kui püha koht ja sellega seotud kombestik: Võrumaalt kogutud arhiivi- ja välitöömaterjalide näitel“. Samal aastal avaldati ajakirjas Folklore Ester Võsu (praegune nimi Bardone) ja Helen Sooväli-Seppingu artikkel „Smoking out local traditions? Identity and heritage production in southeast estonian rural tourism enterprises“. 2013. aastal ilmus mul juhendajaga koostöös Eesti Rahva Muuseumi aastaraamatus nr. 56 artikkel „Suitsusaunapärandi loomisest Võrumaal“. Samal aastal ilmus Külli Eichenbaumi ja Kalle Elleri artikkel "Suitsusaunade põlengutest ja nende ärahoidmisest" TÜ Viljandi kultuuriakadeemia ajakirjas "Studia Vernacula". Lisaks sellele on Kati Taal ja Külli Eichenbaum koostanud laiemale lugejaskonnale mõeldud ülevaatliku artikli "Suitsusaunatradsioon vanal Võrumaal", mis on osa virtuaalsest keskkonnast Eesti Vaimse Kultuuripärandi Nimistu⁴.

Töö ülesehitusest

Käesolev magistritöö koosneb kahest teemat raamistavast ning kolmest empiirilist materjali analüüsivast peatükist. Kõigepealt avan oma töö allikate valiku põhimõtted ning

⁴ Eesti Vaimse Kultuuripärandi Nimistu.

<http://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/index.php?page=Public.Knowledge&id=149>

annan ülevaate kasutatud meetoditest. Selles peatükis käsitlen allikakriitiliselt ka empiirika ja meetoditega seotud probleeme, mis materjalide kogumisel, korrastamisel ning kasutamisel avaldusid. Seejärel, teoreetilise raamistiku peatükis, tutvustan töö sisupeatükke kontseptualiseerivaid mõisteid – *kultuuripärand*, *traditsioon*, *kogukond*, *pärandiekspert*, *ametlik pärandidiskursus*, *pärandiloome*, *pärandistamine*, *teadmusloome* – ning nende erinevaid käsitusi uurijate poolt. Kõik need mõisted suhestuvad omavahel ning püüan neid töös nii ka käsitleda. Järgnevad sisupeatükid on struktureeritud töö uurimusküsmuste järgi. Esimeses sisupeatükis käsitlen pärandiekspertide tegevust suitsusaunapärandi ametlikus diskursuses. Teine sisupeatükk keskendub pärandikommunikatsioonile kogukonnast väljapoole Haanja avatud suitsusaunade nädala näitel. Kolmandas sisupeatükis peatun aktiivse pärandiloome-protsessist välja jääva kogukonna suhet suitsuaunatraditsiooni ja selle kui kultuuripärandi arengutesse.

*

Soovin tänada Võrumaal suitsusaunapärandit praktiseerivat kogukonda ja kõiki neid informante, kes andsid oma panuse selle uurimuse valmimisse, Külli Eichenbaumi ja Eda Veeroja sujuva koostöö ja vastutulelikkuse eest ning magistritöö juhendajat Ester Bardonet lakkamatu toetuse ja abi eest.

1. Töös kasutatud allikad ja meetodid

Töö kasutatud allikatega algas 2010. aasta suvel, kui osalesin esmakordselt Tartu Ülikooli etnoloogia osakonna tudengite välitööpraktikal Võru valla põhjaosas. Sel aastal nii mu enda kui kaastudengite poolt kogutud välitööde materjalidest valmis mul 2011. aasta kevadel bakalaureusetöö, milles analüüsisin eeskätt suitsusauna teadvustamist ning väärtustamist vaimse kultuuripärandina uuritud piirkonna elanike seas. Magistritöö empiiriline materjal koosneb kolme tüüpi allikatest. Kolmandas peatükis, milles käsitlen vaimset kultuuripärandit ametlikus pärandidiskursuses, olen kasutanud dokumente ning uuritava kogukonna poolt välja antud avalikke materjale ning täiendavalt intervjuusid asjaosalistega. Neljandas peatükis toetun põhiliselt oma välitöödel tehtud osalevale vaatlusele ning välitööpäeviku sissekannetele. Viiendas osas analüüsin intervjuusid, mis on tehtud 2010., 2011. ning 2013. aastal Tartu Ülikooli etnoloogia osakonna tudengite välitööpraktika käigus Võru, Urvaste ning Vastseliina valdades ning nende piiride lähedal asuvates külates naabervaldades.

Kuna käesoleva töö teemaks on ühe kogukonna ning selle tegevuse erinevate tasandite vaatlemine pärandilooma protsessis, tuli mul kasutada mitmepaikset välitööd. Mitmepaikne uurimine tähendabki inimeste, nende sidemete ja seoste jälgimist erinevates kohtades ja kontekstides (Falzon 2009: 1–2). George Marcus on rõhutanud selle meetodi ja uurimisobjekti vastastikust seost – tegu on nähtuste uurimisega, mida ei saagi ühes sotsiaalses keskkonnas vaadelda (Marcus 1995: 99). Minu uurimisfookuses olev kogukond osutus samuti kihistatuks, kogukonnal on erinevad esindajad ning uurimistöö huvides tuli analüüsida nii nende arvamusi, kes osalevad pärandiloomeprotsessis teadlikult ning aktiivselt (seda suunates) kui ka nende kohalike seisukohti, kes pärandiloomega aktiivselt ei tegele või ei pruugi endale teadvustada kultuuripärandi rolli enda elus. Võrumaa suitsusaunaga seotud pärandiloomeprotsessid omavad erinevaid tasandeid, mida võib sarnaselt Aet Annistile nimetada mitmekihilisteks kontekstideks (Annist 2011: 51). Minu välitööde puhul seisnes säärane kontekstualiseeritus erinevate pärandiekspertide tegevuse jälgimises erinevates situatsioonides. Ka on pärandikommunikatsioon toimunud erinevate väljundite kaudu, mille vaatlemiseks pidin liikuma nii füüsilises

kui virtuaalses ruumis. Kokkuvõttes tegelesin küllaltki suure hulga allikatega, mis erinesid omavahel nii vormi ja sisu kui ka kogumis- ja analüüsiviiside poolest.

Samas tuleb mainida, et siiski mõningad pärandiloomingu protsessi osapooled jäid analüüsi kaasamata – ma ei käsitlenud kõrgema ametliku tasandi pärandieksperte (nt Rahvakultuuri Keskuse ja Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumi esindajaid), kuna otsustasin tööprotsessi käigus piiritleda uurimisteema ja allikad kogukonnakeskselt. Mitmepaiksete välitööde käigus selgus minu kui kogukonnast väljaspool olija jaoks mõnevõrra üllatuslikult, kuivõrd mitmekesine Võrumaa väljastpoolt vaadates esmapilgul ühtne kogukond on.

Kolmanda peatüki empiiriline materjal põhineb eelkõige tekstuaalsetel allikatel, milleks on erinevad dokumendid nagu vana Võrumaa suitsusaunakombestiku UNESCO vältimatut kaitset vajavate vaimse kultuuripärandi nähtuste nimekirja kandmise taotlus, vabatahtliku suitsusauna koostöökogu kohtumiste protokollid ning erinevate allprojektide käigus valminud materjalid nagu kogukonnale suunatud raamat „Mi uma savvusann“ (2012) ning suitsusauna kogukonnast väljaspool tutvustamiseks tehtud lühifilm „Suitsusaun Vanal Võrumaal“ (2012, OÜ Avireti). Samuti osalesin mitmel suitsusauna koostöökogu korraldatud suitsusauna teemalisel konverentsil ja seminaril ning viisin läbi pool-stuktureeritud intervjuud asjaosalistega.

Sarnaselt teiste allikatega tuleb dokumentide puhul küsida, kes on need dokumendid koostanud, mis eesmärgiga ja kelle jaoks. Millised isiklikud või institutsionaalsed kavatsused on olnud selle dokumendi loomise ja säilitamise taga? Dokumente tuleks alati näha kommunikatsioonivahendina. (Flick 2006) Vana Võrumaa suitsusauna vabatahtliku koostöökogu kaheksast kohtumisest viiel tehti üpris põhjalikud protokollid, mis olid mulle väärtuslikuks allikmaterjaliks, kuna mul õnnestus isiklikult osaleda vaid kolmel neist kohtumistest. Flick (2006: 251) leiab, et ametlikud dokumendid on küll ebapiisavad inimeste kogemuse analüüsimiseks, ent võivad samas olla kasulikuks täienduseks osalusvaatlatele ning intervjuudele. Protokollid erinesid sisutiheduse poolest. Mõned neist olid otsesed ümberkirjutused osalejate jutust, teised jälle kokkuvõtlikumad. Viimased olid seega juba tõlgendatud tekst. Koostöökogu info- ja projektijuht Külli Eichenbaum koostas ka nende

ümarlaudade ehk tsõõriklaudade ja seminaride kronoloogia, kus oli lühidalt ära toodud kohtumistel arutatu tähtsamad punktid ning tulemused. Lisaks oli selles dokumendis märgitud ka muud suitsusauna-teemalised üritused UNESCO taotluse koostamise ajakava. Sealhulgas oli minuga jagatud dokumentides märgitud suitsusaunade fotomaterjali kogumine Epp Margna ja Toomas Kalve poolt. Nele Reimann-Truija viis Kultuurkapitali stipendiumi toel läbi 15 intervjuud üle Vana Võrumaa ning materjali on valikuliselt süstematiseeritud ja selle põhjal on koostatud temaatiline ülevaade, mis on üleval ka suitsusauna koduleheküljel⁵. Samuti oli ära toodud Uma Lehe suitsusaunajuttude kogumine, mis algas isegi pisut enne koostöökogu kohtumisi⁶. Eelmainitud allikaid ma oma töös ei käsitlenud kogumismetoodika tõttu ning ka arvestades oma töö eesmärgiga vaadelda pigem UNESCO taotlusega paralleelseid pärandiloome ja -kommunikatsiooniprotsesse. Tuleb lisada, et kolmanda peatüki teemajaotuse allikad olid suuremalt jaolt võrukeelsed ning töö analüüsisosas ei pidanud ma vajalikuks neid kirjakeelde tõlkida. Võrumaa identiteeti teadlikult kandvad ning väljapoole tutvustavad inimesed kasutavad võru keelt nii omavahelises suhtluses kui asjaajamises piirkondlikul tasandil.

UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja kandmise taotlus on inglisekeelne dokument, mis on adresseeritud UNESCO rahvusvahelisele komiteele. Selle koostasid suitsusauna vabatahtliku koostöökogu liikmed konsulteerides UNESCO Eesti rahvusliku komisjoni kultuuriprogrammide koordinaatoriga. Dokumendi puhul on tegu temaatiliselt seitsmeks alaosaks jaotatud ankeediga, mille vastuste maht on kindla tähemärkide arvuga piiratud, seega tõid koostajad taotluses välja enda jaoks kõige olulisema. Asjaolu, et tegu oli tekstiga, mida selle koostajad juba ise olid toimetanud väljendamaks põhilisi väärtushinnanguid, tegi dokumendist olulise analüüsimaterjali. Samas tuli taotluse sisu analüüsides arvestada pidevalt kõrgema ametliku pärandidiskursuse „kohaloluga“ selles tekstis, kuna ankeet suunas selle kohalikke täitjaid kirjutama UNESCO rahvusvahelise pärandipoliitika reeglitele vastavalt. Analüüsin taotluse alateemasid ning sisu kolmandas peatükis lähemalt,

⁵ Savvusann. Kättesaadav: <http://www.savvusann.ee/index.php/et/parimus> (Viimati külastatud: 07.05.2014)

⁶ Uma Leht 09.02.2010 – Kättesaadav: <http://www.umaleht.ee/index.php?leht=3696&keel=149> (Viimati külastatud 07.05.2014)

keskendudes küsimusele, kuidas ametlikku pärandidiskursust kohalike pärandiekspertide poolt tõlgendati. Taotlusele lisandus ka Eesti Vabariigi kultuuriministri kaaskiri, kus oli kultuurinähtust mõne lausega kirjeldatud. Viimast ma allikana ei kasutanud, kuna see oli vähe informatiivne ning pigem andis mulle aimu rahvusvahelise pärandipoliitika ametlikust korrast.

Käsitlen kolmandas peatükis samuti mõningate UNESCO taotluse ettevalmistamise ja koostamisega paralleelselt toimunud allprojektide käigus koostatud materjale. 2012. aastal ilmus võrukeelne raamat „Mi uma savvusann“. See trükis andis võimaluse analüüsida eeskätt teksti, mis oli suunatud eeskätt kultuuripärandit praktiseerivale kogukonnale endale. Rohke fotomaterjali tõttu on raamatul ka selged esteetilised taotlused. Seejuures, raamatus avaldatud fotod representeerisid ka suitsusauna arhitektuuri ja -kultuuri mitmekesisust, kuna jäädvustatud saunad erinesid üksteisest nii seisukorra kui piirkondlike eripärade osas. Selle allika juures on oluline mainida, et idee taolise trükise väljaandmiseks oli ühel koostajatest tulnud tükk aega enne, kui tekkis mõte suitsusaun UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja esitada. See-eest lühike dokumentaalfilm „Suitsusaun Vanal Võrumaal“ (18 min, 2012, OÜ Avireti) tehti just UNESCO taotluse eesmärki silmas pidades ning oli suunatud ka kogukonnast väljapoole. Filmist moodustati ühtlasi lühilõik, mis lisati UNESCO valminud taotluse juurde visuaalseks materjaliks.

Nii filmi kui raamatu puhul on tegu teatud tüüpi kultuuripärandi visuaalsete representatsioonidega, mis moodustavad osa Võrumaa suitsusaunakombestiku pärandikommunikatsioonist. Võib öelda, et mõlemal juhul on tegemist ühtlasi teatud pärandi- ning identiteedilavastustega – raamatu puhul loovad lavastatuse eeskätt üldine arhailiste motiividega kujundus Epp Margnalt, fotode valik ja ka võrokeelsed tekstid. Filmi puhul on lavastus loodud režissööri Tiina Rebase ja Võru Instituudi koostöös. Vana Võrumaad on selles valitud esindama suitsusaunapärandist huvituvad kohalikud inimesed, näidatakse enamasti heas korras ning pigem traditsioonilisi saunu idüllilises keskkonas. Filmis näidatud inimesed on rahvapäraselt riides ning räägivad võro keelt ning tegelevad suitsusaunaga seotud traditsiooniliste tegevustega nagu näiteks kütmine, vihtade meisterdamine ja vihtlemine, vee toomine ja pesemine ning liha suitsutamine. Nii fotod kui film on olulised visuaalsed

pärandirepresentatsioonid, mis muudavad vaimset pärandi nõ käegakatsutavamaks (vt Watson, Waterton 2010), kuid sääraseid materjalid nõuavad eraldi analüüsimetoodikat. Minu töös on nad eeskätt illustreeriva lisamaterjali rollis.

Kolmanda peatüki jaoks tegin ka kaks intervjuud: Külli Eichenbaumiga 17.09.2012 Võru Instituudi koosolekusaalis ja Ester Bardonega 23.04.2014. tema kabinetis Tartu Ülikooli Kultuuriteaduste ja kunstide instituudi hoones. Külli Eichenbaumiga täpsustasin ka mõningaid koostöökogu tegevuse asjaolusid telefonivestluses 29.04. 2014. Intervjuud osutusid vajalikeks mõistmaks intervjuueeritavate olulisust pärandiekspertidena. Minu hinnangul kohustab eksperdi positsioon vastutama jagatavate teadmiste eest ning seetõttu on vajalik ka uurida, mis põhjustel endale selline roll võetakse ning milliseid väljakutseid see eksperdile esitab. Eksperdiintervjuu puhul on osutunud keeruliseks igas situatsioonis arvestada võimalusega, et “ekspert ei käitu igal pool vastavalt eksperdi-positsioonile, s.t on olukordi, milles vastav isik ei viibi asjatundjana ning vastavalt sellele muutuvad ka tema hinnangud. Ekspertiisi saab uurida vaid protsessi käigus, mille spetsialistiks ta on” (Meuser, Nagel 2010: 25–26). Eksperdiintervjuu kasutamine osutus heaks mooduseks kontsentreeritud informatsiooni saamisel, kuna tegu on inimestega, kes on harjunud oma seisukohti sõnastama ja neid teistele kommunikeerima.

Magistritöö **neljanda peatüki empiiriline materjal** põhineb kolmel aastal Haanja avatud suitsusaunade nädalal läbi viidud osaleval vaatlusel tehtud märkmetel ning välitööpäeviku sissekannetel. Viisin läbi ka mõningaid intervjuuid nii ise kui juhendaja Ester Bardonega, antud töös on neist kasutusel vaid mõned, mille valik tulenes intervjuu informatiivsusest seoses käsitletud teema fookusega. Samuti tegin helisalvestisi mõnel Haanjamaa suitsusaunanädala sündmusel, mis olid hiljem abiks mälu värskendamisel, kui mõningad koha peal jooksvalt tehtud välitööpäeviku märkmed liiga segasteks osutusid. Sama võib öelda ka ürituse fotomaterjali kohta – see aitas detaile meenutada ja kirjeldada. Samuti kasutasin analüüsis täiendavalt ürituse koduleheküljel avaldatud teksti, kuna see peegeldas korraldajate eesmäärke ning kujutlust keskkonnast, kus üritus toimus.

Osalev vaatlus kujunes Haanja avatud suitsusaunanädalal minu jaoks põhiliseks meetodiks. Kuna sündmusi toimus tihedalt ning palju oli pööratud

tähelepanu tegevustele ning kehalistele praktikatele, siis ilmnas, et osavõtt ja jooksvalt märkmete tegemine ning hiljem välitööpäevikus reflekteerimine on kõige õigem viis, kuidas läheneda sellele, mida ürituse korraldajad on soovinud taotleda. Tänu osalevale vaatlusele, mis hõlmas ka saunas käimist ja sauna jagamist teistega, kogesin ka ise, et informantidel on üpris keeruline kirjeldada, mis tunne neil saunas olles on, vastati napisõnaliselt: „hea tunne on“ ning mainiti erilist lõhnamõnu. Vaadeldes välitööpäevikust kommentaare minu enda murede ning emotsioonidega Haanjas viibimise osas, jääb enim silma probleem transpordiga. Kuna igal aastal toimusid sündmused erinevais paigus üle Haanja valla lühikese aja jooksul, pidin ma enamasti lootma variandile, et saan kelleltki küüti mingi sündmuse toimumiskohta. Kokkuvõttes osutus see aga kasulikuks, kuna sel viisil sain erinevate inimestega suhelda ürituste vahel ja kuulda ka nende ootustest ning muljetest.

Viienda peatüki allikmaterjal on kogutud Tartu Ülikooli tudengite etnoloogiliste välitööde praktikate käigus, millest osa moodustavad ka minu enda tehtud intervjuud. Saunakultuuri uurimine ja suitsusaunade kaardistamine ajaloolise Võrumaa eri paigus on toimunud kolmel korral - 2010. aastal Võru valla põhjaosas, 2011. aastal Urvaste vallas ning 2013. aastal Vastseliina vallas. Uurimisala polnud aga nii täpselt piiritletud ning välitööde käigus satuti ka nende valdadega piirnevatesse küladesse teistest haldusjaotustest. Oluline on ka mainida, et 2013. aasta Vastseliina valla välitöödel satuti ka Setumaa lääneosa küladesse, mis andis võrdleva perspektiivi Võrumaa identiteedi ja suitsusauna seotuse küsimustele.

Praktikatel osales üliõpilasi erinevatelt kursuseastmetelt ja erialadelt ning enamikul neist polnud varasemat välitöökogemust, mis mõjutas ka kogumise käiku ning tulemusi. Tudengite intervjuutranskriptsioonidest võis märgata, et kogematu uurija kippus informandi vastuseid tahtmatult suunama, samuti kujunesid mõned intervjuud liiga lühikesteks, sarnanedes pigem ankeetküsitlusele. Erinev oli ka välitöödel osalejate motiveeritus ning sellest tulenes omakorda intervjuude põhjalikkus. Lisaks poolstruktureeritud intervjuule eelnevalt koostatud küsimuskava põhjal tuli tudengitel teha ka jooniseid külastatud saunade kohta ning pildistada erinevaid saunu. Iga tudeng (või tudengite paar) oli varustatud diktofoni, fotoaparaadi, märkmiku, piirkonna kaardi ning küsimuskavaga.

Kuna küsimuskava oli intervjuude läbiviimisel intervjuerijaile põhiliseks töövahendiks, pean oluliseks sellel pikemalt peatuda. Küsimuskava koostati dialoogis Võru Instituudiga, kelle huve välitöödel samuti esindati. Võru Instituudi poolne idee nägi esialgu ette vaid suitsusauna puudutava temaatika uurimist, kuid ülikooli etnoloogia osakond leidis, et tähelepanu tuleks pöörata siiski saunakultuurile laiemalt. Seetõttu moodustasid suitsusauna puudutavad küsimused vaid osa kogu küsimuskavast. Tudengipraktika käigus oleks pelgalt suitsusauna uurimine raskesti teostatav, kuna vajaks põhjalikumat eeltööd ja pikemaajalisi välitöid. Samuti tuleb arvestada, et enamikel tudengitest puudus varasem suitsusaunakogemus ning teadmised sellest kultuurinähtusest, seega oleks vaja olnud nende põhjalikumat ettevalmistust. Samuti kujunenuks uuritav piirkond nii suitsusaunade hõreduse kui Võrumaale iseloomuliku hajaasustuse tõttu korraga liiga laiaks põhiliselt jalgrattal liikuvatele üliõpilastele.

Ehkki tudengite välitööpraktika käigus kogutud materjalid pakuvad võimalusi teha järeldusi suitsusaunade arvu, seisukorra ning kombestiku ja pärimuse elujõulisuse kohta Vanal Võrumaal ja teha mõningaid oletusi suitsusaunakultuuri võimaliku tuleviku kohta, varieerus materjal (eeskätt intervjuud) oma sisukuse poolest suuresti. Leidsid intervjuuid, mis olid lühikesed ning sisuliselt lihtsalt põgusad vastused küsimuskavas esitatud küsimustele ning arutluspunktile. Samas kujunesid mõned intervjuud vabas vormis vestlusteks, mille käigus informants avas ennast rohkem. Leian, et vestluse käigus ilmneb ka kontekstuaalne informatsioon paremini, mis aitab paremini mõista inimese ja kultuurinähtuse suhet. Vestlus võib aga kergesti libiseda teemast kõrvale nii, et mõned küsimuskava punktid jäävad katmata. Siinkohal mängivad rolli ka teised informantidega seotud asjaolud (nt nende avatus, aeg vastamiseks, vanus jm). Säärase ebaühtlase kvaliteediga materjali on allikana üpris keeruline kasutada, kuna saadud informatsioon ei pruugi võimaldada koostada representatiivset ülevaadet ning ka analüütilised järeldused-üldistused võivad olla küllaltki meelevaldsed.

Tudengite välitööpraktika materjalide kasutamise puhul puhul kerkib samuti probleem allikate mõistetavusest ning vastavusest uurimisfookusele. Ehkki osalesin nii Võru kui Urvaste vallas toimunud välitöödel, ei baseeru mu uurimistöö vaid intervjuudel, mille ise läbi viisin. Kuna tegu on enamjaolt siiski teiste poolt kogutud

allikatega, pole mul intervjuu konteksti, mis seab ka minupoolse tõlgendamise väärtuse kahtluse alla. Samuti saab küsida, kas tegu on minu poolt saadud allikate kasutamise või hoopis taaskasutamisega. Martyn Hammersley leiab, et juhul, kui tegu ole uurija enda poolt üksi kogutud materjaliga, vaid tegutsetud on grupis ning lähtutakse ühisest uurimiseesmärgist, siis on tegu siiski pigem materjali kasutamise, mitte taaskasutamisega (Hammersley 2010). Võrumaal toimunud välitöödel kasutati sama küsimuskava ning lähtuti põhiliselt samadest ootustest. Teisalt, erinevate intervjuueerijate puhul tulevad mängu nende kogumismetoodika individuaalsed erinevused, kuna iga küsitleja läheneb intervjuule veidi erinevalt.

Teiste tudengite poolt transkribeeritud intervjuude kasutamisel pidin ühtlasi tõdema, et transkriptsioonid erinesid nii märgistamisviiside kui tehtud töö põhjalikkuse poolest, kuna erinevate üliõpilaste huvi antud töö vastu varieerus. Pauside ja informandi muutuvate emotsioonide märkimine on küllaltki oluline ning vastavaid kirjeid transkriptsiooni saab teha kõige paremini see, kes on intervjuu läbi viinud. Samas on transkriptsioon alati välitöösituatsiooni subjektiivne tõlgendus, kuna igaüks paneb siiski rõhku erinevatele andmetele, mida materjalist välja saab lugeda. Toimetatuse asjaolu tingib ka vajaduse intervjuu helisalvestist võimaluse korral korduvalt üle kuulata (Corti, Thompson 2012: 11). Samas tuleb tunnistada, et intervjuud salvestati nendel välitöödel enamasti õues, mis vähendab heli kvaliteeti ning seetõttu jutu mõistetavust. Samuti valmistas paljudele tudengitele raskusi võru keele mõistmine ning kirjapanek, mistõttu esineb transkriptsioonides küllaltki palju lünki. Minu suureks meelehärmiks puudusid paljude transkriptsioonide päistes andmed intervjuu toimumispaiga ning informandi kohta. Siin-seal puudusid kas intervjuueeritava vanus või sünniaasta, küla- või talunimi. Suutsin mõne intervjuu sisust puuduvad andmed taastada ning külanimede määramise juures oli abiks ka Maa-ameti kaardiserveri kohanimeregister. Viimasest oli vähem abi Vastseliina valla välitöödel tehtud intervjuude andmete puhul, kuna ma ise ei viibinud neil kohal ning seega ei teadnud, kes kus kandis käisid, et saaks lokaliseerida piirkonnas populaarse nimega talu mingi kindla küla alla. Mainitud põhjustel on minu poolt kasutatud välitöömaterjalide tsitaatide viidetes samuti lünki.

Teiste kogutud materjali puhul kerkib ka küsimus uurimiseetikast. Isiklikult tehtud intervjuude puhul teab uurija, millised on saadud materjali kasutuspiirangud

intervjueeritava poolt. Sama ei kehti aga teiste poolt kogutud materjali puhul - uurija ei tea kogumiskonteksti laiemalt ning ka informandi-küsitaja vahelisi kokkuleppeid materjali edasisest käigust. Just eeskätt seetõttu on oluline jätta informandi nimi ja tema kodutalu nimi avaldamata ning kasutada anonüümset viitamist.

Tudengite välitööpraktikate materjalides orienteerumiseks kasutasin juba bakalaureusetööst tuttavat intervjuude temaatilise analüüsi meetodit. Jagasin uurimisküsimustest lähtuvalt intervjuude osad eraldi märgistatud teemakategooriatesse ja seejärel moodustasin tabeli, mis koosnes teemadest ning nende alla kuuluvate tsitaatide tähistustest (vt Gillham 2005: 135, 139–144). Nigel King ja Christine Horrocks toovad selle meetodi ja eelkõige *teema* mõiste juures välja kolm aspekti. Esiteks kaasneb temaatilise analüüsiga tõlgendamine ning valikute tegemine. Teiseks manitsevad nad silmas pidama, et teema on midagi korduvat ning üksikjuhtum vajab üksikanalüüsi. Kolmandaks peavad teemad üksteisest eristuma. Kvalitatiivne temaatiline analüüs arvestab intervjuude kontekstiga ning samas analüüsi tulemusena paigutab uuritavad omakorda mingisse süsteemi. (King, Horrocks 2010: 149–150) Näideteks valitud tsitaatide puhul arvestasin ühtlasi nende dialoogilisuse ja narratiivsusega (vrld Riessman 2008: 23). Üldise analüütilise raamistikuna kasutasin empiirilise materjali käsitlemisel teoreetilist kirjandust, mis aitas mul samuti konkreetset materjali struktureerida ning mõtestada.

Ehkki käesolevas töös on juttu ametlikust ja rahvalikust pärandidiskursusest ei kasuta ma siiski ühtegi konkreetset diskursusanalüüsi meetodit vastavate tekstide (dokumendid; intervjuude transkriptsioonid) analüüsil, vaid lähtun pigem diskursusest kui laiemast teoreetilisest raamistikust, mis võimaldab uurida, kuidas erinevates allikates kultuuripärandit konstrueeritakse. Laurajane Smithile tuginedes viitab diskursus mu töös eeskätt teatud sotsiaalsele praktikale. “Sotsiaalsed tähendused, erialased teadmised ning asjatundlikkus, võimusuhted ning ideoloogiad on diskursusesse kätketud ning läbi keele uuesti esitatud. Need diskursused, läbi mille me teadud kontseptsioone või probleeme mõistame, vahendavad, loovad, määravad ja reeglistavad mõistmist ning diskussiooni.” Diskursus mitte ainult ei korrasta viisi, kuidas käsitusi nagu pärand mõistetakse, vaid ka kohandab käitumist, sotsiaalseid praktikaid ning teadmusloomet. (Smith 2006: 4)

*

Viisin välitöid läbi küll lühiajaliselt, ent mitme aasta vältel – 2010–2013. Minu uurijapositsiooni muutumine selle aja jooksul on mõjutanud ka antud töö kujunemist. 2010. aastal osalesin etnograafiliste välitööde praktilisel tudengina ning mul polnud esialgu veel plaani materjaliga edasi töötada. Minu eeliseks oli ilmsel asjaolu, et olin ka varem korduvalt välitöödel käinud, mistõttu oli mul juba kujunenud suhtumine intervjuusse kui allikasse ja uurimismaterjali kui mitte minu enda, siis kellegi teise jaoks ning sellega ka teatav vastutustunne nii intervjuu enda kui transkriptsiooni suhtes. Teisalt, seni olin osalenud vaid folkloristlikel välitöödel ning etnograafilise lähemisega harjumine võttis siiski veidi aega ning oma uurimissihtide ümbermõtestamist.

2010–2011. a talvel, töötades ka kaaslaste kogutud materjaliga sai mulle järjest selgemaks suitsusaunakultuuri kui uurimisteema mitmekülsus. Järgmisel aastal osalesin samuti samal eesmärgil korraldatud välitöödel Urvaste vallas, kuid oli valminud juba minu bakalaureusetöö ning küpsesid esmased ideed magistritöö jaoks. Minu meetodid polnud muutunud, küll aga suhtumine uuritavasse teemasse ning teadmised selle kohta. Samuti oli huvitav jälgida, kuidas sama uurimisfookusega välitööde materjalid erinevad sisu poolest vastavalt uuritud piirkonna vahetumisele isegi ühe maakonna piires, mistõttu oli mul eriti kahju, et ei saanud osaleda 2013. aasta välitöödel Vastseliina ümbruses. Huvitavat perspektiivi pakkus esmakordne osavõtt 2011. aastal Haanja avatud suitsusaunade nädalast, kus tutvusin pärandi teadlikumalt kujundatud ja esitatud kommunikatiivse küljega. Kui bakalaureusetöös keskendusin välitööpraktika käigus kohatud võrokeste suhtumisele suitsusauna kui pärandisse, siis järgnevalt hakkasin enam huvituma just pigem pärandi representeerimisele ning tähelepanu pöörama inimestele, kes on võtnud eesmärgiks suitsusauna kui kohalikku kultuuriväärtust tutvustada ning propageerida.

2. Töö teoreetiline raamistik

Kultuuripärandi mõistest

Kultuuripärand on interdistsiplinaarselt kasutatav mõiste, millel on palju erinevaid tõlgendusi vastavalt uurimisvaldkonnale ja sellele, kas räägitakse vaimsest või materiaalsest pärandist. Pärandi juures rõhutatakse traditsiooni, järjepidevust ning vajadust selle hoidmiseks. Seega on pärandil temporaalne väärtus – mida vanem ehitis, ese, komme, seda suurem on tema väärtus. Kultuuripärandit võib määratleda põlvest-põlve pärandatava kultuurivarana, mille tähendus oleneb kaasajast (Kuutma 2007). Kultuuripärandit saab käsitleda tähenduste ja väärtuste kogumina, mis peegeldab meie tänapäevaseid arusaamu minevikust (Smith 2006: 11) ja loob hoolimata tugevast tagasisivaatavast taustast ka kaasajal midagi uut, mida pole veel ehk identifitseeritud või hinnatud (Kirschenblatt-Gimblett 1995: 369–371). Lähtun oma töös ühtlasi David Harvey arusaamast, kes mõistab pärandit diskursiivse konstruktsioonina, mille abil inimesed viitavad mineviku protsessidele kaasajas. Seega pole pärand otseselt objekt ega eksisteeri iseenesest (Harvey 2008: 19, 20).

Pärandi mõiste ning „vaimse“ ja „materiaalse“ eristamine selles pakub pinda laiemaks aruteluks, eriti seetõttu, et suitsusaun kui kultuurinähtus hõlmab nii vaimset (oskused, teadmised, kombestik) kui materiaalsed (ehitis, saunaga seotud esemed) tasandit. Laurajane Smith ja Natsuko Akagawa toovad ära, et iga pärand on vaimse pärandina tõlgendatav, kuna kultuurilised ning sotsiaalsed väärtused, mida pärand endas kannab, on iseenesest mittemateriaalsed (Smith, Akagawa 2008: 6). Ahmed Skounti arendab seda mõtet edasi väitega, et vaimne kultuuripärand materialiseerub ehk kehastub inimeses, on põlvkonna-ülene ning seega võib seda pidada püsivamaks kui käega katsutavat objekti (Skounti 2004: 77). Samuti on vaimse kultuuripärandi ajas muutumine normaalne, kuna selle kasutamine, jagamine ning kopeerimine on kergem kui materiaalse objekti puhul (Deacon jt 2004: 42). Suitsusaun võib olla lihtsalt hoone ning selle kütmine lihtsalt tegevus, kuid inimesed on andnud ning võivad ka edaspidi anda sellele väärtusi.

Pärandile staatuse omistamine on aktiivne ning dünaamiline, mis tähendab et pärand on alati protsessuaalne nähtus, mis tekib mineviku taasesitamise ja ümbermõtestamise käigus (Kirschenblatt-Gimblett 1995: 369).

Omaette teemaks kultuuripärandit käsitlevas kirjanduses on traditsiooni ja pärandi mõistete vahekord. Traditsioon kui mõiste väljendab olemuslikult ajalist pidevust, sellega tähistatakse põlvest põlve edasiantavat ilmingut või pärandatud kommet, tava. Kaasaegne kultuurianalüüs ei lähtu traditsiooni käsitlemisel tavaarusaamast, nagu kanduks ajas edasi nähtuste, arusaamade ja kommete jätkuvalt muutumatu tuumik, vaid näeb siin minevikulise ainese sümboolset representatsiooni, selle uuesti loomist või leiutamist käesolevas hetkes. *Traditsioon* on folkloristikas, etnoloogias ja antropoloogias keskne mõiste oma uurimisobjekti tähistamiseks ning iseloomustamiseks. Sageli hõlmatakse sellega sünonüümselt kogu uurimisvaldkonda, seda esmajoonel sõna *pärimus* puhul. (Kuutma 2005–2006) *Traditsioon* ja *pärand* on mõlemad mõisted, mis viitavad millelegi minevikust, mida peetakse väärtuslikuks kaasaegsest perspektiivist. Traditsioon viitab kultuuriilmingu ajalisele järjepidevusele või muutustele, ent pärand osutab kindlale teadmisele või ainesele kui kultuurivarale, mida tihti kasutatakse identiteedipoliitilistes protsessides. (Võsu, Sooväli-Sepping 2012: 77) Coppélie Cocq, kes käsitleb Saami kultuuri representatsiooni retoorikat internetis, on välja toonud ka traditsiooni rolli kultuurinähtuse autentsuse määramisel (Cocq 2014: 83).

Rahvapärases kasutuses esinevad traditsioon ja pärand sageli sünonüümidena. Traditsioonist kõnelejad peavad millegi „traditsionaalseks“ nimetamisega silmas objekti või praktika staatilisust ning seega ka kadumisele aldist. Rahvalikus kõnekasutuses kasutatakse sõna „traditsioon“ ka pärandist rääkides. Ilmselt tuleneb see asjaolust, et ei aduta kultuuriilmingu kontstrueeritust, mis võimaldab mingil traditsiooni osa pärandiks muutumist. Leian, et traditsiooni roll on pärandit jätkusuutlikuna hoida, elujõuline kultuuripärand avaldub läbi sellega seotud traditsioonide väärtustamise kogukonnas, mis ei tähenda, et nii pärand kui traditsioonid ei võiks vormiliselt muutuda.

Samuti esineb pärandiga samas või sarnases tähenduses kasutatavate mõistete kasutamisel variatsioone selliste nähtuste nagu *pärimusmuusika* ning *rahvameditsiin* puhul nagu on näha ka käesoleva töö neljandas peatükis seoses Haanja avatud suitsusaunade nädala allürituste nimetustega.

Vaimne kultuuripärand ja kogukond

Kaasaegsetes pärandikäsitlustes ning pärandipraktikas endas on oluline osa kogukonnal. Kultuuripärand võib sealjuures kogukonnale olla nii enesemääratluse ja identiteedi tugipunkt (Bendix 2009: 254) kui ka majanduslik ressurss, mis lisab ühele piirkonnale või kultuurigrupile lisaväärtust, sageli just turismi kontekstis (Kirschenblatt-Gimblett 1995). Vaimse kultuuripärandi praktiseerijate-keskse defineerimise näiteks on ka UNESCO⁷ vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon, milles öeldakse, et:

*Vaimset kultuuripärandit, mida antakse edasi põlvkonnalt põlvkonnale, loovad kogukonnad ja rühmad pidevalt uuesti, mõjutatuna oma keskkonnast, loodusest ja ajaloost. Vaimne kultuuripärand annab neile identiteedi ja järjepidevuse tunde ning edendab seeläbi ka kultuurilist mitmekesisust ja loometegevust.*⁸

See määratlus rõhutab vaimse kultuuripärandi sõltumist kogukondlikust järjepidevusest ja keskkonnast ning annab pärandile omakorda kultuuri ja identiteeti loova omaduse.

Niisiis ei saa kultuuripärandit mõtestades käsitleda seda lahus kogukonnast. Teisalt on kogukonna definitsioone ning määratlusviise kultuuriteadustes palju ning kaasaegses globaliseerivas maailmas näib nende arv üha kasvavat, mis toob sageli kaasa probleeme kogukonna mõiste tõlgendusliku usaldusväärsuse osas (vt Amit 2002: 14). Sotsiaal- ja kultuurianatopoloogias on kogukonda määratletud kui funktsionaalset tervikut, mis paigutub selle liikmete endi loodud piiridesse ning avaldub kuuluvustunde teadvustamisena (Barnard, Spencer, ed. 2005: 114–116).

Bella Dicks leiab, et kogukonna mõistet kasutatakse enamasti ühendava eesmärgiga, kuid see tekitab probleeme meelevaldse üldistamisega – sageli esitatakse kogukonda homogeense tervikuna geograafilise paiknemise alusel. (Dicks 2000: 99) Elizabeth Crooke'i järgi on kogukonna mõiste aluseks eesmärgid ja abinõud, mis toetavad

⁷ UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) kujutab endast Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni allorganisatsiooni edendamaks rahvusvahelist koostööd hariduse, teaduse, kultuuri ja kommunikatsiooni vallas. UNESCO on olulisemaid maailmaorganisatsioone, mis tegeleb kultuuriväärtuste kaitsega rahvusvahelises mastaabis. Vaimset kultuuripärandit puudutab Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon, mis võeti vastu 2003. a oktoobris. Konventsioonil on järgmised eesmärgid: kaitsta vaimset kultuuripärandit; kindlustada vastavate kogukondade, rühmade ja üksikisikute vaimsele kultuuripärandile lugupidav kohtlemine; teadvustada kohalikul, riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil vaimse kultuuripärandi tähendust ning vajadust seda ühiselt väärtustada; pakkuda selles vallas rahvusvahelist koostööd ja abi. (Kuutma 2007)

⁸ Rahvakultuuri keskus. <http://www.rahvakultuur.ee/?s=106> (Viimati külastatud 07.05.2014)

inimgrupi määramist mingite tunnuste – nt elukoht, rahvus, vanus, seksuaalsus – järgi ja osutab ühtlasi kogukonna mõiste kohandumisele vastavalt vajadusele (Crooke 2010: 19).

Vaimse kultuuripärandi ametlike nimistute eesmärgiks on soodustada konkreetset praktikat riigis ning kogukonnas, suunates ressursse selle säilitamiseks ja taaselustamiseks ning ka kujundada ümber inimeste suhet nende praktikate ning väljunditega. (Hafstein 2004: 107) Praktiseeriva kogukonna kaasamine ning kaitsmine on oluline aspekt kultuuripärandi kaitsmise vahendite loomisel (Deacon jt 2004: 43). Kultuuriministeeriumi haldusalas olev Eesti Rahvakultuuri Keskus, mis minu töö kontekstis on kõrgema ametliku pärandidiskursuse esindaja, ning mis tegeleb muuhulgas Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu⁹ haldamisega vastavalt UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioonile, mõtestab kogukonda eeskätt vaimse kultuuripärandi kaudu:

*Kogukonnana võib vaadelda igat inimeste rühma, keda seob ühine vaimne pärand: väärtused, tavad ja teadmised. Ühine vaimne pärand võib muuhulgas põhineda sellel, et need inimesed elavad ühes kohas või tegelevad samade asjadega (amet, hobid jne). Oleme pigem harjunud rääkima piirkondlikust kultuurilisest omapärast, kuid ka piirkonnaüleselt on sama ala inimeste vahel tugevad sidemed, eriti kui kuulutakse vastavasse ühendusse. Tänapäeva inimene kuulub reeglina korraga mitmesse kogukonda.*¹⁰

Niisiis nähakse kogukonda väärtuste, tavade ja teadmiste kandja ja edasiandjana, kusjuures kogukond võib toimida ka piirkonnaülesena. Vana Võrumaa kultuuriprogrammi üldeesmärgiks on aidata kaasa võru keele ja kultuuri säilimisele nii vanal Võrumaal kui väljaspool seda¹¹, kuid muuhulgas tegeletakse ka pärandprojektidele raha eraldamisega. Vana Võrumaa kultuuriprogramm 2010–2013 toob Vana Võrumaa kogukonna põhijoontena välja võru keele kõnelemise, põlisuse ja ühistegevuse, mis väärtustab traditsioonide ja kommete pärandamist järeltulevatele põlvedele¹². Seega peetakse silmas pigem kujuteldavat kogukonda Benedict Andersoni (1995) tähenduses, kes jagab ühist kultuuriruumi ning kelle territoorium ei piirne tingimata kehtiva haldusjaotusega. Aet

⁹ Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu. <http://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/>. (Viimati külastatud 08.05.2014)

¹⁰ Rahvakultuuri keskus. <http://www.rahvakultuur.ee/?s=1046> (Viimati külastatud 07.02.2014)

¹¹ Vana Võrumaa kultuuriprogramm. – www.rahvakultuur.ee/?s=1714 (Viimati külastatud: 08.05.2014)

¹² Vana Võrumaa kultuuriprogramm 2010–2013, lisa 3. Vana Võrumaa Kogukond ja Koostöö. – Allikas: http://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/protected/Pages/Files/5abe3fb6-af96-4e77-Lisa3_vv6rumaa_koostoo.pdf?PHPSESSID=fljenihhvifh2qbnfcrsb4db3 (Viimati külastatud: 19.03.14)

Annist on märkinud, et kogukonna mõiste väärtus seisneb eelkõige uurijaile ning uuritavatele toetuspinnaks olemises. Kogukond on organiseeriv üksus, etnograafiline ühik. (Annist 2011: 47) Kuna suitsusaun kuulub traditsioonilise talupoegliku kultuuri pärandisse, siis tõstatab see tänapäeva maaelu kontekstis olulise probleemi – kes on kogukond? Ruth Liepins pakub, et kogukonda võiks kaasajal käsitleda sotsiaalse nähtusena, mis ühendab inimesi samal teemal koos kõnelema. Ehkki maapiirkondades on sotsiaalsed suhted ruumiliselt piiratud, on ikkagi suhtlemine see, mis kogukonna loob. (Liepins 2000: 27) Kogukonna mõiste seostub ühel või teisel viisi ühtsustundega ning kogukond mingi inimeste grupiga. Leian, et kultuuriline kogukond on vaadeldav omaette üksusena ka siis, kui kõik selle liikmed enda vastavasse kogukonda kuulumist ei teadvusta või ei väärtusta mingit kultuurinähtust (nagu nt suitsusauna) kogukondliku kultuuripärandina. Pärandiloomes kontekstis võib kogukonda määratleda ka kultuuripärandi praktiseerimise ning (taas)loomise ja säilitamise protsesside järgi.

Kogukonna kaasamine on vaimse kultuuripärandi säilimise seisukohalt hädavajalik, kuid samas on raske määrata, kes moodustavad kogukonna, valida sealt sobilikke esindajaid ning korraldada suhteid riigiasutuste ja kogukonna vahel (Deacon jt 2004: 43–44). Võttes pärandit teadmiste kogumina, antakse nende teadmiste omajatele eksperdi staatus, mis tekitab teatava hierarhia teadvustatud ning teadvustamata pärandikandjate seas (Kuutma 2009: 8). Kogukond on ühtlasi poliitiliselt laetud kontseptsioon, mis sõltuvalt kontekstist muudab oma suhet pärandiga (Crooke 2010: 16). Samuti pole kogukondlik vaimne pärand riiklikult reguleeritav (Kuutma 2010a: 31). Pärandipoliitikaga tegelejad võivad küll olla kogukonna esindajad, kuid ametlikul tasandil töötades peavad nad tegema mõõndusi ning väljajätte. Kogukonnaväliste spetsialistide poolne pärandi konserveerimine võib kogukonda kaitstavast kultuurinähtusest eemaldada ning ohustada pärandi säilimist loomulikul kujul. Crooke leiab, et kui kogukonna grupid tegelevad pärandiprojektidega, mis on seotud ka poliitilise kontekstiga, tuleb küsida, kelle ajalugu, identiteeti ja kultuuri on tõlgendatud ning mis eesmärgil pärandiprojekt ette on võetud, seejuures toob ta sisse vajaduspõhise kogukonna kontseptsiooni (*community of action*) (Crooke 2010: 19, 25).

Oluline on pöörata tähelepanu sellele, kuidas kogukond ise pärandit mõistab, sellega suhestub ning kuidas ja milliste vahenditega oma pärandit väljapoole kommunikeerib. Bella Dicks (2000) on pikemalt arutlenud rahvaliku pärandi (*vernacular heritage*) olemuse ja protsesside üle. Peter Groote ja Tilda Haartsen toovad välja eristuse

rahvaliku (*lay*) ja populaarse (*popular*) pärandidiskursuse vahel, kus esimene neist põhineb individuaalsetel kogemustel ja arvamustel ning lähedaste vahel jagatud informatsioonil. Populaarne pärandidiskursus kujuneb ka laiemal kultuurilisel ning sotsiaalsel pinnal, näiteks meedia kaudu. (Groote, Haartsen 2008: 183) Mina kasutan oma töös rahvaliku pärandidiskursuse mõistet, mis haarab endasse nii individuaalse kui kollektiivse tasandi. Rahvalikust pärandidiskursusest lähtusid oma lugusid ja kogemusi jagades Haanja avatud suitsusaunade nädala korraldajad aga ka Võru, Urvaste ja Vastseliina vallas välitööde käigus küsitletud inimesed. .

Pärandikommunikatsioon toimub seega ametliku pärandidiskursuse kaudu, kuid samas ka kujundab seda. Dicks viitab Roger Silverstone'ile öeldes, et pärandit võib mõista kui protsessi, milles on lavastamise või loomise (*production*), representatsiooni ning vastuvõtu (*response*) elemente, mis on pealtnäha varjatud, ent mida mõistetakse üksteisest sõltuvate ning dünaamilistena. Pärand sotsiaalse praktikana seob endas nii loomist kui tarbimist ning seega võimaldab analüüsida pärandiesituse arendamist kogukonna poolt ning ka seda, kuidas vastavat esitust väljaspool vastu võetakse. (Dicks 2000: 72, 74) Dicks puudutab ka pärandit representeeriva materjali autorsuse küsimust. Ta leiab, et pigem on tegu kollektiivselt koostatud esitusega, mis peegeldab teatud arusaamu, ja mis on pidevas ringluses olnud kogukondliku minevikukäsitluse kaudu eelnevalt konstrueeritud. Kogukonna poolt pärandit representeerima valitud materjal on seega rahvalikus pärandidiskursuses alati olemas olnud ning ei oma kindlat autorit, vaid pigem vormitakse teatud tõlgendusi suunama. (samas) Pärandirepresentatsioonid kasutavad rahvalikku pärandidiskursust endale sobivalt.

Suitsusaunapärand on Võrumaa kogukondlikku kultuurikommunikatsiooni lülitunud suhteliselt hiljaaegu, mis ühest küljest teeb kogukonna ettevõtmiste jälgitavuse hõlpsamaks. Teisalt peab aga suurem osa võrukeste suitsusauna kui kultuurinähtust veel küllaltki tavaliseks, mistõttu pärandiloomise protsessiga tegeleb aktiivselt kõigest väike osa kogukonnast. Viimane asjaolu tekitab küsimuse nende määratlemise kohta – kas pärandiloomise-protsessi eestvõtjad on lihtsalt aktiivsemad kogukonna liikmed, võivad nad moodustada omaette kogukonna või ehk muutuda nõ pärandiekspertideks lülitundes ametlikku pärandidiskursusesse?

Kultuuripärandi ametlik diskursus ja pärandieksperdid

Laurajane Smithi järgi määratleb ametlik pärandidiskursus (*authorized heritage discourse*) pärandi iseloomu ja kaitseväärtuse. Selles diskursuses seostatakse kultuuripärandit kindlate ettekujutuste ning väljakujunenud praktikatega. Seejuures on pärandi teadliku väärtustamise juures enamasti eestkõnelejad, kes võtavad endale rolli pärandiks peetava nähtuse defineerimiseks ning teevad samme selle kaitseks. Smith toob ametliku pärandidiskursuse kriitikas välja hierarhilise süsteemi, milles nõ mitte-ekspertidest pärandikandjad on passiivsed samal ajal, kui ekspert tegutseb aktiivselt vahendajana pärandi ning piirkonna külastajate vahel (Smith 2006: 29–34).

Suitsusaun ühendab materiaalsed ning vaimset kultuuripärandit ning seega vastavaid eeldusi mõlema küljega sobitumiseks. Viimastel aastatel Võrumaa suitsusaunatraditsiooni kogukonnaiseseks ja –väliseks väärtustamiseks astunud samme võib samuti vaadelda ametliku pärandidiskursuse kontekstis. Enne UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja kandmise aktsiooni ei saa pärandieksperte nii otseselt välja tuua. Pigem on suitsusaunatraditsioon olnud seotud spetsiifiliste oskuste ja teadmistega, mistõttu võib iga suitsusaunakütjat vaadelda kui pärandi asjatundja. Mõne aasta jooksul, mil antud kultuurinähtusele on püütud rohkem avalikkuse tähelepanu, on praktiseerivast kogukonnast esile kerkinud mõned liikmed, kes tajuvad endal vastutust saunakombestiku kui vaimse kultuuripärandi püsima jäämise ees ja keda ametliku pärandidiskursuse järgi saab eristada pärandiekspertidena.

Michael Meuser ja Ulrike Nagel leiavad, et eksperti on lihtsaim määratleda tema teadmiste eristamisega teistest teadmiste vormidest (nt igapäevaelus toime tulemisega seotud teadmised). Nende järgi peaks ekspertide analüüsi juures silmas pidama, et tegu ei ole mitte lihtsalt mingi ala professionaalidega, vaid ka kogukondlikus elus aktiivsete inimestega sõltumata nende sotsiaalsest rollist. (Meuser, Nagel 2010: 18, 24) Sotsiaalne aktiivsus on ka ilmselt põhjuseks, miks pärandieksperdid sageli ise tunnevad ära olukorra, kus nende teadmised ning oskused vajalikuks osutuvad (samas: 25). Paratamatult määravad pärandi väärtuse ning tähtsuse need, kes omavad ekspertteadmisi, seisnagu see tähtsus siis ajaloolises, teaduslikus, hariduslikus või üldistavamalt kultuurilises panuses (Smith 2006: 26).

Laurajane Smith väidab, et ametlik pärandidiskursus (mis on sageli seotud rahvusliku identiteedi konstrueerimisega), loomulikustab teatud kultuurinarratiive ja – kogemusi ning selles omistatakse pärandile justkui muutumatud ja vaidlustamisele mittekuuluvad väärtused. Sageli viib ametlik pärandidiskursus hegemooniliste pärandi-käsitlusteni ja ametlikult tunnustatud pärandiekspertide õiguseni kehtestada oma reeglid. Samas toimub piirkondliku kultuuri väärtuste ja kultuurilise identiteedi mõistmine ametlike ja rahvalike pärandidiskursuste vahelises dialoogis (Smith 2006: 4-11) Smithi järgi kujunevad eksperdid tänu võimele tegutseda erinevate tasandite vahel ning just pärandieksperdid on need, kes määravad „kultuurilise väärtuse“ tähtsuse (samas: 26, 28). Ehkki Smithi huviorbiiti kuulub eeskätt materiaalne pärand võib ametliku pärandidiskursuse loogikat laiendada ka vaimse kultuuripärandi haldamisele.

Kultuuripärandi puhul ei pääse mööda probleemidest, mida tekitavad küsimused selle autentsusest või ehedusest ning kuna autentsus on sotsiaalselt konstrueeritav, siis ka autoriteetsusest (kellel on õigus öelda, mis on autentne pärand?) (vt Rattus 2007: 136). Ehedusetingimus kogukondlikul tasandil võib tekitada sisemisi pingeid, kuna erinevate gruppide ja indiviidide autentsuse-tõlgendused võivad olla üsnagi erinevad. Esiteks on ettekujutus “ehedast” traditsioonilisest suitsusaunast juba üpris kitsas¹³ ning suitsusauna ehituslikke detaile on võimalik peensusteni välja arendada, iseasi, kas kogukonna liikmetel reaalselt on võimalust või tahtmistki neid kriteeriumeid täita. Teiseks on vaimne kultuuripärand seotud oskustega, mille “õiget” tundmist võidakse tõlgendada väga personaalselt, samuti varieeruvad spetsiifilised oskused piirkondlikult. Seega võivad tekkida pinged kohalike vahel, kui nende seas leidub neid, kes soovivad esitleda kohalikku kultuuripärandit kogukonnast väljapoole oma personaalse äranägemise järgi (vrld Annist 2013: 251–252).

Pärandieksperdid tegelevad kaudsemal või otsesemal moel ka avalikkusele pärandit puudutavate teadmiste kujundamise ja jagamisega. Vaadeldes ekspertide tegevuse dialoogilist ja kollektiivset protsessi, mis ühendab teadmisvaldkondi ja inimesi erinevatelt elualadelt, samuti sõltuvust sotsiaalsetest ja lokaalsetest asjaoludest ning teistest faktoritest, võib ekspertide ettevõtmisi võtta kui sotsiaalset praktikat, mille kestus

¹³ Põhjalikumalt on suitsusauna-arhitektuuriga tegelenud Andres Ansper (Igamehe suitsusauna-aabits. Lõputöö. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. 2011). Põgusalt tutvustasin muuhulgas suitsusauna ehituslikku külge oma bakalaureusetöös (vt Tamm 2011). Soome suitsusaunadest annab ülevaate Risto Vuolle-Apiala (*The Smoke Sauna*, 2003[1993]).

on ajas määramata ning seega ei pruugi nende arvamused olla tingimatult kehtivad. Kultuuripärandi avalik väärtustamine ühtlasi nii loob kui ka rakendab teadmust, mis imbub modernse ühiskonna kujutelmaks (Kuutma 2010b: 698). Teisisõnu, pärandiga seotud teadmusloome (*knowledge production*) on lahtine portsess, mille tulevik on teadmata ning ka ettevõtmised ning arengud pole kindalt ette määratud. Sellegipoolest on teadmusloome kontrollitud, mistõttu võib kultuuripärandi avalik kuvand muutuda konservatiivseks. (Meuser, Nagel 2010: 21, 29) On raske hinnata, kuidas ekspertgrupp nagu näiteks Võrumaa suitsusauna koostöökogu edaspidi toimib, kui selle põhieesmärk, milleks on oma kohaliku suitsusaunakultuuri UNESCO vaimse kultuuripärandi nimistusse kandmine, saab täidetud. Sellegipoolest võib vaadelda antud pärandiekspertide rühma seniseid tegevusi eraldi kui viise, kuidas teadlikud kogukonna liikmed esitlevad oma kultuuripärandit väljapoole ja paigutavad selle globaalsesse konteksti.

Pärandiloomes protsessid

Võrumaa pärandi-aktivistidest koosnev kogukond on suitsusaunapärandi UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja viimise püüdlusega lülitanud selle kultuurinähtuse aktiivsesse pärandit konstrueerivasse protsessi, mistõttu saab siinkohal rääkida pärandiloomest. Pärandiloomet (*heritage production*) võib mõista kui sotsiaalse grupi, kogukonna, poolt teadlikult konstrueeritud minevikukäsitlust (vt Bardone, Tamm 2013: 96). Pärandiks nimetamine annab kultuurinähtusele lisaväärtuse, mis täidab nii identiteeti kujundavaid kui ka majanduslikke huve, pärandiloomeprotsessi mitmetasandilist sotsiaal-kultuurilist mõju lokaalsel tasandil on vaatamata rahvusvahelistele regulatsioonidele (nagu nt UNESCO) võimatu prognoosida (Bendix 2009: 253–269).

Suitsusaunatraditsiooni kestmajäämise ja kaitsmise initsiatiiv on võrreldav mitmete teiste arhailiste kultuurinähtuste päästmise aktsioonidega Eestis juba alates 19. saj lõpust. Sellised projektid ei sünnigi päris rohujuure tasandil vaid ikka kohaliku eliidi eestvõtmisel, kes määratleb mingi kultuuripraktika kui väärtusliku ja säilitamisväärse ning evib huvi, teadmisi ja vahendeid selle pärandiseisusse tõstmiseks (vrdl Kuutma 2007). Pärandi loomise ja selle esituste reguleerimine, kas kohalike, riiklike või rahvusvaheliste regulatsioonidega toob otseselt kaasa rea küsimusi ideoloogiast ja kultuurilisest omandist, ning võib viia üsna teravate konfliktideni kohalike elanike ja pärandiekspertide

või tunnustatud ning mittetunnustatud pärandirepresentatsioonide vahel (vt Rattus 2007; Annist 2013). Nagu juba ennist mainisin võib küsimus pärandi autentsusest olla individuaalsel ja kogemuslikul tasandil tajutud üsna erinevalt mõnest ametlikult või kollektiivselt heakskiidetud eheduse-käsitlusest.

Ahmed Skounti peab vaimse kultuuripärandi (taas)loome ning säilitamispüüdluse juures oluliseks asjaolu, et tegu on protsessiga, milles tehakse valikuid otsustamaks, milline pärandi osa on säilitamist väärt ja milline mitte (Skounti 2004: 75). Pärandi funktsionaalsus on leidmas üha suuremat kandepinda seoses demokraatliku ühiskonnakorraga. Tänapäeval ei looda kultuuripärandit ainult tunnustatud institutsioonides (nt muuseumides) vaid ka rahvalikel üritustel ja ettevõtmistes ning professionaalses muuseumiatmosfääris (muuseumitööna). Pärandiloomes protsess omab sealjuures sageli suuremat väärtust kui selle tulemus. (Silvén 2004: 209)

Regina Bendix arutleb pärandistamise (*heritagisation*) üle ning leiab samuti, et selle protsessiga käib kaasas teatud marginaliseerimine ning väljajätt. Pärandistamine on akadeemilises diskursuses teinud läbi omaette arengu jõudes autentsuse otsingult refleksiivsuseni. Bendix leiab, et kultuuripärand ongi loodud, konstrueeritud ning avalik. Pärandistamise käigus luuakse võimalusi küll pärandi säilitamiseks läbi sellele pööratud pideva tähelepanu, kuid samas võib pärandi staatus saada ka poliitiliseks ning majanduslikuks vahendiks neile, kes pärandit „omavad“ või „kannavad“. (Bendix 2009: 254–255, 261–264) Kui kultuurinähtus on juba nõ pärandistatud ekspertide poolt ning selle autentsuse kriteeriumid on jõudnud üldisse (kogukondlikku) teavusse, saab pärandit kasutada kultuuripoliitilise vahendina. Põhiline pärandipoliitiline probleem on aga sealjuures küsimus pärandist kui omandist.

Kultuuripärandiga seotud tegevused omandavad pärandiloomes protsessis tihti emotsionaalse laengu, mistõttu võivad ähmastada piirid, millal lõppeb tegelik konkreetse pärandi hoidmisele suunatud tegevus ning algavad teised identiteedi kehtestamisega seotud protsessid.

3. Vana Võrumaa suitsusaun kui vaimne kultuuripärand ametlikus diskursuses

Vana Võrumaa suitsusaunapärandi säilitamise ning taaselukutsumise hüvanguks on algatatud mitmeid ettevõtmisi. UNESCO valitsustevahelisele komiteele on esitatud taotlus suitsusauna kandmiseks UNESCO vaimse kultuuripärandi nimistusse, läbi on viidud saunakultuurile keskenduvad välitööd erinevates vana Võrumaa piirkondades ning võrukeelne ajaleht Uma Leht on lugejailt kogunud suitsusaunaga seotud lugusid. Samuti korraldatakse suitsusauna ehitamise koolitusi ning ka Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö eriala õppekavas saab omandada sellealaseid oskusi.

Veebruar 2010.	Algatusgrupi nõupidamine
06.05.2010	Tsõõriklaud Rõuge khk, Sepa t.
12.11.2010	Konverents Väimela Kutsehariduskeskuses tsõõriklaud
19.11.2011	Seminar välitöödest Urvastes, tsõõriklaud Karilatsi
17.05.2012	Raamatu „Mi uma savvusann“ esitlus, tsõõriklaud Räpinas
22.11.2012	Suitsusaunapäev, tsõõriklaud Ruusa rahvamajas
01.03.2013	Tsõõriklaud Võru Instituudis
31.03.2013	UNESCO taotluse esitamise tähtaeg
27.11.2013	Suitsusaunapäeva seminar Vastseliina kihelkonnas Vastseliina linnuse Neuhauser majas

Joonis 1. Võrumaa suitsusauna UNESCO taotluse k

Antud peatüki eesmärk on analüüsida, mil viisil kujundatakse suitsusauna kui vaimset kultuuripärandit ametlikus diskursuses ja pärandipoliitikas, mille aluseks on UNESCO vaimse kultuuripärandi konventsioon ja eeskätt selle kohalik tõlgendus protsessis, milles taodeldi vana Võrumaa suitsusaunakombestiku UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja kandmist. Analüüsis avan ka antud kontekstis olulist pärandieksperdi mõistet, vaatlen erineva tasandi ekspertide osalust teadmusloomes, puudutan kultuuripärandi kui kultuurilise omandi küsimust ning vaatlen projektiga seotud ettevõtmisi ametliku pärandidiskursuse kontekstis.

Suitsusaun kui vaimne kultuuripärand: kogukond ja pärandieksperdid

Rääkides kultuuripärandist tekib küsimus, kes defineerib pärandi ning määrab selle väärtuse? Iseäranis ametliku pärandidiskursuse puhul tekib ka rida küsimusi pärandieksperdi kohta. Kes määravad pärandi autentsuse kriteeriumid ja mille alusel nad seda teevad? On asjatundja staatus endale teadlikult võetud või tegutsetakse ametikohustuse ajel?

Seoses otsusega esitada suitsusaunakombestik vanal Võrumaal UNESCO vaimse pärandi nimistusse ei ole pärandiloomes protsess Võrumaal olnud ainult lokaalne vaid on hõlmanud ka rahvusvahelise pärandipoliitika tasandit. Teisisõnu toimus see erinevate institutsioonide ja rahvusvaheliste organisatsioonide koostöös, milles lähtuti UNESCO kui rahvusvahelise pärandipoliitika kujundaja ametliku pärandidiskursuse ettekirjutustest (vrdl Kuutma 2009: 7). Institutsioonide ning organisatsioonidega läbikäimine vajab asjatundlikku lähenemist. Edukas kandideerimine UNESCO nimekirja on läbi viidud inimeste poolt, kes oskavad suhelda riiklike struktuuridega ning omavad kogemust ametliku asjaajamisega, tunnevad UNESCO-taoliste organisatsioonide instrumente ja nõudeid (Bendix, Eggert, Peselmann 2013: 19). Pärandieksperdi üheks väljundiks ametlikus pärandidiskursuses on ka võime selgitada institutsioonide ning pärandipoliitika suunajate (*policy maker*) tegevust praktiseerijatele ning vastupidi (Smith 2008: 28).

Võrumaa suitsusaunakombestikule UNESCO tunnustuse taotlemine on vajanud selgitamist ka teiste Eesti elanike jaoks. Pidasin 2012. aasta aprillis ühes Eestis asuvas kultuuriasutuses ettekannet, mille teemaks oli Tartu Ülikooli etnoloogiatudengite

poolt Võru ja Urvaste valdades teostatud välitööde tulemused. UNESCO taotluse tegemist mainisin vaid ettekande sissejuhatuses, Ehkki mainitud taotlus polnud minu ettekande sisuks, kujunes järgneva diskussiooniosa põhiosaks üpris negatiivse tooniga arutus võrukeste õigusest üritada kinnistada kunagine üle-Eestiline kultuurinähtus justkui oma nimele. Samuti pidasid mõningad mainitud üritusel sõna võtnud võrukeste algatust reaktsiooniks setu leelo pääsemisele UNESCO vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja 2009. aastal. 2012. aasta kevadel olid UNESCOle taotluse tegemisega seotud ja sellega külgnevad pärandilooma protsessid alles kujunemisjärgus ning projektiga seotud tutvustavad materjalid (nt raamat ja film) polnud veel ilmunud. Praeguseks on suitsusaunaga seotud pärandilooma protsessid Võrumaal küllaltki laialt meedias kajastatud ning näiteks eelmaintud kultuuriasutus võõrustas aktiivseid võrukesi käesoleva aasta kevadel ka ühisel saunatemaatilisel üritusel.

Ka UNESCO taotlusega tegelema hakanud võrukesed arutasid algul isekeskis toimunud aruteludel, kuidas suitsusauna leviala geograafiliselt määratleda. Viimaks otsustati piirkond kitsendada Võrumaale, kuna praktiseeriva kogukonna aktiiv näis paiknevat seal. Vaadates Tamara Habichti koostatud kaarti suitsusaunade levikust 1960ndal aastatel Eestis näeme, et seda tüüpi saunu esines siis Kagu-Eestis, saartel ning vähesel määral ka Loode-Eesti rannikul. Habicht on tähistanud eraldi saunad, mis on ehitatud enne 1940. aastat ning need, mis ehitatud pärast seda. Sellelt levikukaardilt näeme, et pärast 1940. aastat on ehitatud suitsusaunu just Kagu-Eestis. Ka see asjaolu näitab, et vana Võrumaa on piirkond, kus traditsioon on püsivamalt säilinud jätkunud. (Habicht 2008: 54)¹⁴

Soomeski, kus suitsusaun samuti traditsiooniliselt levinud on, tekkis uudise peale võrukeste poolsest UNESCO taotluse koostamisest esialgu pahane reaktsioon¹⁵, ent suhtluse arengu käigus seletati võrukeste taotluse tagamaid ning saavutati pigem diskussioonivõimalus. Suitsusaun on olnud kultuuritraditsioonis tõepoolest ka mujal kui ajaloolisel Võrumaal. Ka esitatud taotluses on määratud suitsusaunade põhilevialaks Võrumaa ja Setumaa ning harvemalt Ida-Eesti, Lääne-Eesti saared, naaberriigid Soome,

¹⁴ Vt Lisa 1

¹⁵ Vt „Saunasõda? Soomlased vihased: Eesti varastab meilt sauna!“ Õhtuleht 05.12.2011. – Kättesaadav: <http://www.ohtuleht.ee/454887/saunasoda-soomlased-vihased-eesti-varastab-meilt-sauna> (Viimati külastatud 08.05.2014)

Läti ja Venemaa, kuid mainitud on ka Rootsit ja Norrat. Lisatud on, et saunatraditsioonid on tuntud soome-ugri rahvaste seas (UNESCO taotlus 2013).

Eelnevalt ilmnes veel üks oluline asjaolu kultuuripärandi ametlikus diskursuses – kultuurivara kui omandi küsimus. Suitsusauna puhul ei tasu karta, et selle institutsionaalselt pärandina määratlemine ning politiseerimine muudab praktiseeriva kogukonna sotsiaalset struktuuri (vrld Brown 2004: 49). Sellegipoolest, kui pärandiekspert kujundab kultuurinähtusest mingi kuvandi, võib see mõjutada praktiseeriva kogukonna suhtumist. Kultuuripärandi puhul võivad omandiga seotud probleemid seisneda eelkõige erinevate gruppide huvide kokkupõrkes (Kuutma 2009: 9).

Suitsusaun kui materiaalne objekt on kellegi isiklik omand, mis kuulub inimese privaatsele elukeskkonda, ent pärandiloomes protsessis võib sellest ühtlasi saada kogukonna pärandvara. Sestap on ka suitsusaunale institutsionaalsel tasandil väärtuse omistamine tekitanud Võrumaa suitsusaunaomanikes muret, et neile tullakse tegema ettekirjutusi, kuidas oma varaga ümber käia. Materiaalse pärandi puhul ilmnevat osapoolte vastasseisu seoses ametliku pärandidiskursuse ning omandiküsimustega on kirjeldanud Helen Sooväli-Sepping (2013) oma uurimuses ühe Jõelähtme vallas asuva vana küla kohta. Küla asub Rebala muinsuskaitsealal¹⁶, mis seab elanikele piirangud ning nõuded hoonete restaureerimise ja remondi puhul. Sooväli-Seppingu fookuses on probleemid, mis tekivad, kui pärandobjektide määratlemine toimub nõ ülevalt alla ning jäätavad seega kõrvale kohaliku elaniku seisukohad ja rahalised võimalused pärandit hallata. (Sooväli-Sepping 2013: 2223–2232). Sarnaselt Sooväli-Seppingu informantidele, on ka mitmed võrukesed oma suitsusauna puhul leidnud, et renoveerimine pole lihtsalt praktiline ning kartnud, et Võrumaa suitsusauna UNESCO nimekirja lisamise puhul pole neil lubatud sauna oma soovi korral ümber ehitada ega lammutada.

Vaimse kultuuripärandiga seotud omandiküsimusi on käsitlenud Kristin Kuutma (2010a) ning Aet Annist (2013), mõlemad seoses setu kultuuri ideologiseeritud autentsuskriteeriumitega. Nende töödes väljendub probleemistik, mille keskmes on jällegi pärandiekspertide ning ametlikust diskursusest välja jäävate kogukonnaliikmete vaadete vastandus. *Setupärane* on samuti ekspertide loodud kuvand, mis kätkeb endas väärtusi

¹⁶ Muinsuskaitseamet on riiklik institutsioon oma pärandipoliitikaga, mis kaitseb ja korraldab mingit osa kultuuripärandist (sealhulgas arhitektuurilisi kultuurimälestisi). Muinsuskaitseametnikke võib vaadelda kui üht pärandiekspertide gruppi.

ning hoiakuid, mis ei pruugi alati sobida tänapäeva Setumaa elaniku igapäevaellu. Annist toob samuti välja probleemi majandusliku külje. Nimelt tihti kehvemal elujärjel olevate äärealade elanikud sõltuvad välisrahastusest, mida toovad sisse põhiliselt turistid. Samuti saadakse toetusi riigilt kohaliku kultuuri arendamiseks. (Annist 2013: 261–263) Kuna ka setu leelo-traditsiooni puhul on tegu kultuurinähtusega, millele kohalik aktiiv soovis UNESCO kultuuripoliitilist tunnustust, on leelole pärandistamisega seatud autentsusenõuetest tekkinud probleeme, mille keskmeks on küsimused ekspertidest ning kogukonna ja isiku autorlusest (Kuutma 2010a).

Asjaolu, et Setumaa naaber, Võrumaa kogukond soovib kandideerida samasse pärandinimekirja, on tekitanud mõningate setude seas küllalki palju paksu verd. Iseäranis seetõttu, et suitsusaun on ka Setumaal veel levinud ning elujõuline nähtus.

Ma saan aru, et UNESCOsse keegi võtab selle, mis on talle iseloomulik. Suitsusaun ei ole ainult Võrumaale iseloomulik. Ta on nii Setumaal kui Soomes /--/ see on ikka väga laialt levinud. Kuidagi seostatakse /--/ Võrumaad või. Aga kui nad on otsustanud selle võtta. /--/ [P]aljudel rahvastel on suitsusaun. See, lihtsalt Võru on võtnud selle ülesse. Et selles suhtes on natukene imelik /--/. Mitte, et piinlik peaks olema, aga mitte ainult enda sulgedega nad ei ehi. (M, snd 1962, Leimani k., Misso v., 09.07.2013; küsitaja E. Amarik)

Ironiseeritud on ka mujal, viidates võrukeste ja setude naaberlikule võistlus- ning kiusumeelele. Ka Võrumaa suitsusauna koostöökogu on probleemi omavahel arutanud. Esialgu jäeti taotlejad lahtiseks, kuid hiljem leiti, et taotluses võrukeste nimetamine praktiseerivaks kogukonnaks johtub asjaolust, et Võrumaal on hetkel inimesi, kellel on tahet asjaga tegeleda. Samuti leiti, et õige on märkida taotlusesse ära ka teised piirkonnad, kus suitsusaunakultuur on levinud. (Protokoll 12.11.2010)

Võrumaa suitsusauna vabatahtliku koostöökogu puhul on siiski tegu “kujuteldava kogukonnaga” (Vt Anderson 1995) ning pärandilooma protsessis ei osale kunagi paratamatult kogu kogukond, vaid selle aktiivsed esindajad (nö eliit).

Erinevate pärandiekspertide tegevus pärandilooma protsessis

Võrumaa suitsusauna vabatahtliku koostöökogu seisukohalt on UNESCO-taoliste organisatsioonidega suhtlemiseks parim leida kogukonna seest inimesed, kes on pädevad projektipõhistes asjaajamistes. Tervet kogukonda selliseks ettevõtmiseks ühendada on

võimatu (kõigil pole selle vastu ka huvi) ning üksikisikule võib selline ülesanne üle jõu käia, ehkki igaüks, kelle traditsiooni osa suitsusaunakultuur on, omaks teatavat asjatundlikkust selle nähtuse tõlgendamisel ning tutvustamisel.

Pärandipoliitiliselt kuulub UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja kandideerimise aktsioon ametlikku pärandidiskursusesse, Võrumaal tegelevad kultuuri hoidmise ning arendamise ametliku osaga MTÜ Võro Selts VKKF¹⁷ ning Võru Instituut, kes suhtlevad laiema kogukonnaga läbi selle aktiivsemate liikmete. Mõlemad institutsioonid on suitsusauna UNESCO vältimatut kaitset vajavate vaimse pärandi nähtuste nimistusse esitamise organisatorseteks eestvedajateks. Kogukondliku koostöö eestvedajaks on initsiatiivgrupp, mille liikmed on: Eda Veeroja, Triinu Ojar (Võro Selts VKKF) ja Külli Eichenbaum (Võru Instituut) (vt Pehlak 2011: 18). Seega, rääkides pärandiloomest ja -ekspertidest tänapäeva Võrumaal saame viidata mitmele organisatsioonile. Organisatsioonid on nii eeldus kui tagajärg sotsiaalsele käitumisele (Forschauer, Lueger 2010: 217–218), sinna juurde käivad ka kogukondlikke eesmärke täitvad ettevõtmised, milleks minu käsitletav juhtum on.

Võru Instituut on 1995. aastal Kultuuriministeeriumi juurde loodud teadus- ja arendusasutus, mis füüsiliselt asub Võrumaal. Instituudi tegemised puudutavad peamiselt ajaloolist Võrumaad ja peaksid aitama elus hoida võrukestele omast keelt ja kultuuri.¹⁸ Seega esindab ka Võru Instituut kõrgemat ametlikku tasandit pärandipoliitikas. Võro Selts VKKF on mittetulundusühing, selts, mille eesmärkideks on võru keele- ja kultuuriruumi hoidmine ning vastavate väljaannete ja üritustega tegelemine. Leian, et Võru Instituudi ja Võro Selts VKKF-i töötajate ei tegelenud UNESCO taotluse projektiga isiklikest motiividest ajendatuna, vaid kogukonna esindajate rollis. Just nende asutuste pädevuses oli võtta endale roll riigi ja kogukonna vahelises suhtluses. Sestap vahendas Võru Instituut ka suhtlust Kultuuriministeeriumiga, mida antud töö kontekstis, lähtudes ametlikust pärandidiskursusest võiks nimetada kõrgemaks ametlikuks tasandiks, ning mille roll oli anda valminud UNESCO taotlusele riigipoolset heakskiitu kinnitav allkiri.

Võru Instituudi projektijuhil Külli Eichenbaumil oli seega keeruline roll pärandieksperdina institutsionaalsel tasandil. Eichenbaumi puhul saab rääkida sotsiaalsest vastutusest, mis lasub temal kui Võru Instituudi töötajal ning seega ei esinda ta vaid

¹⁷ Kuni 1997. aastani kandis ühendus nime Võro Keele ja Kultuuri Fond (VKKF). Kättesaadav: www.voroselts.ee/seldsist (Viimati külastatud 29.04.14)

¹⁸ Võru Instituut. Kättesaadav: <http://www.wi.ee/> (Viimati külastatud 30.04.14)

Võrumaa suitsusauna UNESCO nimistusse kandmise taotlemisega seotud ettevõtmistes enda kui võrukese isiklike huve ning arvamusi, vaid ta juhindub ka töökohustustest kogukonna kultuuripärandi propageerija ja haldajana. Samas väidavad Michael Meuser ja Ulrike Nagel, et eksperdist informanti on raske tema isikust eristada (Meuser, Nagel 2010: 26). Seda asjaolu tuli arvesse võtta ka Võrumaa suitsusauna UNESCO taotlusega seotud inimesi informantidena kasutades, ehkki tihti osutus isiklike ja kogukondlike huvide eristamine keeruliseks.

Ametliku pärandidiskursusega seostub ka kultuuripärandi uurimise vallas tehtav teadustöö ning uurimisasutused.. Täpsemalt võib etnolooge ja folkloriste käsitleda nii ekspertkonsultantidena kui ka pärandilooma protsessi uurijatena (Bendix, Eggert, Peselmann 2013: 20). Suitsusaunaga seotud etnograafilist ning folkloristlikku ainet on Tartu Ülikooli etnoloogiatudengite välitööpraktika käigus kogutud kolmel korral, 2010–2013, mida kirjeldan ning analüüsin ka hiljem, töö viiendas peatükis. Initsiatiiv suitsusaunakultuuriga seotu kogumiseks tuli Võru Instituudilt, kellega koosöös valmis ka välitöödel kasutatud küsimuskava. Vana Võrumaa suitsusauna UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja kandmise taotluse projekti juures ei loodetud Tartu Ülikooli etnoloogia osakonna abile küll mitte niivõrd sellise akadeemilise pärandi-uurimise seisukohalt aktuaalse protsessi nagu pärandilooma uurimine (millega seostuvad minu magistritöö ja mu juhendaja uurimistöö), vaid pigem traditsiooni elujõulisuse ning tulevikuväljavaadete väljaselgitamiseks.

Tartu Ülikooli etnoloogia osakonna koostöö Võru Instituudiga seoses suitsusaunu puudutava materjaliga algas 2010. aasta alguses. Ülikooli esindajana hakkas teemaga tegelema Ester Bardone, keda ajendas selleks eelkõige soov anda etnoloogia distsipliini esindajana oma panust akadeemilisest maailmast väljastpoolt tulnud initsiatiivi. Pärast Tamara Habichti uurimust “Eesti saun” (1973), polnud eestlaste saunakultuuri etnoloogide poolt mitu aastakümnet uuritud. Järk-järgult lülitus Bardone UNESCO taotluse koostamise protsessi ning ta näeb oma osatähtsust selles aja jooksul muutununa.

Alguses ma tundsin ennast väga ebakindlalt, sest ma /--/ aimasin, et see võiks olla midagi rakendusanthropoloogia sarnast. /--/ Et küsimus on siis mingi konkreetse kultuurinähtuse uurimises, andmete kogumises, /--/ mis muutus lõpuks ka minu enda uurimistöö osaks, aga ütleme, algselt võib-olla see ei olnud. Mul ei olnud endal piisavalt teadmisi [suitsusauna kohta - ET]. Aga samas ma nägin, et võib-olla mingid teised teadmised, mis mul on etnoloogiast /--/ võiks siis aidata nagu mõtestada /--/, kultuurianalüütilised oskused. (Ester Bardone, 23.04.2014, Tartu)

Bardone on samuti Võrumaa suitsusauna koostöökogu liige (omamata ise Võrumaa juuri) ja ta määratleb end selles eelkõige vahendajana erinevate gruppide vahel, kelleks on olnud eeskätt suitsusaunaga seotud ürituste ning UNESCO taotlusega tegelevad aktiivsed võrukesed, Tartu Ülikooli etnoloogia osakond ja tudengid, suitsusauna teenusena pakkuvad või sellest huvitatud Võrumaa turismitalupidajad ja mingil määral ka Rahvakultuurikeskus.

[K]ui on selline suurem projekt, kus on erinevad osapooled ja huvigrupid -- sest et selles UNESCO taotluses oli ju ka. /--/ Et olla selline vahendaja ja vahel püüda ka nagu tõlkida niiöelda ühe grupi mõtteid teise grupi jaoks, /--/ et nad saaks üksteisest aru. Vähemalt ma olen püüdnud, aga võib-olla ma olen täiesti valesti ise aru saanud. Et see ei ole nagu üldse lihtne ülesanne. /--/ [K]ui on olnud need seminarid igal sügisel, kui see välitöö on tehtud ja tudengid esitlevad mingeid esialgseid ettekandeid /--/, seal ma olen ikkagi kindlasti sellises, noh, sellest kogukonnast loomulikult väljaspool /--/ õppejõu /--/ rollis -- (Ester Bardone, 23.04.2014, Tartu)

Niisiis on etnoloogile raske ülesanne olla ühelt poolt kultuuriteadusliku distsipliini esindaja ning teiselt poolt aktiivselt kaasatud kogukonna pärandiloomes protsessiga seotud tegevusse. Seda ülesannet täites on oluline refleksiivsus, iseenda erinevate rollide kriitiline mõtestamine. Suitsusaunakultuuriga seotud küsimusi on Ester Bardone käsitlenud artiklis „Smoking Out Local Traditions? Identity and Heritage Production in South East Estonian Rural Tourism Enterprises“, mille fookuseks oli suitsusauna teenusena pakkuvate Kagu-Eesti turismitalupidajate suhe selle kultuurinähtuse kui vaimse kultuuripärandiga ning pärandiesitus (Võsu, Sooväli-Sepping 2012). Samuti analüüsisime ühiselt artiklis „Suitsusaunapärandi loomisest Võrumaal“ (Bardone, Tamm 2013), mõningaid Võrumaal toimunud muutusi suitsusaunatraditsioonis ning sealseid pärandiloomeprotsesse.

Tuleb tõdeda, et teaduslik tähelepanu lisab pärandile kultuuripoliitiliselt teatavat legitiimset mõju (Kuutma 2009: 8–9). Uurimistööd vaimse kultuuripärandi kohta, iseäranis need, mis tehakse kogukonna liikmetest ekspertide tähelepanu all olevad, osalevad ka teadmusloome protsessis. Avalikku ringlusse jõudnuna võivad säärased uurimused imbuda ka fookuses oleva kultuurinähtusega seotud tavapraktikasse ning sellega koos osaleda ametlikus pärandidiskursuses, kuna neid võidakse hakata pidama teatavateks eksperthinnanguteks (samas: 8). Ametliku teadmusloome poolt kujundatud tõlgendused, ehkki olles distsipliinideüleised ning kaasates lokaalseid teadmisi, annavad siiski võimaluse oponeeriva ekspertiisi tekkeks, mis võib omakorda institutsionaliseeruda

(Meuser, Nagel 2010: 21). Teadmusloome väljundite tulemusel võidakse suitsusauna tähtsust kohaliku kultuurielemendina küll hakata teadvustama, kuid seejuures võidakse hakata ka sihilikult kõrvale tõrjuma alternatiivseid, avalikust kuvandist erinevaid suitsusaunu ning sellega seotud praktikaid. Kuigi nõ vastuekspertiisi tekkest on Võrumaa suitsusaunakultuuri praeguses pärandiloomeprotsis vara rääkida, võib hetkel välitöödele tuginedes väita, et pärandi-entusiastidele vastukaaluks on märgata ka kohaliku kogukonna soovimatust osaleda pärandiloomeprotsessis. Seda isegi juhul, kui suitsusauna peetakse enda jaoks oluliseks.

Suitsusauna populariseerivad ja propageerivad materjalid – veebileht, raamat, näitus ja film

Tõestamaks UNESCO komisjonile taotluse esitajate pühendumust suitsusaunakultuuri väärtustamise soodustamisel Võrumaa kogukonna sees ning ka laiemalt laiemalt on ette võetud mitmeid projekte, mis on kulgenud taotluse koostamisega paralleelselt, mida võib võtta ka ettevalmistavate sammudena. Järgnevalt tutvustan lühidalt neid ettevõtmisi .

Valminud, kuid pidevas uuendamises on suitsusaunade teemaline veebilehekülg¹⁹, mis tutvustab lühidalt suitsusauna tunnuseid ning lokaalset tähtsust, samuti sisaldab suitsusaunaga seotud uskumusi ja kombestikku puudutavaid rahvaluuleteateid. Lisaks on kodulehel bibliograafia teemakohastest uurimustöödest. Ära on toodud ka suitsusauna kui teenust pakkuvate turismitalude ning eramajapidamiste kontaktandmed. Kodulehte saab sirvida eesti, inglise ja võru keeles. Internetikeskkonna kasutajad saavad uudiseid suitsusaunaga seoses toimuvate ettevõtmiste kohta ka suhtlusvõrgustikust Facebook, kus on avatud konto “Suitsusaun”²⁰ (selle haldamisega tegeleb Eda Veeroja).

2010. aastal alustati projekt suitsusaunateemalise raamatu koostamiseks ning trükkimiseks. Väljaande idee tekkis tegelikult varem, raamatu koostaja ning kujundaja Epp Margna oli koos fotograaf Toomas Kalvega juba aastaid pildistanud ning kogunud matejali vanade, nii kasutuses olevate kui hüljatud suitsusaunade kohta üle Eesti. Esialgne plaan oli koostada fotoalbum, kuid Võru Instituudi liitumise järel raamatu toimetamise juurde kujunes sisuküllasem köide. Epp Margna on ka eelmainitud veebilehe ning

¹⁹ Vt Savvusann. <http://www.savvusann.ee/> (Viimati külastatud 02.05.2014)

²⁰ 2. mai 2014 seisuga oli 1049 Facebooki kasutajat andud sellele hinnangu “like” („meeldib“).

mitmete suitsusaunaüritustega seotud meenete kunstiline kujundaja. Margna stiilis, mis peegeldab tema maailmavaadet väljenduvad maausk, regilaulu temaatika, rahvapärased-arhailised mustrid ning traditsioonilise rahvakultuuri elemendid. Suitsusaun sobitub tema elukäsitlusega ning ka suitsusauna kujutamine oma töödes loob sellest kultuurinähtusest läbi visuaalsete väljenduste omakorda ka arhailise mulje. .

Raamat „Mi uma savvusann“ ilmus 2012. aasta kevadel. Väljaannet toimetasid Külli Eichenbaum ja Leelo Laurits, kokkupanekut ning trükkimist toetasid MTÜ Hinokad, Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumi Vana Võrumaa kultuuriprogramm 2010–2013, Võru Instituut ning Eesti Kultuurkapital. Nagu eelnevate nimede ning nimetuste juures võib tähele panna, siis on tegu tõesti väga Võrumaa-keskse teosega ning ka asjaolu, et raamatu põhitekst on võrukeelne (lisaks eesti, inglise- ja venekeelsed kokkuvõtted), tõestab selle suunatust kogukonnale. Ka trükise pealkiri on selles mõttes kõnekas – „Meie oma suitsusaun“ (minu rõhutus – E. T.) – rõhutab kohalikku identiteeti ning võrukestele kuuluvat ühist kultuurivara. „Uma“ ehk „oma“ on võrukestele mõeldud nähtustel mujalgi kasutusel ning küllap seostub sellega äratundmisrõõm. Näiteks (mõnel pool vallalehega koos ilmuv) võrukeelne ajaleht kannab nime Uma Leht ning võrukeelset laulupidu nimetatakse „Uma pido“.

2011. aasta sügisel valmis ka suitsusauna-teemaline rändnäitus, mis koosneb foto- ja tekstitahvlitest ning suitsusauna maketist. Näituse valmimist toetas Põlvamaa Partnerluskogu LEADER-programmist. Näitus on praegu üleval Eesti Vabaõhumuuseumis²¹ Suuremalt jaolt ühtib selle pildimaterjal raamatus „Mi uma savvusann“ avaldatud fotodega.

Fotol jäädvustatu on alati pildistaja valik ja iga foto konstrueerib omal moel reaalsust. Fotosid kui uurimisobjekte analüüsides tuleb pöörata tähelepanu sellele, kuidas kujutatav objekt suhestub kultuurikonteksti ja võimalike sotsiaalsete suhetega. eristab fotode analüüsil mitmeid erinevaid meetodeid, millest diskursusanaüüs võimaldab pöörata tähelepanu sellele, kuidas piltide abil konstrueeritakse mingit arusaama sotsiaalsest reaalsusest, uuritavast kultuurinähtusest Gillian Rose (2001: 135-186). Raamatu „Mi uma savvusann“ puhul ilmneb koostajate valik kujutada suitsusauna arhailisena.

²¹ Vt Eesti Vabaõhumuuseum. Näitus „Savvusann - mi uma sann“. – Kättesaadav: <http://www.evm.ee/est/sundmused/uritused.p/naitus-savvusann--mi-uma-sann/272> (Viimati külastatud: 08.05.2014)

2012. aastal ilmus Vana Võrumaa suitsusaunakultuuri tutvustav lühifilm „Suitsusaun Vanal Võrumaal“ (OÜ Avireti), mis on suunatud just kogukonnavälisele publikule. Film representeerib võrukeste traditsioonilise kultuuri seotust saunaskäimise tavadega ning suitsusauna ennast kui oskuste ning teadmiste kogumit ehitusest uskumusteni. Tuleb lisada, et film on tehtud mittetulunduslikul eesmärgil. Filmi põhjal tehti ka lühilõik, mis lisati UNESCO taotluse juurde lisamaterjalina.

Film on dokumentaalfilmi sugemetega, kuid situatsioonid on lavastatud. Režissöör on teinud kindlaid teadlikke valikuid, mis on kohalike pärandiekspertide poolt suunatud. Seega on tegu kogukonna pärandiekspertide poolt kontrollitud pärandi-representatsiooniga.

Lisaksin veel, et ehkki tegemist pole etnograafilise filmiga on filmis oluline küsimus "etnograafilisest autoriteedist" (Clifford 1983: 118–146). Lähtudes James Cliffordist, kes kasutab seda mõistet küll antropoloogide kirjutatud tekstide analüüsil, võib öelda, et filmis "Suitsusaun Vanal Võrumaal" konstrueeritakse etnograafilist autoriteeti eeskätt erinevate kohalike elanike kui pärandiekspertide kogemuste ja tõlgenduste kaudu.

Ametlikus diskursuses on pärandina määratletud kultuurinähtusel sobivuse kriteeriumid – pärandi representeerimisel arvestatakse selle sobitumist ka teiste kultuurieripäradega (Smith 2006: 31). Filmis „Suitsusaun Vanal Võrumaal“ võis märgata püüdu rõhutada inimeste elu-olu ja keskkonna puhul võimalikult palju traditsioonilisi elemente. Nii näiteks kandsid kõnelejad rahvapäraseid, etno-stiilis linaseid rõivaid ja rääkisid murdekeelt. Esitletud saunad olid traditsioonitruud ehitised, ehkki reaalsuses on vanal Võrumaal küllalt palju ka näiteks eterniitkatust kandvaid või makrofleksiga täidetud seinapalgivahedega suitsusaunu. Visuaalses pärandi-representatsioonis saab valida kõige „õigema“, lähtudes püüdest autentsust rõhutada ja asetades selle idüllilisse konteksti. Kokkuvõtteks võib alapeatükis välja toodud erinevaid ettevõtmisi vaadelda ka kui kogukonna kureeritud näitust, kuhu kogukond on valinud parima materjali näitlikustamiseks suitsusauna kui kultuuripärandi tähtsust endi jaoks (vrld Crooke 2008: 418).

UNESCO sümboolne kapital kohaliku pärandipoliitika teenistuses

UNESCO Eesti Rahvusliku Komisjoni kodulehe järgi on vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni nimekirjade eesmärgiks suurendada teadlikkust vaimsest pärandist, elavdada kultuuridevahelist dialoogi ning vahetada kogemusi vaimse kultuuripärandi edukaks osutunud kaitsemeetmete osas²². Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu on Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskuse (edaspidi Rahvakultuuri Keskus) hallatav veebipõhine andmebaas, mis toob esile Eesti kultuuriväärtusi ning soovib neile anda rahvuslikku kõlapinda. Nimistu on kogukondade häälekandja ning on koostatud nõ alt üles põhimõttel. Kogukonnad saavad juhtida tähelepanu sellele, mis on nende endi jaoks kõige tähtsam²³. Rahvakultuuri Keskus tegutseb Kultuuriministeeriumi haldusalas, ning järgib UNESCO vaimse kultuuripärandi konventsiooni põhimõtteid ning seetõttu ka määratleb vaimset kultuuripärandit UNESCO vastava definitsiooni järgi, mida tutvustasin käesoleva töö teoreetilises raamistikus. UNESCO Eesti rahvuslik komisjon on koordineerijaks emaorganisatsiooni ja siinsete UNESCO tegevusega seotud organisatsioonide, asutuste ning isikute vahel.²⁴ Mõlemad institutsioonid tegelevad seega UNESCO pärandipoliitika rahvuslikul tasandil. Antud töö kontekstis käsitlen neid aga ametliku pärandidiskursuse kõrgema ametliku tasandina, kuna nad esindavad legimeerivat organit, mille määratud kriteeriumite täitmiseks osa Võrumaa kogukonnast jõupingutusi on teinud.

Projekt vana Võrumaa suitsusauna kandmiseks UNESCO inimkonna vaimse kultuuripärandi nimekirja algatati 2010. aastal. Ettevõtmine oli kodanikualgatuslik²⁵ ning tuli väikeselt grupilt võrukestelt, kes leidsid, et Vana Võrumaa suitsusaunakultuur on

²² UNESCO Eesti Rahvuslik Komisjon. – Kättesaadav: <http://www.unesco.ee/kiireloomulist-kaitset-vajava-kultuuriparandi-nimekiri/>. (Viimati külastatud 01.05.2014.)

²³ UNESCO Eesti Rahvuslik Komisjon. – Kättesaadav: <http://www.unesco.ee/eesti-vaimse-kultuuriparandi-nimistu/>. (Viimati külastatud 01.05.2014.)

Eesti Vaimse Kultuuripärandi nimistu. – Kättesaadav: <http://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/>. (Viimati külastatud 01.05.2014.)

²⁴ UNESCO Eesti Rahvuslik Komisjon. – Kättesaadav: <http://www.unesco.ee/> (Viimati külastatud 04.05.2014)

²⁵ Pikemalt tegeles UNESCO vaimse kultuuripärandi nimistusse taotlemise projekti vaatlemisega Võrumaa Kutsehariduskeskuse turismi õppetooli õpilane Kertu Pehlak oma lõputöös „Tegevuskava koostamine Võrumaa suitsusauna pärandi kaitsmiseks UNESCO Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni alusel“ (2011). Pehlak nimetab algatust UNESCO nimistusse kandmiseks kogukondlikuks koostööks.

kogukonda identifitseeriv, ent samas hääbumisohus nähtus. Taotluse esitamiseks koondati asjast huvituvad inimesed mitteformaalsesse koostöökogusse, mis tegutses kohalike organisatsioonide toel. Tegevust organiseerisid Võru Instituut ja MTÜ Võro Selts VKKF, selles osalesid OÜ Mooska, MTÜ Hinokad, Võru Instituut, MTÜ Haanjamaa Kultuurikoda, Põlvamaa Talurahvamuuseum, MTÜ Karula Hoiu Ühing, Võrumaa Turismiliit, MTÜ Vanaajamaja ja veel mitmete organisatsioonide esindajad. Koostöökogu eesmärk oli UNESCO taotluse kontekstis ettevõtmisi omavahelises dialoogis paremini organiseerida ning koostada konkreetne tegevuskava, kuidas suitsusauna kui kultuuripärandit nii kogukondlikult kui riiklikult hoida ja kaitsta. Koostöökogu on kohtunud seni kaheksal ühisel ümarlaul (ka *tsõõriklaud*), kus on muuhulgas osalenud ka Kultuuriministeeriumi rahvakultuurinõunik ning Eesti Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskuse vaimse pärandi spetsialist. Ümarlauad on aset leidnud ka suitsusaunakonverentsil 2010. a Väimelas ning seminaridel 2011. a Karilatsis, 2012. a Ruusal ja 2013. a Vastseliinas.

Esimesel kokkusaamisel 17.02.2010. Väimela mõisas sai kokku väike hulk suitsusauna UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja pääsemisest huvitatud inimesi, kes leidsid, et, *om kõgepäält vajja selges saiija, ku tähtsä seo asi kogokunna jaos om, sis om vajja uuri ja kirja panda sannaga seotu tiidmine eri kaemisnukkõ alt (sann ku ehitis, sann ku mõskmiskotus, sann ja tohtõrdamise, sann ku liha suitsutamise kotus, sann ja timage kõüdet juhtumise)*. (Protokoll 23.02.2010) Algatusgrupi esialgne siht oli seega ennekõike kogukonnale orienteeritus. Esimese kohtumise protokoll tunnistab ka, et asjaosalised olid juba enne organiseerumist nii suitsusaunatraditsiooni tundmise kui vaimse kultuuripärandi olemuse ning tunnuste koha pealt pädevad, tuues veelkord välja pärandieksperdi erinevaid tasandeid ning näidates, kuidas organiseerudes saab ühelt tasandilt teisele liikuda. Kõigil neil oli võrukestena isiklik kokkupuude suitsusaunaga ning teadmised sellega seotud kommetest ja praktikatest. Omandades juurde ametlikust pärandidiskursusest lähtuvaid teadmisi lisandus neile ka uus, avaliku pärandieksperdi roll.

Esimesel koosolekul arutleti ka Eesti riigi poolset osalust UNESCO taotluse koostamisel ja valmimisel ning kohustust, mis riigile sellega kaasneb. *Ku minnä edesi UNESCO taotluse manu, sis piät uurma, kas Eesti riik (tt kultuuriministeerium) om valmis säänest taotlust tegemä ja ku om, sis naada taotlusõ paprit tegemä. /--/ Maaailma nimekirja kandmine ole ei ütsindä suur au, a tuuga võtt Eesti riik hindäle kimmä kohosse*

seod väärtüst kaitsa. (Protokoll 23.02.2010) Eesti riigis teostab kultuuripoliitikat kultuuriministeerium ning taotluse lõplikuks esitamiseks vajati kultuuriministri allkirja. Külli Eichenbaumi sõnutsi ei läinud esmased läbirääkimised ministeeriumiga kuigi sujuvalt, kuna ministeeriumi esindaja oli kahtleval seisukohal kohaliku pärandipoliitilise asjaajamise võimekuses, ent suhtumise muutumist oli märgata 2010. aasta lõpuks (Eichenbaum 2014).

Kokkusaamistel on arutletud nii suitsusaunakultuuri hetkeseisu kui väljavaadete üle. UNESCO Eesti rahvusliku komisjoni kultuuriprogrammide koordinaator Margit Siim on tutvustanud taotluse vormi ning selgitanud UNESCO-poolseid ootusi ning kandideerimise tingimusi. Koostöökogu esindaja Külli Eichenbaum on tutvustanud UNESCO nimekirja kandideerimise taotluse täitmiseks vajalikku tegevuskava koostamist ning järk-järgult ka täitmist.

Üheks diskussioonipunktiks ümarlaudadel on olnud küsimus UNESCO nimekirja pääsemise vajalikkusest ning ohtudest, mis võivad sellega kaasneda. Külli Eichenbaum küsis 2012. aastal koostöökogu liikmete käest probleemsete teemadega seotud arvamusi ning esitas märgitud raskuskohad aruteluks 22. novembril 2012 Ruusa rahvamajas toimunud kokkusaamisel. Põhilise probleemina nähakse suitsusaunakultuuri jagamist turistidega. Päranditurismiga kaasneb sotsiaalne vastutus nii praktiseeriva kogukonna kui külastajate ees. Peretraditsiooni kuuluva kombestikuga suitsusaun võib tekitada pingeid kogukonna seas ning olla ka võõrastele raskesti selgitatav. Veel tunti muret võimaluse üle, et kui suitsusaun on võetud UNESCO nimekirja, siis kogukond ei tunne enam vastutust pärandit ise hoida. Samas leiti, et kultuurinähtus peaks siiski globaalsele publikule nähtav ning kättesaadav olema.²⁶

Võru Instituudi ning UNESCO taotluse projektijuht Külli Eichenbaum (nagu ka mitmed teised koostöökogu liikmed) ei pea nimekirja pääsemise juures oluliseks päranditurismi ärgitamist, vaid leiab, et nimistusse saamisest on kasu just kogukonnasisese teadlikkuse tõstmisel, lähtudes tähelepanekust, et inimesed tähtsustavad asju, mis on eelnevalt laiemalt tunnustatud. Eelkõige näeb Eichenbaum UNESCO-aktsioonist kasu tekkivat meediakajastuste järel.

[E]t ku telekast iks uudistest maha hõigatas ja koskil ajalehen kirotadas, eriti näites maaleht, mida maainemise lugeva, sest olgem ausad – ega liinan taad suidsusanna iks ei pea. Et ta ole sääne maainemiste luksus – suidsusanna värk. Et

²⁶ Välitööpäevik – koostöökogu ümarlaua protokoll, Ruusal 22.11.12.

kui inemise lugeva ja keegi avastas, et oi, et nendel om ka kotun sääne asi, et mida kuskil pool tähtsäs peetäs, eriti kuskil kaugel imelikun paigan, kos om ülemaailmne värk nagu UNESCO värk, kuigivõrra iks teedäs toda UNESCO värki, /--/ kui juba säääl inemise toda nii tähtsas pidava, et sis om iks väärtuslik asi küll elamisen! Et siis ei tiia, sis vist tulesi ütelda esi ka, et mul on ka suidsusann, mitte vaikida vaikselt maha, et näet ei ole, et vabandada naabrile-tutvitile, et näet, ei ole jõudnu viil ümbre ehitada ja puhtas tettä! /--/ ma arva, et tuu suhtumise muutumine tule justnimelt – ku kuskil mujal asja hinnatas, sis nakat ka esi teise pilguga kaema asja. Nii et tollest UNESCOSt ei näe ma muud säänest käega kombitavat tulu kui tuu suhtumise muutumine. (Külli Eichenbaum, 17.09.2012, intervjuu Võru Instituudis)

Seega näeb Eichenbaum, kes on ametnikuna ametlikus pärandidiskursuses osaleja, selles kogukonna esindajate poolt aktiivselt suunatud pärandiloomeprojektis tulu just Võrumaa kogukonnale.

Tema nägemuses jõuab informatsioon suitsusauna väärtustamise vajalikkusest UNESCO nimekirja pürgimise ning võimaliku kandmise meedias kajastamise abil suurema hulga Vana Võrumaa kogukonna inimesteni, kes argiselt oma piirkondliku pärandkultuuri peale ei mõtle ning UNESCO nimekirja kuulumine oleks neile märk pigem väljapoole²⁷

Suitsusaunakultuuri meedias representeerimine enim ilmselt visuaalsetes kanalites, tekitab aga omaette probleeme. Nimelt näidatakse televisiooniklippides või tutvustavates filmides sageli lavastatud ehk teadlikult kujundatud pilti sellistest saunadest, mis tunduvad esitajaile kõige „õigemad“ ja nii luuakse ka kogukonna laiema teadvustamise vahenditega nõ autentsust, mis võib mõjuda kultuuripärandi loomulikku arengut pärssivalt. Just visuaalsed representatsioonid võivad kujundada suitsusaunast teatud kuvandi, mida hakatakse pidama ehtsaks või tõseks ning kõrvalekaldeid sellest vastavalt valeks.

Erinevalt muinsuskaitsealade elanike hirmudest seoses pärandvara ning isikliku omandi vasutoludega (vt Sooväli-Sepping 2013) oleks suitsusaunade omanikel tegelikult suurem vabadus. UNESCO nimekirja kuulumine ei too kaasa suitsusaunade institutsionaalselt koordineeritud reguleerimist. Sellegipoolest jäi Võru, Urvaste ja Vastseliina valdades läbi viidud välitöödel inimestega vesteldes kõlama küllaltki sage arvamus, et kultuuripärandi nimekirja kuulumine toob kaasa ettekirjutused ning kontrolli,

²⁷ Intervjuu Eesti Rahvusringhäälingu uudistele 03.01.2014

kuidas ning mis materjalidega (mis on kindlasti kallid) nad oma suitsusauna taastama peaksid.

Eelpoolmainitu võib tuua kaasa kultuurinähtuse homogeniseerumise. Kultuuripärand peaks aga elama koos praktiseeriva kogukonnaga ning kohanduma dünaamiliselt pigem selle vajadustega. Jätkusuutlik vaimne kultuuripärand pole staatiline, milliseks muutumist kujundatud meediapilt seda mõjutada võib. Iseäranis ähvardab see oht ka materiaalsel külge omavat vaimset kultuuripärandit nagu seda on suitsusaunakultuur, sest kui arvatavaid ehituslikke norme pole võimalik täita, võib see näiteks takistada vanade saunade kasutuskõlblikkuse säilitamisel või taastamisel alternatiivsete lahenduste leidmist ning sellega koos võib kaduda ka traditsioon, millega vaimne pärand kaasas käib. Siinkohal saab rääkida suitsusaunaga seotud teadmusloomest. Produktseeritakse teadmisi, mis kinnituvad meedias korduvate elementide kujundatud ühesuse tõttu. Pärandiloomet rahvalikus diskursuses käsitletlen pikemalt järgmises peatükis.

Samas leidub Võrumaal inimesi, kes teadlikult kasutavad erinevaid traditsioonilise kultuuri elemente, isegi erinevatest kultuuridest, või kombineerivad neid kaasaegsete lahendustega. Nendeks on näiteks turismiettevõtjad, kes pakuvad suitsusauna teenusena. Turisimitalude suitsusaunade kaudu liigub informatsioon praktiseerivast kogukonnast väljapoole, millega turisimitalud omakorda kujundavad Võrumaa suitsusaunade kuvandit. (Võsu, Sooväli-Sepping 2013: 101–102)

UNESCO rahvusvahelisele komiteele esitatud taotlusest

UNESCO inimkonna vaimse kultuuripärandi nimekirja taotluse vorm on jaotatud seitsmeks osaks: (1) kultuurinähtuse määratlemine ja identifitseerimine; (2) kogukonna panus märagatavaks tegemiseks ja teadvustamiseks ning dialoogide soodustamiseks; (3) kaitsmise meetmed; (4) kogukonna osalus ning nõusolek kandideerimisprotsessis; (5) kultuuriilmingu arvele võtmine; (6) dokumendid; (7) riigiesindaja allkiri. (UNESCO taotlus 2013)

Esitatud taotluse teksti jaotaksin sisupõhiselt laias laastus kaheks. Esimene osa sisaldab kandideerimiseks esitatud kultuurinähtuse, selle leviala ning praktiseeriva kogukonna kirjeldust. Teine annab ülevaate kogukonnast panusest nähtuse säilimiseks, muuhulgas ka ettevõtmistest seoses taotlusega pääsemaks UNESCO vaimse

kultuuripärandi esindusnimekirja. Järgnevalt toon ära mõningaid taotluse kõnekamaid kohti.

Võrumaad on esitatud ülejäänud Eestist erineva kultuuriipiirkonnana ning võrukesi on esitatud küllaltki järjepideva maaelanikkonnana, kellel on tugev oma kultuur, identiteet ning keel. Ülesande juures kultuurinähtust identifitseerida oli etteantud tunnustest märgitud ära järgmised: suuline traditsioon, sotsiaalsed ning rituaalsed praktikad, looduse ja maailmavaatega seotud teadmised ja oskused, traditsiooniline käsitöö. Seost polnud nähtud vaid etendus- või esituskunstidega (*performing arts*). Suitsusauna on kirjeldatud nii materiaalse objektina kui oskusi ning traditsioone kandva igapäevapraktikana.

Taotluse vorm sisaldab ka lõiku, kus on küsitud kultuurinähtuse seost mõne inimõigustesse puutuva aspektiga. Vastuseks on toodud õigus kogukondade, gruppide ja indiviidide vastastikusele austusele, mille näiteks suitsusaunakultuuri puhul on komme käia saunas alasti ning tihti ka ühiselt, hoolimata soost ning vanusest. Ära on toodud ka sauna ehitusmaterjalide looduslikkus kui keskkonnaga arvestamise märk. Huvitaval kombel on vastuses mainitud ka kuufaaside arvestamist saunapuude ning vihtade tegemisel. Välitöödel kogutud materjaliga tutvumisel olen aga täheldanud, et ehkki kuufaasidega arvestamisest teatakse küll laialdaselt, siis reaalselt võtavad neid arvesse küllaltki vähesed. Näib, et taotluses rõhutatakse on tänapäeval mujal maailmas küllaltki haruldast sidet looduskultuuriga, mis oma arhailisusega jätab eksootilise ning romantilise mulje nii kultuurinähtusest kui kogukonnast (vt Dicks 2000: 102).

Kultuuriilmingu kirjelduses seisab ka lause suitsusaunas käimise kohta: *Suitsusauna rituaal on pikk ja rahulik nõudes teadmisi ning oskusi*. Teises kohas, küsimuse peale, milliseid sotsiaalseid ja kultuurilisi funktsioone ja tähendusi omab kultuurielement kogukonna jaoks tänapäeval, on samuti mainitud suitsusaunas käimist kui rituaali *enesega olemiseks ning aja maha võtmiseks, saunas pesemine ning higistamine puhastab keha ning tagab vaimse tasakaalu*. Sisuliselt pole suitsusauna rituaalsusega seostamine vale, ehkki minu välitöökogemuste põhjal tundub see olevat isiklik ja suhteline teema, millest inimesed väga palju ei räägi. Sellest järeldan jällegi teksti koostajatepoolset tugevat teadvustatust suitsusauna ka vähem praktilistest funktsioonidest. Lisaks leian, et suitsusauna psüühikat tervendav mõju pole küll otseselt vaidlustatav, kuid taas kord taotluses sellise funktsiooni välja toomine näitab koostajate ekspertteadmisi, mis erinevad kogukonna pragmaatilisemate vaadetega enamuse hoiakust.

Põhjenduste hulgas, miks peaks Vana Võrumaa suitsusaun võetama UNESCO nimekirja on toodud muuhulgas ka teadlikkuse tõstmine igapäevaelu vähetähtsa osana tajutava kultuurinähtuse olulisusest. On tõsi, et argielu nähtusi väärtustatakse ning tunnustatakse võrreldes tähtpäevi puudutavatega tunduvalt vähem, ehkki kultuuriliselt võivad nad omada suurt tähtsust. Näiteks on Eesti Vaimse Kultuuripärandi nimistus Võrumaaga seotud veel järgmised nähtused: vikatiga heina niitmine vanal Võrumaal, Võrumaa matusekombestik, Võrumaa rahvalaul, võru keel, sõira tegemine vanal Võrumaal, suitsuliha valmistamine suitsusaunas, seente korjamine ja söömine Võrumaal, rahvameditsiin vanal Võrumaal. Enamik neist esindab väheväärtustatud argipraktikaid. Suitsusaunaga, nii profaanset kui sakraalset kultuurilist väärtust omava nähtusega võib tõesti sellele probleemile tähelepanu pöörata.

Samuti on üheks antud kultuurinähtuse UNESCO nimekirja kandmise eesmärgiks tõsta teadlikkust suitsusauna kui pärandvara väärtusest ning soodustada selle säilimist ka mujal, kus seda tüüpi sauna esineb. Taotlejad leiavad, et suitsusaunakultuuri sedalaadi tunnustamine soodustaks dialoogi nii Eesti-siseselt kui rahvusvaheliselt ning märgitakse ka, et taotluse ettevalmistamisega seotud tööde, ürituste käigus on mõningaid kontakte juba saavutatud, näiteks Rahvusvahelise Saunaühinguga (International Sauna Society). ISS president Risto Elomaa külastas 2012. aastal Haanjamaa suitsusaunanädalat, osales kõigil üritustel, arutas eravestlustes suitsusaunakultuuri erinevusi Eestis ja Soomes²⁸ ning kommenteeris suitsusaunatraditsiooni järjepidevust soomlaste seas (vt Nutov 2012).

Taotluse ettevalmistusi ning koostamist nõustas UNESCO Eesti Rahvuslik Komisjon. Eesti Vabariigi kultuuriministri poolt allkirjastatud taotlus UNESCO-le esitati 2013. aasta märtsis.

Kokkuvõte

Seoses vana Võrumaa suitsusauna UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja kandmise taotluse koostamisega moodustus erinevate kohalike institutsioonidega seotud päranditeadlike aktiivsete kogukonnaliikmete koostöös vabatahtlik grupp, kes võttis initsiatiivi mainitud taotluse vormistamiseks ja kogukonda kaasavate ürituste korraldamiseks ning projektide läbi viimiseks või juhendamiseks. Viidates veelkord

²⁸ Välitööpäevik 02.08.2012.

Laurajane Smithile (2006), siis saame erinevate osapoolte, siinkohal UNESCO komisjoni ja Võrumaa kogukonna, vahel kommunikatsiooni teostavaid inimesi nimetada pärandiekspertideks, kes kujundavad ametlikku pärandidiskursust, s.o. seovad kultuuripärandi teoreetilise osa kohaliku kontekstiga ning defineerivad pärandi autentsuskriteeriumid.

Ekspertide tegevuses avaldub ka pärandile staatuse omistamise protsessi dünaamilisus. Barbara Kirschenblatt-Gimbletti (1995: 369) sõnul tekib pärand mineviku taasesitamise ja ümbermõtestamise käigus, mis Võrumaa kogukonna aktiivi tegevuse kontekstis tähendab suitsusauna kui kultuurinähtuse seostamist piirkonnale (kunagi) tunnusliku kultuuriilmingu taaselustamist ja seostamist tänapäevaste praktikatega näitamaks selle elujõulisust kõrgema ametliku pärandidiskursuse, siinkohal UNESCO, silmis. Pärandi kui protsessuaalse nähtuse iseloom soodustab pärandi- ja sellekohase teadmusloome praktiseerimist kogukonnas. Võrumaa suitsusaunaga seotud teadmusloomega tegelevad nii kogukonna esindajad suitsusauna koostöökogu näol, meedia kui teaduslikud käsitlelused. Teadmusloomega lülitavad nad kultuurinähtuse ametlikku pärandidiskursusesse.

Võrumaa suitsusauna UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja taotluse koostamise protsessis on kogukonna liikmed loonud mitmeid huvitavaid suitsusauna representeerivaid materjale, mille kaudu saab vaadelda, mida selle kultuurinähtuse juures kogukonnast väljapoole rõhutada tahetakse.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et suitsusauna käsitlemise eesmärgiks ametlikus diskursuses on olnud tõsta (eeskätt kohalike) inimeste teadlikkust suitsusauna kui kultuuripärandi väärtusest ja pärandipoliitilistest eesmärkidest, mis on vajalikud suitsusauna kui kultuurinähtuse elujõulisuse tagamiseks.

Pärandiloomes ning -representatsioonid võivad olla praktiseerivale kogukonnale abiks kultuurinähtuse väärtuse teadvustamiseks ning kinnistamiseks, kuid samas võivad ka pärandi dünaamilisust pärssida. Mida enam räägitakse traditsionaalsusest mingi kultuurinähtusega seoses, seda rohkem takistab see pärandikandjaid, takistades nähtuse kohandamist vastavalt oma vajadustele (vt Cocq 2014: 81). Iseäranis kehtib see argieluga seostuva kultuuripärandi puhul, kuna ollakse harjunud nägema selles isiklikku omandit, millega käiakse ümber vastavalt isiklikele vaadetele ja vajadustele.

4. Haanja avatud suitsusaunade nädal kui kogukonna pärandikommunikatsioon

Üritusi, kus kogukond tutvustab kohalikku kultuuritraditsiooni on arvukalt. Antud peatükis tutvustan Haanja avatud suitsusaunade nädalat kui üht osa rahvalikust pärandidiskursusest, milles kohalikud esitavad teadvustatult suitsusauna kui kultuurinähtust ning sellega kaasas käivaid väärtusi oma kodupaigas eelkõige väljastpoolt tulnud külalistele. Minu eesmärk antud üritust analüüsides toetub arusaamale, et kogukondlik pärandi mõtestamine erineb ametlikust pärandidiskursusest mitmete aspektide poolest (vt Mydland, Grahn 2011), kuid kultuurinähtuse esitlemine avaliku ürituse raames lähtub omavahelisest läbirääkimisest. Ehkki Haanja avatud suitsusaunanädala korraldajad esitlevad üritust kogukondlikuna, tuleb siiski arvesse võtta, et mitte kõigil Haanja valla elanikel pole huvi näidata oma koduse keskkonnaga seotut, mistõttu saab siingi rääkida eelkõige kohalikust aktiivist.

Osalesin Haanja avatud suitsusaunade nädalal kõigil kolmel korral ning võtsin osa enamikest sündmustest. Seega on peatüki põhiliseks allikmaterjaliks osaleva vaatluse käigus tehtud tähelepanekud ja märkmed ning välitööpäeviku sissekanded, lisaks ka mõned intervjuud ürituse korraldajatega. Intervjuid oli sündmuste käigus küllaltki raske läbi viia, kuna need toimusid erinevais Haanja valla paigus ning korraldajad liikusid toimumiskohtade vahel enamasti ringi.

Haanja oma idülliliste loodusvaadetega on pikka aega olnud atraktiivne turismisihtpunkt, mistõttu kohalikud elanikud on piirkonda külastavate turistide tähelepanuga üldiselt harjunud. Haanjas tegutseb neli turismiettevõtet, kus pakutakse muude teenuste seas ametlikult ka suitsusauna. Haanja valla arengukavas (kuni aastani 2014) on suitsusaun märgitud ühena olemasolevatest puhkuseteenustest²⁹. Võrumaa turismiarengu strateegia aastani 2015 näeb Võrumaad aastal 2015 siseturul eelistatud ning Läänemere regioonis tuntud puhkusepaigana, mis pakub aastaringselt atraktiivseid

²⁹ Vt Haanja valla turismi arengukava aastani 2014, lk 46. Kättesaadav: <http://www.haanja.ee/upload/file/1206532277357428.pdf> (Viimati külastatud 05.05.2014)

elamus- ja pärandturismitooteid ning aktiivse puhkuse võimalusi. Ühena teenustest on ära mainitud ka suitsusaun.³⁰

Küllaltki hästi on säilinud piirkondlik traditsiooniline kultuur, mis annab kohalikele võimaluse tegeleda ka kultuuripärandit kasutava ehk päranditurismiga, mille üks atraktsioone suitsusaun võiks olla. Meedias kõlapinda ning avalikku tunnustust leidvad üritused aitavad omakorda külastatavusele kaasa. 2011. aastal valis SA Lõuna-Eesti turism Haanjamaa suitsusaunanädala piirkonna üheks eredamaks turismisündmuseks³¹.

Haanja vallas on suitsusaunadega majapidamisi rohkelt. 2007. aastal Haanja Looduspargis (hõlmab laiemat territooriumi kui Haanja vald) läbi viidud arhitektuuripärandi kaardistamise käigus leiti 117 säilinud suitsusauna³². Seejuures pole teada, paljud neist on aktiivses kasutuses. Töö metoodika seisnes kvantitatiivsetes meetodites – koordinaatide määramises, pildistamises ning ankeedi täitmises inventeerija poolt. Kuna saunaomanikega ei tehtud intervjuusid, ei selgunud saunade kasutus ega tulevik.

Haanja avatud suitsusaunade nädal: ürituse taustast ja taotlustest

Haanjamaa suitsusaunanädalat on peetud kolmel korral Võru maakonnas Haanja vallas eesmärgiga tutvustada kohalikku suitsusaunakultuuri kogukonnast väljapoole ning jagada asjasse puutuvaid kogemusi. Üritustesarja idee tekkis seoses Vana Võrumaa suitsusauna koostöökogu ja Võru Instituudi püüdlustega esitada Võrumaa suitsusaunatraditsioon UNESCO inimkonna vaimse kultuuripärandi nimekirja. Samuti soovisid korraldajad suitsusaunanädalaist kujundada Haanjamaale uue, kogukonda kaasava ning piirkondlikku elu peegeldava traditsiooni – ürituse korraldamisel toetuti kogukondlikele sidemetele.

³⁰ Võrumaa turismiarendustrateegia 2015 ja tegevuskava 2007–2010. – Kättesaadav: <http://southestonia.ee/uploads/dokumendid/VõRumaa%20turismiarendustrateegia.pdf> (Viimati külastatud 05.05.2014)

³¹ Rahvakultuuriteateid – <http://www.rahvakultuur.ee/?s=2147> (Viimati külastatud 24.02.2014)

³² Arhitektuuripärandi kaardistamine ja arendamine Haanja Looduspargis, II etapi aruanne. Kättesaadav: http://www.keskkonnaamet.ee/public/Haanja_Looduspargi_kodulehe_materjalid/haanja_arhitektuuriparand.pdf (Viimati külastatud 25.02.14)

Eric Hobsbawni toetudes võib öelda, et suitsusaunanädalate puhul on tegemist on “leiutatud traditsiooniga” (Hobsbawm 1983), mis küll põhineb kohalikel traditsioonidel, ent arvestab tänapäevase pärandi-huvilise turistiga. Ürituse koduleht tutvustab Haanjamaa suitsusauna nädalat järgmiselt:

Meie suitsusaunanädal on mõeldud eelkõige inimestele, kes soovivad aja maha võtta ja kulgeda loomulikult. Mõelda hetkeks olulistele asjadele ja tegeleda ‘päris’ eluga. Saunapäeval on saunalised kaasatud kõikidesse tegevustesse, mida tuleb ühel saunapäeval teha: puude tassimine, sauna kütmine, vee tassimine... Koos tehakse väiksemaid talutöid, valmistatakse lõuna- ja õhtusööki. Ühesõnaga veedetakse üks loomulik päev Haanjamaal. Lisaks saunale on oluline roll ka traditsioonilisel pärimusmuusikal ja käsitööl, mis on osa sellest nädalast. Samuti toimuvad erinevad õpitoad, mis on tihedalt seotud suitsusauna ja loomuliku eluviisiga.³³

Antud tutvustusest lähtuvalt võib järeldada, et ürituse eesmärgiks on pöörata tähelepanu kohalikule kultuurile ning laiemalt elustiilile, mille üheks osaks suitsusaun on. Välja võib lugeda vastandumist linnainimese argipäevale kui kiirustamise ning enesekaotamise virvarrile. *Loomulik* eluviis püütakse seostada kulgemise ning aeglase tempoga ja jõuab ürituse külastajani kohalikest traditsioonidest osa saamisega.

Lokaalsuse ning väärtushinnangute suhet kogukondlikes üritustes on puudutanud ka Anne Katherine Larsen, kes on uurinud identiteedi ja kogemuse vahendamist Norras seiklusmatka- ning laadakultuuris. Larsen nendib, et nähtuse lokaalsus võib ürituse juures olla küll kvaliteediks, kuid selle rõhutamisel on vaja lisada kohalikkuse juurde ka tähendused ning väärtused, mis paigale identiteedi annavad. (Larsen 2012: 131) Haanjamaa suitsusaunanädala tutvustuses toonitatakse seega mitte niivõrd suitsusauna kui nähtuse unikaalsust ning traditsioonilisust, vaid pigem selle kuulumist tänapäeva kohalike inimeste igapäevaellu.

Haanjamaa suitsusauna nädal ei tegele seega mitte ainult suitsusaunakultuuri tutvustamisega, vaid tegu on ka kogukonna identiteedikommunikatsiooniga, kogukonna jaoks oluliste tähenduste ja väärtuste esitlusega. Suitsusaun peegeldab või näidatakse peegeldavat piirkonna elanike eluviisi ning kohalike rahulikkude, looduslähedast elustiili. Pärandi sidumine laiema kultuurilise kontekstiga on pärandikommunikatsioonis küllaltki tavaline, kultuurielemendid pannakse

³³ <http://haanja.eu/sann/> – (Viimati külastatud 24.02.2014)

üksteisega suhestuma (Dicks 2000: 74). Siinkohal näib, et Haanjamaa suitsusaun paigutakse looduslähedasse ning harmoonilise maaidüll.

Haanja avatud suitsusaunade nädal pole mõeldud otseselt kogukonnasisese üritusena, selle toimimine sõltub siiski külastajatest, kellega kogukond saab kommunikeeruda. Järeldan seda ka kogemuse põhjal, mille olen saanud Võrumaa teistes piirkondades inimesi suitsusauna teemal küsitledes. Nimelt ei leia paljud maal elavad võrukesed aegluses midagi kiitmisväärtset ning just seetõttu on paljud suitsusaunad „puhtaks“ ümber ehitatud. Kogukonnasiseseks pärandikommunikatsiooniks tuleb sageli valida teine retoorika ning vahendid kui pärandi kogukonnast väljapoole esitlemiseks.

Pärandikommunikatsiooniürituse esitlemise viis sõltub ka korraldajatest ning nende taustast. Haanjamaa avatud suitsusaunade nädala kolmest põhilisest organiseerijast kaks ei ole tegelikult väga kaua Võrumaal elanud ning ka kolmas on Haanjasse elama tulnud 1990. aastatel. Seetõttu kajastub ka ürituse ülesehituses ning avalikus esitluses eelkõige „kogukonnaväline“ nägemus. Sellel asjaolul on kaks tahku. Esiteks võib väita, et just sisserännanu omab paiga kohta nõ värsket pilku ning suudab seetõttu ka külastajatele kõige olulisema välja tuua ning kultuurieripäradele rõhuda. Samas võib vaielda, kas saavad kogukondlikku pärandirepresentatsiooni luua inimesed, kes ei ole praktiseeriva kogukonna liikmed või on seda olnud lühikest aega. Ann-Kristin Ekman (1999), käsitledes kohaliku kultuuri taaselustamisega seotud üritusi Rootsi maapiirkondades, on samuti välja toonud entusiastide (kelleks võivad olla nii kohalikud kui uustulijad), osaluse traditsioonidele rõhuvate ürituste korraldamisel. Ekman toob välja korraldajate ning muu kohaliku elanikkonna vahelise sõltumise üksteisest. Nii ürituste initsiaatorid kui lokaalse identiteedi säilitamisest ning elavdamisest innustatud inimesed kujundavad strateegiaid üheskoos, ehkki nad võivad kodukandi juures oluliseks pidada erinevaid aspekte. (Ekman 1999: 281, 289)

Ka Haanja avatud suitsusaunade nädala ürituse korraldajatel on huvi lokaalse arengu vastu, kuid samas, sarnaselt Ekmani toodud näidetele Rootsis toimuvatest üritustest (Ekman 1999) kui ka näiteks vadjalaste taaselustatud külapidude traditsioonile (Värstrik, Võsu 2010) leiavad kohalikud ürituste võlu seisnevat pigem nende sotsiaalses kontekstis, kus suheldakse omavahel, pere- ning tuttavateringis. See-eest külalised (ning mõned korraldajad) hindavad pigem paiga ja sellega seotud kultuurinähtuse, siinkohal

suitsusauna, eripära ning vanade tehnikate õpetamist ning õppimist. Sealjuures võivad innovaatiline lähenemine ning traditsioonide rõhutamine omavahel konflikti sattuda (vrd Ekman 1999: 290) ning ka Haanja ürituse planeerimisel jõuti mõningates küsimustes lahkarvamustele, näiteks idee puhul lõimida kavas "väemuusika" (eesti keeles levinum sõna „pärimusmuusika“), mille sobivus suitsusauna-ürituse konteksti tekitas korraldajates vastakaid arvamusi.

Esimesel toimumisaastal, 2011. aastal oli Haanja avatud suitsusaunade nädala sihtgrupiks spetsiifilisemalt inimesed, kelle huvi sedalaadi kultuurinähtuste vastu oli teada:

ET: Milline see sihtgrupp on, nad ei ole ju massiürituste tarbijad, aga kas nad peaksid olema siis ka saunahuvilised või siis huvitatud Haanjamaast või?

IR: Nad peaksid olema eelkõige inimesed, kes väärtustaksid [naer] iseennast ja kes sooviksid võib-olla enda sisse natuke vaadata. See suitsusaun väga paljude arvates ja ka traditsioonilises mõistes ei olnud lihtsalt ju pesemise koht, vaid ta oli selline eestlase jaoks enesega silmitsi olemise koht. Ehk siis seal võeti aeg maha ja oldi ja süübiti enda sisse ja tänapäeval on selline väga moodne sõna mediteerimine. Et noh, meditatsioon võib olla igasugune protseduur. Võib teha niiöelda India mõistes ja Tiibeti mõistes, aga seda võib teha ka suitsusauna mõistes või regilaulu mõistes. /--/ Aga me suuname selle pigem meililistide kaudu just selliste inimesteni, kes kuuluvad a la Ummamuudu või siis Kogukonna listi üle Eesti. Ka kogukondade listi teated. Et kõik kes, erinevad, mis iganes mis viisil tegelevad erinevate näiteks vaimsete praktikatega või üleüldse kogukondade liikumisega. Et me valisime tegelikult selle sihtgrupi. (Ivi Rausi, 29.07.2011)

Seega vana, traditsiooniline kultuurinähtus üritati ühendada uusvaimsuslike vaadete ning meditatiivsete praktikatega, rõhutades suitsusauna keskkonda kui ideaalset paika enesesse süübitamiseks. Ummamuudu-list on meililist, mille kaudu jagatakse võru kultuuriga seotud informatsiooni. Seega inimesed, kes teave suitsusaunanädala kohta selle kaudu saavad, omavad juba kindlaid ettekujutusi ning teadmisi Võrumaa kultuuri kohta.

Laiem meediakajastus toimus alles suitsusaunanädala toimumise ajal. Edasistel aastatel on ürituse avalik reklaam järk-järgult suurenenud. Näiteks 2013. aastal just Raadio 2-s välja hüütud kuulutuse peale otsustasid kaks Põhja-Eestist pärit noormeest lülitada Haanja suitsusaunanädala üritused oma Eesti-sisestesse puhkuseplaanidesse. Samas tuleb nentida, et esimesel suitsusaunanädalal 2011. aastal oli osalejaid rohkem (üle 150 inimese) ning järgmisel aastal oli üritus juba väiksearvulisem ning hubasem.

Haanjamaa suitsusaunanädalate ühe korraldajatest ning toonase Haanja kultuurijuhi Ivi Rausi³⁴ sõnul võtsid Haanjamaa kogukonna liikmed ürituse idee küll hästi vastu, kuid samas peljati võõraid sauna kui intiimsesse keskkonda lasta. Seetõttu on erinevate saunapakkujate juures varieerunud ka osalejate piirarv. Ürituse korraldajad on nentunud, et teevad avatud saunade päeval osalejatele väikest taustauuringut, kas või selleks, et neid paremini võõrustajate juurde paigutada.

Üritust planeerides selgusid ka korraldajate erinevad nägemused eri elementide seostest – näiteks ühe soov lõimida suitsusauna-üritusse ka väemuusika, mis aga tundus teise jaoks raskesti sobitav. Üldiselt olid aga korraldajad üksmeelel, et üritus peaks olema mitte *selline järjekordne massisündmus*, vaid *tooks kokku natukene teistsuguseid inimesi, kes vajavad midagi enamat, kui lihtsalt lõbu*. (Ivi Rausi 29.07.2011) Nii vastanduti vaikimisi näiteks 2011. aasta juulis Rõuges toimunud suitsusaunarallile, mille eesmärgiks ei olnud mitte suitsusaunakombestiku tutvustamine saunaomanike poolt vaid turismitalude saunade kiirkülastus ja sportlik hasart. Korraldajad mõnsid, et laada- või festivalimiljões läheks ürituse taotletav hubasus kaduma (vt Bardone, Tamm 2013: 115).

Haanja suitsusaunanädalatel on oma sauna külalistele avanud üheksa erinevat saunaperet. 2011. aastal löid ürituses kaasa üheksa peret. Haanja suitsusaunanädalal mitteosalemise põhjusi leidub nii põhimõttelisel kui sotsiaalsel tasandil – ei peeta oluliseks suitsusaunakogemust jagada ning populariseerida või ei olda üldiselt aktiivsed ühisüritustes osalejad. Kindlasti arvestati Haanja valla geograafiaga – asjaolu, et enamik külasid jääb keskuskülast Haanjast eemale³⁵, kuid kultuurielu ning turismipunktid jäävad jus sinna – valla põhjaossa. Avatud suitsusaunade nädalal võõrustanud pered olid enamjaolt Haanja Kultuurinõukoja liikmed, üleskutsed esitati ka vallalehe ning interneti teel³⁶.

Haanja avatud suitsusaunade nädal on oma ülesehituselt olnud aastate lõikes enamjaolt sarnane, väikeste erinevustega³⁷. Pääaegu igal aastal on toimunud avatud suitsusauna päev

³⁴ Ivi Rausi tegutses Haanja valla kultuurijuhina aastatel 2009–2012.

³⁵ 2013. aasta seisuga on vallas 1147 elanikku – <http://www.haanja.ee/uldandmed-page-155/> (Viimati külastatud 24.02.2014)

³⁶ Välitööpäevik vestlusest Kadri Valneriga 29.07.2011.

³⁷ Vt lisa 3.– Haanja suitsusaunanädala kava 2011–2013

kohalike saunaperede juures, saunas liha suitsutamise meistriklass ehk töötuba, suitsusauna ehitust puudutav töötuba ning saunas ravitsemisega seotud õpituba. Kahel viimasel aastal korraldati ka ekskursioonid ümbruskonna suitsusaunade juurde, misjuures 2011, aastal viidi osalejaid ka ebatraditsioonilisemate ning ka väga vanade, lagunenenud saunade juurde, kuid järgmisel külastati enajaolt traditsioonilisemaid ning töökorras saunu³⁸. Säärase valiku tegemine võis oleneda ka asjaolust, et 2013. aastal ürituseks mõeldud päeval kallas vihma ning külalistele ei soovitud ebamugavust tekitada. Samas võis tegu olla ka korraldajatepoolse pärandiesituse arenguga ehk pärandikommunikatsioonis sammuga nende jaoks tähtsamate autentsusekriteeriumite, näiteks traditsioonilise saunaarhitektuuri esitlemise poole.

Esimesel, 2011. aastal toimus suitsusauna külastamine kohalike perede juures kahel järjestikusel laupäeval, nende vahele jääval neljapäeval toimus liha suitsutamise töötuba Mooska talus. Esimese suitsusaunapäeva õhtul toimus ka lauluõhtu Vaskna järve ääres. Mõlemal laupäeval oli ühine supilõuna muusika saatel Mooska talus, mis kestis aga mitu tundi ning mille mõttekuses korraldajad juba pärast esimest saunapäeva kahtlesid, (Ivi Rausi, 29.07.2011) ja mis jäetigi aja kokkuhoiu mõttes järgmistel aastatel ära. Reedel näidati Haanja rahvamajas saunateemalisi filme. Järgnevatel aastatel on üritused koondunud ühele nädalalõpule. Suitsusaunanädala üritusi on igal korral juhatanud sisse kogunemine Haanja rahvamajas, kus on tutvustatud põgusalt suitsusaunakultuuri ajalugu ning käimasolevat üritust. 2012. aastal oli tutvustava materjalina võimalik kasutada juba lühifilmi „Suitsusaun Vanal Võrumaal“ (2012, OÜ Avireti). Samuti jagati igal korral külalistele saunalise meelepead³⁹, milles olid nii eesti kui võru keeles praktilise ja sümboolse sisuga nõuanded. Neljapäeval on aset leidnud ravisauna õpituba, reedel toimunud „juhtmevaba“ tantsuõhtu Haanja rahvamajas ning laupäev on veedetud saunaperede juures. Lisandunud on ka uue sauna ehitamise ja vana sauna renoveerimise töötoad ning ekskursioon ümberkondsete suitsusaunade juurde.

Järgnevalt analüüsin võrdlevalt ning pärandi ja traditsiooni esitamise ning tõlgendamise võtmes mõningaid Haanja suitsusaunanädala allüritusi aastate lõikes.

³⁸ Välitööpäevikust 02.08.2013.

³⁹ Vt Lisa .2 – Suitsusaunalise meelepea

Suitsusaun ja pärimusmeditsiini õpitoad

2012. aastal toimus pärimusmeditsiini õpituba Plaani külas Näki talus ja seda viis läbi Alar Krautmann, kes on Krautmanni Massaaži- ja Terviseakadeemia asutaja ning koolitaja. Akadeemia koduleheküljel defineerib Eesti pärimusmeditsiini järgmiselt:

[E]estlaste (maarahva) pärimusel baseeruv looduslik raviviis, mis on ajaproovile vastu pidanud ja kohandatud tänapäeva oludele. Eesti loodusterapeut nõustab pärimusliku elulaadi ja eluviiside osas ja kasutab oma töös mitmesuguseid loodusravi viise: taimeravi, saunaravi (minu rõhutused – E. T.), soonetasumist (massaaž), kupuravi, kaaniravi, mesilasravi, heli- ja sõnaravi (regilaul, loits), veeravi, ravi tervistavate harjutustega jms.⁴⁰

Pärimusmeditsiin näib Krautmanni poolt olevat samastatud loodusteraapiaga, misjuures vastav spetsialist omab pärimuslikku ekspertiisi. Kui muidu sobiks *pärimusmeditsiin* samastada folkloristikas kasutatava mõistega *rahvameditsiin*, mille osaks pärimuse tundmine kahtlemata on, siis tundub esimesega kaasnev teatav uusvaimsuslik kvaliteet. Rahvameditsiin vanal Võrumaal on kantud ka Eesti vaimse kultuuripärandi nimistusse, kus seda vastandatakse teaduslikule ehk nõ koolimeditsiinile.⁴¹ Rahvameditsiin on seega pärimusekandjate vahel liikuv informatsioon, ehkki Ave Goršič märgib oma doktoritöös, et rahvameditsiinina on (Euroopa rahvameditsiini uurimisloos) mõistetud ka kombineeritud praktikaid, (Eesti uurimisloos) ajastukohaseid, heterogeenseid praktikaid või usundilise taustaga ravimeetodeid (Tupits 2009: 18, 22–23). Pärimusmeditsiini võiks käsitleda rahvapärase meditsiini sünonüümina, kuid samas, vaadeldes ülaltoodud definitsiooni, tundub mõiste tähistavat kindlat õpetussuunda, mis sarnaneb ka alternatiivmeditsiinile (vt Tupits 2009: 18).

Haanja suitsusaunanädala raames toimunud pärimusmeditsiini õpitoa nõ teoreetilises pooles tutvustas Alar Krautmann ravivihtade tegemiseks kasutatavaid taimi ning tehnikaid. Krautmann mainis ka ära, et maagiline ravivihtlemine on liiga pikk protseduur, et seda ühepäevases õpitoas võimalik teha oleks. Kuna Krautmann määratles end ise kui pigem Põhja-Eesti kultuuritraditsiooni kandjat, tekkis õpitoas lõunaestlastest

⁴⁰ Vt <http://www.terviseakadeemia.ee/et/about> (Viimati külastatud 17.03.2014)

⁴¹ Rahvameditsiin vanal Võrumaal. Eesti Vaimse kultuuripärandi nimistu. Kättesaadav: <http://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/index.php?page=Public.Knowledge&id=143&PHPSESSID=qe3ohnl6cts22qdt001dfri7g7> (Viimati külastatud: 05.05.2014)

osalejatega elav arutelu erinevate ravinippide osas – nt millised on õiged vihad, kerisekivid jm. Tuleb muidugi mainida, et saunatraditsiooni detailide tõlgendamises pole ka Lõuna-Eesti ühtne tervik (Vt Tamm 2011: 40–62). Põgusalt tutvustati ka eestipärase ravimassaži ehk soonetasumise tehnikaid, millele pöörati ühes vihtlemistehnikatega rohkem tähelepanu õpitoa praktilises pooles ehk ühise saunaskäigu ajal. Ka sel ajal toimus elav arutelu, kuna leidis kohalikke, kes soovisid enda väljakujunenud meetodeid võrdluseks näidata.

2013. aastal viis Vällämäe külas Mooska talus pärimusmeditsiini õpituba läbi Irje Karjus ehk niinimetatud Metsamoor, kes on pärimusturismiettevõtja Karulas ning kelle tegevuseks on ka spirituaalse kogemuse jagamine ning pakkumine⁴². Metsamoori tegevust oma kodukandis võiks iseloomustada ka kui pärandi-entusiasmi (vt Ekman 1999), Metsamoori Perepargi kodulehel⁴³ on tema tegevust tutvustatud järgmiselt:

Metsamoor seletab:

- kuidas on looduse abil võimalik jõuda iseenda avastamiseni,
- kuidas suhtuda ravimtaimedesse
- kuidas saada puudelt abi ja kuidas puud inimesele mõjuvad
- kuidas mõjutab meid ümbritsev keskkond ja kuidas meie seda mõjutame
- milliseid rahvaravivõimalusi saaksid kasutada olles põhjamaa inimene

Metsamoor õpetab:

- looduskeskkonnas harjutusi jõu kogumiseks ja emotsionaalseks laadimiseks, oma keha ja koha piiritlemiseks

*Kõigele eelnevale püütakse vastust leida toetudes kohalikele looduspiltidele, objektidele, nähtustele ja nende energeetikale.*⁴⁴

Karjuse tegevust võib liigitada vaimse ehk spirituaalse ettevõtluse (*spiritual entrepreneurship*) (Fonneland 2012: 157–158) alla, milles uusvaimsuslikud praktikad on oluliseks osaks tootest ning teenustest. Eestis on viimastel kümnenditel huvi uusvaimsuslike praktikate vastu järjest kasvanud (vt Uibu 2013). Spirituaalne ettevõtlus on ka osa kogemus- või elamusmajandusest (*experience economy*), mis on tänapäeva ühiskonnas laia kandepinnaga – selle põhiideeks on igale tarbijale pakkuda mitte lihtsalt toodet või teenust vaid elamust (vt Bardone 2013). Norra uurija Trude Fonneland pakub

⁴² Põhjalikumalt on Metsamoori Perepargi näidet analüüsinud Kristel Rattus (2007) käsitledes seda pärandiesitusel tekkivate autentsuse- ning autoriteediküsimuste võtmes.

⁴³ <http://www.metsamoor.ee/metsamoor/> (Viimati külastatud: 07.05.2014)

⁴⁴ Vt Metsamoori perepark. <http://www.metsamoor.ee/metsamoor/idee.html> (Viimati külastatud 04.05.14)

välja, et majandustegevus ja religioossed praktikad võivad olla seotud (Fonneland 2012: 158–159), seega võib teenusepakkuja omada kohati religioosse eksperdi rolli ning traditsiooniliselt uskumuste ning nii kehalise kui vaimse puhastumisega seotud saun on kindlasti üks objekte, mille osas spirituaalseid praktikaid kasutada. Metsamoori pakutav kogemus ühendab pakutavas kogemuses traditsioonilise looduskultuuri ning uusvaimsuslikud elemendid. Elamusturismi puhul on oluline ka teenusepakkuja „oma lugu“ ning intiimne õhkkond, mis just kui jutustaks millestki olulisest (vt Bardone 2013; Fonneland 2012, Rattus 2007).

Haanja avatud suitsusaunade nädala raames toimunud õpitoa viis Metsamoor läbi arhailise muljega, linast ning punast värvi kombineerivas stiliseeritud suvekleidis, mida eelpoolmainitud elementide võis pidada spetsiaalseks ametiriietuseks⁴⁵.

Karjus nimetas sel päeval enda poolt esitletud saunakogemust „tunnetesaunaks“ ning selgitas, et taimed, mida ta ükshaaval hiljem tutvustas, on „vahendajad“ looduseprotsesside ja inimese vahel⁴⁶. Allürituses oli põimunud rahvalik element oma maa ja juurte väärtustamise rõhutamise läbi ja uusvaimsuslikud energialiigutamise- ja meditatsioonitehnikad. Õpitoa käigus tekkis ka diskussioon teaduslike ning vaimsuslike praktikate vaheliste seoste ning energia pildistamise võimalikkuse üle.

Ravisauna õpitoa külastajad olid aastate lõikes mõneti erinevad. 2012. aastal toimus õpituba tasuta ning osalejad olid enamjaolt kohalikud suitsusauna puutuvast huvituvad inimesed. 2013. aastal oli pärimusmeditsiini õpituba tasuline ning toimus ainult naistele suunatuna. Ehkki õpitoa osalustasu oli mittetulunduslik, oli 2013. a üritus juba märgatavalt kaubanduslikum mõjudes ühtlasi ühe ettevõtja toodete esitlemisena. Enamus külastajatest oli eelnenud nädalal Sännas Krautmani Massaaži- ja Terviseakadeemia suvekoolis⁴⁷ osalenud naised. Allürituse praktiline osa seisnes 2012. aastal erinevate vihtlemise- ning ihupuhastusvõtete metoodilise kasutamise tutvustamises, 2013. aastal mindi samuti ühiselt sauna, kuid keskenduti eelkõige soovi- ning mõttejõule mõnede rituaalide abil, mis lisas allüritusele spirituaalse alatoon.

⁴⁵ Välitööpäevikust 01.08.13

⁴⁶ Välitööpäevikust 01.08.13.

⁴⁷ Vt Krautmani Massaaži- ja Terviseakadeemia Suvekool „Inimese vägi ja looduse jõud” 26.-28. juulil 2013 Sännas. – <http://www.terviseakadeemia.ee/et/node/367> (Viimati külastatud 05.05.14)

Suitsusaun ja lihasuitsutamise õpitoad

Liha suitsutamise töötuba on samuti üks Haanja suitsusaunanädala populaarseid allüritusi, mis on toimunud seni igal aastal. Üritust on läbi viidud Mooska talu, juhendajaks Eda Veeroja, kes on piirkonna üks pühendunumaid suitsusaunaliha propageerijaid. Õpituba toimus InFACTo toetusel⁴⁸. Veeroja peab suitsusaunaliha, mis on valmistatud külastajaid protsessi kaasates, elamustoiduks, mida saab müüa vaid ehedas keskkonnas. Kohapealne praktiline osa kujutas endast perenaise poolt eelnevalt kuivsoolatud lihtatükkide nõoriga tugevalt kokku sõlmimist enne sauna küpsema panekut. Liha suitsutamise protsess koos ettevalmistustöödega on aeganõudev ning nüansirikas ning seetõttu kestis pikalt ka selleteemaline loeng, kus Eda Veeroja seletas väga detailselt kõiki saunas liha suitsutamisega seotud aspekte, alustades liha soolamiseks tarvilike näpunäidetega kuni nippideni erinevate maitsete saamiseks. Soovi korral võisid osalejad võtta õpituppa kaasa oma lihatüki, kuid sel juhul pidid nad tegema kirja teel juhendatult ka veidi eeltööd nagu näiteks liha soolamine. 2011. aastal jälgis viimatimainitud tegevust ETV Prillitoosi saate⁴⁹ võttegrupp, mille kohalviibimine mõjutas osalejate tegevust. Oma välitööpäevikus olen arutlenud järgmiselt:

Võttegupi kohalviibimise kohta ei oska ma õiget seisukohta võtta, sest tundus, et mõneti see pärssis, kuid võib-olla natuke ka innustas. Eks inimesed ikka häbenevad ja imelik oli ka see, kui midagi paluti uuesti teha. Samas, mõni [inimene] just elavnes ning see justkui nakkas. (Välitööpäevik 28.07.2011)

2012. aastal oli töötoas osalejaid vähem, mistõttu oli õhkkond vabam, julgeti rohkem küsida ja arutleda ning allüritus oli seetõttu ilmselt tulemuslikum. Kummalgi aastal anti osalejatele konspekterimiseks ka õpitoa läbiviija koostatud tabel loengu käigus täitmiseks. Selle lahtrite pealkirjad võtavad õpitoas tutvustatavad teemad kõige paremini kokku: a) liha suitsutamiseks sobivad lihad; b) värske liha ettevalmistamine; c) kuivsoolamine; d) määrgsoolamine; e) segasoolamine; f) soolatud liha ettevalmistamine

⁴⁸ InFACTo (International Food and Activity Tourismi) – rahvusvaheline toidu ja aktiivse turismi projekt, mille eesmärk oli arendada aktiivse turismi ja toiduturismi pakkujate hulka, pikendada turismihooaega, soodustada koostöö arengut kohalikul tasandil. Projekti rahastatakse EL Kesk-Läänemere INTERREG IV A programmist. – Vt <http://www.infactoproject.eu/projekt> (Viimati külastatud 21.04.14)

⁴⁹ "Prillitoos". 18.09.2011. ERR arhiiv: <http://arhiiv.err.ee/vaata/prillitoos-217/>. (Viimati külastatud: 05.05.2014)

suitsuks; g) suitsu tekitamine; h) temperatuurid, õhk ja niiskus; i) termomeetrid, andurid, abivahendid; j) jahutamine; k) säilitamine; l) elamustoit; m) koostöövõrgustikud.

Kuna liha küpseb saunas ühtlases suitsus umbes poolteist ööpäeva, siis ei näinud mitte kõik õpitoas osalejad oma praktilise töö lõpptulemust. Liha saunast väljavõtmine toimus laupäeva hommikul ning kõigil polnud võimalik senikaua Haanjas viibida ega ka sinna tagasi sõita, sel puhul lubas perenaine soovijaile lihatükid postiga järele saata.

Avatud suitsusaunad peredes

Haanja avatud suitsusaunade nädalal kütsid külalistega koos sauna kokku üksteist peret erinevatest Haanja valla küladest. Korraldajate sõnul on tegemist hea suhtlemispraktikaga saunaomanikele ja nõuab neilt valmidust vahendada kohalikku kultuuripraktikat (Ivi Rausi, 29.07.2011) ning seeläbi analüüsimist, mis suitsusaun nende endi jaoks tähendab⁵⁰. Enamik Haanjamaa avatud suitsusaunade nädala saunapakkujad ei teeni leiba suitsusauna kui turismiteenuse pakkumisega ning antud ürituse osalustasu läheb peredele kulude katteks (ning on mittetulunduslik). Alljärgnevalt kirjeldan saunaperesid ning suitsusaunu, mida Haanjamaa suitsusaunanädalatel välitööde käigus külastasin.

Suhka talus vana, 1900. aastate algusest pärit suitsusaun on aktiivses kasutuses ja veel 2011. aastal oli see kolme põlvkonna jaoks ainsaks pesemiskohaks. Nüüdseks on valminud kiireks pesemisvõimaluseks ka duširuum ja pisike saunaruum elumajas sees, ehkki nii peremees kui perenaine leidsid, et ainult suitsusaunaleil teeb ihu tõeliselt puhtaks. Saunahoonet on aegade jooksul renoveeritud, pandud uus laastukatus ning ehitatud väike eesruum riiete vahetamiseks, uuendatud kerisahju jms, ent põhijoontes on arhitektuur jäänud samaks. Suviti köetakse sauna isegi kaks korda nädalas, talvel harvem. Lisaks oma perele kasutavad suitsusauna aeg-ajalt ka samas külas üle tee peremehe venna poolt peetavas turisimtalus peatuvad turistid. Igal aastal tehakse selles suitsusaunas vähemalt korra ka suitsuliha. Keskealise pererahva jaoks on suitsusaun midagi loomulikku, mis on vanematelt saadud ja millesse suhtutakse praktiliselt. Pererahvas leiab, et suitsusaunakombed erinevad mitte ainult piirkonniti vaid ka pereti. Suitsusauna köeti nende külas aastakümneid tagasi mitmele perele ja käidi vaheldumisi üksteise

⁵⁰ Välitööpäevik vestlusest Kadri Valneriga 29.07.2011.

saunades, aga näiteks lausumisi, sauna tervitamist või muud taolist pole nende peres kunagi valjusti välja öeldud. Kui peremehega tuli jutuks suitsusauna esitamine UNESCO pärandi kaitse alla, siis muheles ta selle peale ja ütles, et ega ta päriselt aru saagi, milleks või kellele seda vaja on. Lisaks leidis ta, lapsest peale murdekeele kontekstis elanuna, et talle on võõrastav *suidsusanna* nimetamine *savvusannaks*. See osutavat tema meelest püüdele võru asja millegi erilisena esitada.

Ihatsi külas mitmendat põlve Hartsmäe talu pidav peremees elab erinevalt paljudest teistest Haanja valla elanikest veel traditsioonilist maaelu. Hartsmäe mahetalu harib 110 ha maad, kus kasvab nii maheteravilja kui köögivilja ning osa maad on rohumaadena lihavede ning vabapidamisel kodusigade kasutuses. Peremees Agu Hollo on ka kohalikus elus aktiivne, ta on Haanja vabatahtliku ühenduse Haanimiihi Nõvvokoa juhatuse esimees ning võtab osa teistestki Haanja ja Võrumaa kultuuriüritustest. Tema praegu kasutuses olev suitsusaun ei näe välja küll nii arhailine kui enamikel teistel saunaperedel, kuid on omamoodi ehedaim näide maaelust ja talupidaja pragmaatilisest suhtumisest oma koduümbrusse. Sauna palkseinad on laudadega üle löödud, paigaldatud on eterniitkatus ja elektrivalgustus. Peremees väljendas küll vestluse käigus kerget kahetsust oma sauna ümberkujundamise ajaga kaasas käimise vajadusest 1990. aastate alguses, leides samas, et saun on ikka saun. Peremehe suhtumine oma suitsusauna on eeskätt praktiline, ehkki suitsusaun on tema jaoks oluline ihuharimise koht, ei rõhuta ta suitsusauna erilist sümboolset tähendust. See on loomulik osa taluelust. Peremehe jaoks on loodusega, keskkonnaga kooskõlas elamine oluline, aga samas ei pea ta vajalikuks selles teisi veenda. Sauna hingestatust peab ta siiski oluliseks, tuues näiteks hiljuti mahapõlenud turistidele mõeldud suitsusauna – kui asi läheb ainult äri peale, siis tunnetab omanik tema sõnutsi suhet sauna hoopis teisiti, pole enam saunavaimu, kes sauna kaitseks ja siis on ülekütmine ja põlemine kerge tulema⁵¹.

Hartsmäe talu suitsusaunast rääkides on oluline ka mainida, et 2013. aastal hangiti talu juurde traditsioonilisema välimusega suitsusaun, mille kohaletoomine ning kokkupanek oli samuti osa Haanja avatud suitsusaunade nädala sündmusest – vana sauna renoveerimise töötoast. Põhjuseks, miks Hartsmäe pererahvas traditsioonilisema välimusega suitsusauna kasuks otsustas võib olla nende soovis oma traditsioonilisust armastava meelelaadi juurde ka sobivat, autentsemat sauna omada. Lisaks võib arvestada

⁵¹ Vältitööpäevikust 04.08.2012

ka asjaoluga, et viimasel aastatel on ka seoses Haanjama suitsusaunanädalaga nende pere saunale küllaltki palju tähelepanu pööratud.

Mooska talu on pererahva jaoks koduks alates 1990. aastate algusest. Ehkki ka pärit ollakse Võrumaalt, rajati siia uus kodu oma soovide järgi. Pere suitsusaun on näide loovast kombineerimisest ja vana väärtustavast uuskasutusest – 19. sajandi lõpukümnenditel Setumaal ehitatud saun toodi siia ja renoveeriti pere oma jõududega 2006.–2007. aastal. Kui muidu on Võrumaa suitsusaunadel laastudega kaetud viilkatus, siis see saun sai endale mätaskatuse, sest pererahvas pidas seda praktilisemaks ning vähem tuleohtlikuks. Samuti sobib pererahva arvates Põhjamaade traditsioonilisest arhitektuurist tuntud mätaskatus hästi renoveeritud suitsusauna arhailise väljanägemisega ning saunaesist kaunistavate piktogrammidega, mis jutustavad ülevaatlikult loo suitsusauna traditsioonilisest tähendusest lõuna-eestlaste eluringis ja aastaegade ringis. Perenaine Eda Veeroja tunnistab, et suitsusaun oli nende jaoks teadlik valik, ja erinevalt vanema põlve suitsusaunaomanikest pigem elustiili küsimus – nad hindavad suitsusaunaleli, kui ainult pesemise pärast, siis võiks ka duširuumiga leppida. (Bardone, Tamm 2013: 117–118)

Külastajate iseloomustus võiks siin olla põhjalikum (vt mu märkust järgmine lk)....

Haanjamaa avatud suitsusaunade nädala külalised määrati korraldajate poolt pere juurde. Rühmitada püüti sarnase tausta või huvide alusel, ehkki alati ei taganud see koha peal grupivaimu tekkimist. Külalised veetsid neile valitud sauna juures terve päeva ning võtsid osa pere tegevustest, millest mõned olid argisemad ning piirkondlikku või maaelu eripära rohkem välja toovad, nt seente korjamine, mõned vähem, nt puude ladumine. Näiteks sai ühes keskkonnakaitse taustaga peres kuulata ümberkaudse looduskorralduse kohta, ent, pühendunud põllumehe talus oli põhiliseks teemaks talupidaja elu⁵². Külastajate aktiivne kaasamine ning neile kultuuripärandi erinevate aspektide tutvustamine seostub kaasaegse käsitlemisega pärandiesitlustest, mille eesmärgiks on muuta ka näiliselt igapäevased tegevused huvitavaks kogemuseks (Vt Larsen 2012: 143, 146).

Ürituse korraldajad on pidanud oluliseks külaliste kaasamist suitsusaunakogemuse igasse etappi kütmisest saunaskäiguni ning erinevalt korstna ja siibriga nõ puhtast saunast

⁵² Vältitööpäevikud 30.07.2011 ja 04.08.2012

võib suitsusauna kütmine võtta ligi terve päeva, mistõttu kütmise jälgimine ning selles osalemine nõuab kas huvi või kannatust ning pole igaühele meeltemööda. Küllastajate motiveeritud erinevates tegevustes kaasa lüüa varieerus nagu oli erinev ka nende taust. Siin mängis rolli, kuivõrd harjumuspärane või eriline oli pakutav tegevus iga konkreetse inimese jaoks – paljud põhjajäestlased olid agaramad saunatajad ning näisid selle kõigis etappidest osalemisest rohkem huvi tundvat kui näiteks Kagu-Eestist pärit inimesed. Samuti polnud mõningate entusiastlike ning aktiivsete kaasalööjate abikaasad sama moodi meelestatud ning hoidsid enamikest aktiivset osalust eeldavatest tegevustest, sealhulgas saunaskäik, eemale.

Saunaperede juures vabas õhkkonnas tekkis diskussioone suitsusauna ning saunakultuuri ning -kombestiku üle, milles ilmnemid külaliste erinevad teadmised ning mille abil saab teha järeldusi praktiseeriva kogukonna väliste inimeste tänapäevase informeerituse kohta sellise mõnda aega tagasi küllalt levinud kultuurinähtuse kohta nagu suitsusaun. Paljude ürituse küllastajate üpris puudulikud teadmised suitsusaunaga seotud ettevalmistamistavate tööde ning selle kasutamise kohta näitavad, et tegu on siiski kultuuripärandiga, mille eluspüsimine sõltub spetsiifiliste kogemuspõhiste teadmiste ja oskuste omamisest. Viimase asjaolu tunnistamine ka mitteküllastajate poolt tundus saunapakkujate sidet selle kultuuripärandi kihiga tugevdavat ehk kinnitas nende rolli pärandiekspertidena. Mitmes talus kirjeldasid mõningad külalised, kel puudus eelnev suitsusaunas käimise kogemus, oma (eel)arvamusi selle kohta, mis tekitas võõrustajates ühtaegu nii hämmingut kui rõõmu võimalusest tegelikkust näidata. Näiteks ka väljendas üks naisterahvas siirast hämmingut, et suitsusaunast puhtana välja tuli, kuna oli arvanud, et suitsuaun määrib.

Sauna ehitamise ja vana sauna renoveerimise töötoad

2012. ja 2013. aastal on Haanja avatud suitsusaunade nädalal tutvustatud ka traditsioonilise suitsusauna ehituslikku poolt. Mõlemal aastal viis tutvustamist läbi Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku ehituse osakonna praktikate juhendaja Andres Ansper. Ansper kirjutas oma lõputöö „Igamehe suitsuauna-aabits“ (2011) suitsusauna ehitamisest. Samuti töötab ta Viljandi Kultuuriakadeemias rahvusliku ehituse osakonnas ning on Rahvusliku Ehituse Seltsi liige. Seetõttu on tal ka sümboolne kapital õpetada

suitsusauna ehitust ning Haanjamaa suitsusaunade nädalal oli ta oma korda pärandieksperdi staatuses.

2012. aastal anti saunaehitust puudutavaid näpunäiteid õpitoa käigus, kus Ansper tutvustas (uue) suitsusauna ehitamise olulisimaid aspekte. Näitlikuks materjaliks oli Mooska talu värskes ehitamisjärgus suitsusaun. Õpituba toimus põgusalt ning pärast seda suunduti ühisele ekskursioonile mõningate naaberkülades paiknevate suitsusaunade juurde, kus Ansper seletas iga sauna eripära ning vastas küsimustele. Ürituse orraldajad olid valinud välja küllaltki eriilmelised saunad. Mõnel pool tutvustas kohapeal suitsusauna selle omanik, samas mõne talu juures ei astunud pererahvas selleks puhuks toast väljagi.

2013. aastal oli allüritus põhjalikum. Tegu oli vana sauna renoveerimise töötoaga, mis toimus kahe päeva jooksul. Esimesel päeval võeti vana saun koha peal lahti, et see siis uude asupaika toimetada ning järgmisel päeval üles ehitada ning renoveerida. Ilmselt kogu ürituse programmi tiheduse tõttu kattus töötoa esimene päev pärimusmeditsiini õpitoaga. Teisel päeval üsna varsti pärast töötoa algust muutus ilm nii vihmaseks, et võimatu oli jätkata. 2013. aasta ürituse juures oli plussiks kindlasti see, et osalised said soovi korral ka ise käe külge panna (mis oligi ette nähtud). Pärast lõunasööki suunduti taas ringsõidule kohalikke suitsusaunu vaatama. Sel aastal võttis ekskursioonist osa rohkem inimesi, ka neid, kes teistel allüritustel ei osalenud.

Seesugused ringkäigud on ka üldiselt tõhusaks viisiks, kuidas kohaliku elu kohta ülevaadet saada. Ekskursioonid kohalike ürituste raames on kogumas populaarsust. Ehkki on olemas erinevaid viise nende korraldamiseks ning loomulikult toimuvad need eri paigus, mis annavad üritusele oma näo, on Anne Katherine Larsen märkinud ühisjooni, mis on sarnased enamike festivaliekskursioonide juures: gruppi kogunemine, liikumine jalgsi või bussiga, giidi (ekskursioonijuhi) olemasolu, võimalus liituda või lahkuda vabalt valitud ajahetkel. (Larsen 2012: 135–136) Haanja ürituse raames toimunud ringkäigud on vastanud mainitud tunnustele, ehkki liikumine on toimunud külaliste enda autodega, kus mõni kohalik on olnud ühes saunaehituse eksperdiga teejuhiks. Kuna Haanjamaa teed on käänulised ning autoderivi on olnud küllalt pikk, siis korraldajad on osalejatele pannud südamele endale järgneva auto jälgimist, et keegi maha ei jääks ega ära kaoks. Seejuures tuleb mainida, et Haanjamaa avatud suitsusaunanädala kaugemad külastajad ongi kohale tulnud oma transpordiga, ühistransporti pole kasutatud ning erinevatel aastatel olen olnud

ainus inimene, kes ekskursioonil küüti on palunud. Viimane on seejuures kasuks tulnud juba selle poolest, et olen sõidu ajal saanud külastajatega vestelda.

Nagu eelpool mainisin, osales saunu tutvustaval ringkäigul ka inimesi, kes teistest Haanjamaa suitsusaunanädala allüritustest osa ei võtnud, seda iseäranis 2013., seni viimasel aastal. Külalised soovisid näha erinevaid saunu ning külalisste hulgas oli selliseid, kelle lapsepõlvkodu juurde oli üks või teine saunatüüp kuulunud ning kes üritasid ühelt poolt saada võrdlusmomente ning teisalt ka nippe taastamiseks. Leidus ka külastajaid, kes suitsusaunaga kohtusid esimest korda.

Ringkäigul erinevaid talusid külastades ilmnes üks asjaolu, mille tõttu mõned pered ei saanud või tahtnud avatud suitsusaunade nädalal osaleda saunapakkujana. Nimelt, kuna oma suitsusauna köetakse igal laupäeval suuremale pereringile, ei leitud külalistele lihtsalt aega ega ruumi. Viimane asjaolu on veel üheks tõestuseks suitsusaunakultuuri elujõulisuse kohta – sauna köetakse igal nädalavahetusel perele ning külla tulnud sugulastele, sellega arvestatakse peretraditsioonis ning avatud suitsusaunade nädal pole nende jaoks piisav põhjus harjumuspärase peretava muutmiseks.

Suветare ning „juhtmevaba“ muusika ja tantsuõhtu

Suure Munamäe torni juures aset leidev allüritus suvetare on toimunud avatud suitsusaunade nädala viimasel päeval. Suvetare kujutab endast väikesi õpitubasid kohalike inimeste juhatusel ning sarnaneb oma olemuselt väikese laadaga. Mõneti võib suvetare pidada kõige enam Haanja kogukonda ühendavaks ürituseks, kuna seal pole piiranguid, milliseid oskusi tullakse näitama: kõrvuti olid näiteks nii kirvevarre valmistamise kui ka paberist kinkekottide meisterdamise töötuba (vrd Ekman 1999). Samuti võis märgata, et suvetare oli ka kohalikele kokkusaamiskohaks. Samas tagab üritusele tähelepanu asukoht piirkonna ühe külastatavaima turismiatraktsiooni, Suure Munamäe, vaatetorni jalamil. Nii saavad sündmusel osalejad paljudele kaugemalt pärit külastajatele kohalikku ettevõtlikust demonstreerida. Paljudel suvetares osalevatel kohalikel olid selleks päevaks selga pandud traditsioonilisest rõivastusest inspireeritud riided ning ürituselt ei puudunud ka rahvamuusika.

Juhtmevaba muusika ja tantsuõhtu on toimunud Haanja rahvamajas. Ürituse selle osaga on püütud veelgi väljendada traditsioonide hoidmist ning edasi andmist oma

piirkonnas. „Juhtmevaba“ muusikaga püütakse eristuda tänapäevastest elava artistita pidudest ning koha peal on ka õpetatud ka lihtsamaid traditsioonilisi (mitte küll alati kohalikke) rahvatantse.

Kokkuvõte

Haanja avatud suitsusaunade nädal on üritus, mille eesmärgiks on väljendada piirkondlikku eluviisi ning traditsioonide järjepidevust. Pärandikommunikatsioon kogukonnast väljapoole sõltub omavahelisest suhtlemisest. Avatud suitsusaunade nädala olulisus kohaliku kogukonna siseselt seisneski eelkõige ühisüritustes ning koostegutsemises. Samas annab Haanja üritus kohalikele peredele, kes oma sauna ühel augustikuu laupäeval külalistele avavad, võimaluse esitleda suitsusauna ainuomases, loomulikus kontekstis (pere argielu osana) ning saunaomanike erinevad arusaamad muutsid pärandikommunikatsiooni mitmekesisemaks. Samuti näitasid avatud suitsusaunade nädala mitmed allüritused suitsusauna kui kultuurinähtuse sidet Kagu-Eesti traditsioonilise maaelu erinevate aspektidega sauna kui füüsilise objekti ehitamisest liha suitsutamiseni. Mõnel pool tekkis ka dialoog ürituse külastajatega, millest võiks kogukonnal olla abi oma piirkondliku kultuuri ning identiteedi lahtimõtestamisel. Külaliste kaasamine suitsusauna kütmissse ja ühisele saunaskäigule aitab kultuuripärandit esitada selle lokaalses kontekstis, külastajad saavad aimu suitsusauna seotusest piirkondliku eluga. Samas toimus suitsusaunanädala raames ka allüritusi, näiteks pärimusmeditsiini õpitoad, mis seostusid pigem korraldajate uusvaimsusliku mentaliteedi väljendamisega kui lokaalse omapära näitamisega. Suur osa pärimusmeditsiini õpitubades kõneldust võib laiemalt siduda spirituaalse ettevõtluse poolt pakutavate eneseavastamise ja tervenemisega seotud teenustega, ent kohaliku hõngu andsid neile ettevõtmistele toimumispaigad – konkreetsed suitsusaunad ja piirkonna loodus.

Üritusi, kus kultuuripärand asetatakse nõ festivali konteksti leidub pea kõikjal maailmas. Owe Ronström kirjeldab Gotlandil Visby linnas aset leidvat keskaegset atmosfääri taotlevas pärandifestivali (*heritage festival*) (Ronström 2005). Sisuliselt on Visby ja Haanjamaa üritused väga erinevad, kuigi mõlemad üritavad edasi anda teatavat paiga-esteetikat, piirkondlikku eripära, luues külalistele kogemusliku õhkkonna. Samuti võib leida sarnasusi korraldajatepoolses motivatsioonis sääraseid üritusi luua (kohaliku

identiteedi tugevdamine ning kohaliku ettevõtluse ning turismi arendamine võivad olla mõningateks neist). Lisaks annavad festivalid võimaluse inimestel koguneda, pääseda välja igapäevasest rutiinist ning tunnetada ja teadvustada oma kuuluvust. (Ekman 1999: 291) Anne Katherine Larsen leiab pärandikommunikatsiooniüritustel samuti leiduvat seost argielust väljumise ning alternatiivse elustiili võimaluse rakendamisega (Larsen 2012: 145). Torunn Selberg, kes on Norras vaadelnud kohalikku minevikutõlgendust nii materiaalsel kui mittemateriaalsel kujul (materiaalne ja vaimne kultuuripärand) leiab, et *kohalikkuse* rõhutamisele suunatud üritused võivad omada alust üha suurenevas globaliseerumises, millega eristumine on põhjus, miks kogukonnad ise tunnevad vajadust enda (taas) kehtestamiseks. (Selberg 2006: 299)

5. Suitsusauna kui vaimse kultuuripärandi rahvalik käsitus

Sissejuhatus

Suitsusaun on kuulnud traditsioonilise Kagu-Eesti maaelu juurde, see on olnud seotud praktiliste ihuharimise toimingutega ent samas omanud olulist (sümboolset) tähendust ka teistes eluvaldkondades. Suitsusauna kui vaimse kultuuripärandi minevik, olevik ning tulevik sõltub eelkõige praktiseerivast kogukonnast, kellest enamik ei tegele pärandiloomega, vaid otsustab oma igapäevaelus, kuidas ta selle kultuurinähtusega suhestub ning ümber käib. Seetõttu on paslik käsitleda ka viise, kuidas Võrumaa elanikud ise mõtestavad enda jaoks suitsusauna, selle tähendusi ja väärtusi ning sellega seotud praktikaid.

Antud peatükis vaatlen suitsusauna-traditsioonidega toimunud muutusi ning järjepidevust, tuginedes Tartu Ülikooli tudengite etnograafilise välitöö praktikatel kogutud materjalidele. Pööran tähelepanu erinevate võrukeste arvamustele suitsusaunast mida võidakse nii teadvustada kui mitte teadvustada vaimse kultuuripärandina (vt Tamm 2011). Leian, et viimaste aastate suitsusauna puudutavaid pärandiloomeprotsesse käsitledes tuleb arvesse võtta ka nende isikute arvamust, kes ei löö aktiivselt kaasa pärandi konstrueerimises ja pärandikommunikatsioonis, kuid on oma kohaliku tausta tõttu siiski spetsiifilisi teadmisi omavad asjatundjad ehk nõ rohujuure tasandi pärandieksperdid. Samuti analüüsin võrukeste suhtumist suitsusauna kui teenuse pakkumisse kohalikes turismitaludes, kuna empiirilist materjali uurides ilmnas, et ka turismitaludel võib olla selle kultuurinähtuse säilimisel oma roll.

5.1. Traditsioonide järjepidevus ja muutused

Suitsusauna funktsioonid ning ka sellega seotud kombestik on muutumises. Suitsusaun pole enamikes Võrumaa taludes ainuke pesemiskoht, samuti pole suitsusaunas liha suitsutamine enam üks neist vähestest viisidest, kuidas liha säilimisega pikendada. Ka on suitsusauna tähtsus inimese elu kesksetes etappides – sünd, surm, pulmad ja ristimine –

taandumas ning saamas uusi tähendusi olenevalt sellest, kuidas suitsusaunaga kokku puutuvad inimesed seda kultuurinähtust väärtustavad ning millise koha nad sellele oma elus annavad.

Leian, et üheks põhiliseks muutuseks suitsusauna kasutamises tänapäeval on selle tähtsuse taandumine pesemiskohana ning sotsiaalse tähenduse suurenemine. Saunaskäigul on küll olnud oluline koht perekondlikes tähtpäevades ka minevikus (vt Habicht 2008: 124–126). Sauna köetakse perele ja sõpradele sünnipäevade, koolilõpu jm isiklike elusündmuste puhul. Vähenenud on suitsusauna tseremoniaalne roll. Seda köetakse enam kokkusaamiste puhul või kogemuse pakkumiseks, praktilisteks vajadusteks kasutatakse rohkem kiiremini köetavat ning vähem ressursse nõudvat „puhast“ sauna.

V: Seal ei olnud mitte ainult sauna, vaid noh saun oli või on üks osa kokkusaamisest. Aias grillimine, sportimine, noh, kütame sauna ka või teeme sauna ka. Saun nagu käib sinna lihtsalt juurde. See ei ole nii, et saame kokku ainult sauna pärast. Ei ole. Nii nagu liha ja grillimine, on ka saun selle õhtu juures lihtsalt üks osa. Sest pestakse dušši all tänapäeval. Saun on selline facebook! [--]

K: Aga mis saun võiks siis olla? Kas mõlemad – soome saun ja suitsusaun?

V: Noh, tänapäeval. Noh, tegelt ikka mõlemad, sest, noh, soome saun on lihtsalt selline tavaline saun, kiiresti ja. /--/

K: Küitad terve päeva.

V: Suitsusaunas käid ikkagi siis, kui võtad ette. Tulevad külalised või korra nädalas või noh niimoodi, aga tavalist võid suvel iga päev kütta. Või kui tööd teed, siis küitadki iga päev. (M, 51. a, Leimani k., Misso v., 09.07.2013, intervjuueeris E. Ämarik)

Nagu informandi jutust ilmneb, hinnatakse sauna üldiselt sotsiaalse suhtluse kohana, suitsusauna aga selle erilise pärast, mille kasutamise sagedus võib küll hooajati varieeruda.

Samuti rõhutati mitme informandi poolt, et saunas käimine markeerib üldiselt puhkeaega. Ka traditsiooniline arusaam töökeelust pärast sauna põhineb (tänapäeval) eelkõige praktilistel kaalutlustel – pärast pesemist end mitte enam määrda.

Tamara Habichti annab oma monograafias „Eesti saun“ üsna ulatusliku ülevaade nädalapäevadest, millal traditsiooniliselt sauna köeti ja põhjustest, miks just need päevad valiti. Eestlased on saunapäevadeks pidanud eelkõige laupäeva, kuid ka neljapäeva ja reedet. Muudel päevadel võidi kütta ka kibedamatel tööaegadel. Sauna köeti iga nädal, vahele jäeti saunakordi vaid talviti. (Habicht 2008: 70) Sauna kütmiseks eelistatud nädalapäevade puhul tänapäeval nii suurt muutust toimunud ei ole. Suitsusauna kütmine

jääb endiselt põhiliselt nädalavahetuse peale. Kõige enam mainiti nädalapäevadest laupäeva ning reedet, harvemini ka pühapäeva. Valdavalt eakamate informantide sõnul oli nende päevade valiku põhjusteks asjaolu, et siis tulevad lapsed koju ning pere on koos. Seega oleneb sauna kütmine endiselt töönädalast. Palju räägiti ka, et sauna kütmisel ei ole oluline nädalapäev, vaid lähtuti praktilisest vajadusest pesta. Tänapäeval kipub igapäevaseid talutöid olema vähem, mistõttu varieerub saunaskäimine aeg pigem sõltuvalt perekondlikest harjumustest ning ettejuhtuvatest asjaoludest.

Ehkki paljud võrukesed on ise veel traditsioonikandjad ja valdavad põlvest-põlve edasi antud oskusi ning mälestusi suitsusaunakommetest, peab osa neist suitsusauna ikkagi pigem mineviku igandiks ning ei pea selle traditsiooni jätkumist realistlikuks. Järgnev näide on pärit inimeselt, kelle jaoks suitsusaunas käimine oli üles kasvades tavaline, kuid kes on otsustanud sellest saunatüübist loobuda „puhta“ sauna kasuks. Informandi vastused on heaks näiteks läbivast joonest küsitletute pragmaatilises mõtlemises seoses suitsusaunade tulevikuga:

V: On selles mõttes kahju, kuidas lihtsalt oli, lääbakil ja, et noh. Eks ikka taotakse endale vastu rinda ja räägitakse, aga aga samal ajal võib-olla lihtsalt pannakse ikka hoopis teine saun püsti. Ah mis ma selle suitsusaunaga jändan. Noh. Kui sa teed selle suitsusauna, siis ta peab ikka olema sihuke, mis ta oli noh. /.../ peaaegu sama. Siis põhimõtteliselt, ei oleks nagu õige viia vett, veevärke sisse, ega midagi sihukest asju, noh see praegusel kaasaja mugavused onju. A siis ta ei ole ju see, millest, millest mida te uurite või mida keegi mõtleb. See on ikka nii, et vesi oli seal samas, tünnis või seal kivide peal, kõik, kõik käis käsitsi, noh, et. Ta ei ole see. Või noh, teeme siis kaasaja suitsusauna, miks mitte. Aga see pole jälle see.

K: Kas te arvate ka, et põlvkondade vahel on mingid erinevused, erinev suhtumine sauna näiteks?

V: Ma arvan küll jah, et millegipärast on.

K: Et see on muutunud ajaga?

V: Ta ikka läheb, millegi pärast läheb nagu natukene ikka nõrgemaks. Tundub mulle.

K: Et noortel on nõrgem seos saunaga?

V: Ma arvan, et üldiselt. /--/ Kui ikka see side maaga ja maaeluga, kui võtame nende sihukest asju ikka ei ole. Kui sul on ikka ainult see paneelmaja korterid või need või sihukesed või on sul keegi tuttav, kuskil kaugel korra aastas käib, siis ta ikka ei ole. Elu on lihtsalt läind ja, ja koos sellega lähvad ka need /.../.

K: Kogu saunatraditsioon?

V: Aga noh, küll teda püsti ka hoitakse. Ärge selle pärast ka muretsege. Ega ta ikka ära ei kao kuskile. (M, Ruhingu k., Urvaste v., 27.06.2011, intervjuueeris K. Rumm)

Eelnev tsitaat näitab ka, et informandil on oma kindel ettekujutus, milline peaks õige või ehe suitsusaun olema ning tema suhtumist muutatusesse – kui traditsioone järgivalt ei saa teha, siis ei tee üldse. Küllap on seesugune traditsionalism, milles avaldub nii praktiline mõtlemine kui konservatiivsus kultuurinähtuse olemuse suhtes mõtlemiskohaks pärandilooma seisukohalt. Nimelt pole siinkohal tegu teadmiste puudumise või teadvustamatusega, vaid teadliku pärandist loobumisega. Samuti kerkib siin küsimus individuaalsest vastutusest. Minu uuritud välitöömaterjalide põhjal võib oletada, et nii mõnedki Võrumaa kogukonna liikmed ei tunne vajadust isiklikult hoolitseda suitsusauna kui vaimse kultuuripärandi püsijäämise eest. Oma osa võib mängida ka asjaolu, et grupp inimesi, näiteks ametliku pärandidiskursuse vallas tegutsevad aktivistid, on justkui avalikult selle rolli enda peale võtnud. Seega võidakse neid pärandi-entusiaste hakata nägema pärandi haldamise eest vastutajatena.

Samuti on kõnekas see, et suitsusauna nähakse osana maaelust, mitte sellest eraldi eksisteeriva kultuurinähtusena. Seega puudutavad muutused maaelus ka muutusi sellega seotud kultuuripärandis, sealhulgas suitsusauna kasutamises (vrld Bardone 2013). Lisaks ei pruugi inimesed aduda kultuurinähtuste dünaamilist iseloomu, iseäranis siis, kui tegu on materiaalse objektiga, mille väärtusi on peetud eelkõige igapäevasteks.

Suitsusauna kui materiaalse objekti kuulumine kohalikku kultuuripärandisse sõltub taas individuaalsetest tõlgendustest selle kohta, milline sauna-ehitus on piisavalt traditsioone järgiv või mitte. Järgneva informandi suitsusaun taastati kolmteist aastat tagasi, taastamise käigus on sauna juures tehtud ehituslikke muutusi, kuid kütmisviisi poolest on tegu endiselt suitsusaunaga. Samas ei näe see suitsusaun välja selline nagu ehe suitsusaun informandi ettekujutuste järgi olema peaks:

K: Kuidas te ise seda sauna nimetaksite?

V: Tegelikult noh – suitsusauna koopia. /--/ Saun piät ikka palgist olema, õige nagu. (minu rõhutus – E.T.) (N, Illi k, Vastseliina v., 11.07.2013, intervjuueeris E. Amarik)

Kuna sauna arhitektuur ei ole informandi sõnutsi piisavalt autentne (vrld pt 1, lk ...), ei taha ta seda isegi suitsusaunaks nimetada. Niisiis ilmneb, et kollektiivselt aktsepteeritud või kujutluslike autentsusekriteeriumite täitmise keerukus võib saunaomanikku häirida.

Tegelikkuses on Võrumaal rohkelt saunu, mis välimuse poolest ei jäta traditsioonilise suitsusauna muljet, kuid kütmisviisi järgi saab nad siiski selle saunatüübi

alla liigitada. Suitsusauna renoveerimine on kulukas ning nõuab spetsiifilisi oskusi, mistõttu jäetakse enamik saunu lagunema, kui pole võimalik neid ootuspärase pildi järgi taastada. Välitöödel avaldati ka arvamust, et:

Suitsusaun on VÕRRATU! [--] Oi, kui hea oli olla! Nii et kahjuks mul suitsusauna nüüd ei ole jah. Mul on nüüd see puhas saun. Et ei ole-- No ma olen üksinda ka ja kes seda, teab seda [naerab] eluea pikkust ka! Ei jõua korraga nii tohutult palju ette võtta. (N, 77. a, Viitka k., Vastseliina v., 09.07.2013, intervjueris J. Klammer)

Sellest arvamusest ilmneb veel üks oluline tõdemus – olgugi et informant ei pruugi suitsusauna omada võib ta seda väärtustada. Seega ei saa allesjäänud ning taastatud suitsusaunade kaardistamisega täielikku ülevaadet Võrumaa elanike suhtumisest suitsusauna, kuna statistika ei pruugi peegeldada inimeste soove.

Üheks võimalikuks suitsusaunade arvu vähenemise põhjuseks on maaelanikkonna vananemine. Eakate inimeste jaoks on suitsusauna kütmine rohkem vaevanõudev ning samuti, nagu väljendus eelmisest näitest, elavad vanemad inimesed sageli üksi, mis kahandab suitsusauna kütmise otstarbekust veelg. Paljud etnoloogia välitööpraktika käigus küsitletud vanemad inimesed mainisid kuumapelgust:

V: Minu jaoks on praegune variant [„puhas“ saun] parem. Kuna noh, tervislikel põhjustel suitsusaun oli nagu kuumem ja ma ei talu kuumust.

K: aga kas ei ole sellist nostalgiat, et tahaks tagasi?

V: Ei, ei. Mina käisin siis saunas alati kõige viimasena, kui saun oli maha jahtunud ja tihti käisin järgmisel hommikul, isegi see oli nii kuum, et mul oli tõesti järgmisel hommikul täitsa normaalne seal pesta ja olla, nii et see oli nii, aga no abikaasa ja teised, need vihtlesid ja käisid ja tahtsid ikka võtsid seda kuuma nii nagu pidi, ikka päris kuuma. [--] Muidu noh jah, mõningate asjadega ta [suitsusaun] kindlasti on raviv ja praegu on ju saunad väga moes ja (3), minule näiteks ta ei ole raviks. (minu rõhutused – E. T.) (N, 69. a, Tagaküla k., Võru v., 01.07.2010, intervjueris M. Tappo)

Siinkohal on näha, et ehkki küsitleja üritas suunata informanti midagi positiivset leidma, oli viimane siiski vankumatult kindel suitsusaunas käimise kitsaskohas liigse kuumuse näol. Individuaalne kehaline kogemus, milles võidakse tajuda suitsusauna erinevatel põhjustel vastumeelsena, on seega oluliseks teguriks, mis piirab suitsusauna kasutamist.

Samas kannavad eelkõige vanemad, põlised võrukesed suitsusaunaga seotud praktilisi oskusi ning väärtustavad ka selle saunatüübi traditsioonilisust. Samuti on vanematel inimestel aega ja kannatust kütmisega vaeva näha, kui tervis lubab:

No niikaua ta [suitsusauna traditsioon] jätkub kui /--/ vanemaid inimesi on. Ja kes /--/ hindava seda niisugust. /--/ Ega siis, /--/ sellega on ikka nagu hoolt rohkem. Et see /--/ soome sauna tüüp, et see on nagu mugavam, kõik nagu see käsitlemine ja /--/ kasvõi see sauna kütminegi, ega see [suitsusauna kütmine] on ikka omajagu tööd (...). /--/ Niiet jah, kui inimestel, oleneb niipalju kui ikka seda tahtmist on. Ja seda niisugust -- /--/ selliseid inimesi veel olemas on. Ja just ma mõtlen vanemaid. (N, 84, Suurküla, Võru v., 27.06.2010, intervjuerija K. Kask)

Suitsusauna eelistajate piir eristub generatsiooniliselt üsna selgelt. Küsitletud vanematest inimestest enamik vähemalt mäletas suitsusauna oma lapsepõlvest või noorusest. Nad tõid välja erinevusi oma vanemate, iseendi ja eakaaslaste ning tänapäeva noorte vahel.

No, nääq tahõtas, millegiperäst tahetas puhast sauna. Ja väega pall'o käüidäs ainult duši all ja. Mul pujapujaq, kolm tükkü, naq käüväq tihti siin ja ma ütle laupäevä, et sann om, naq ütlevaq: „A ma käve joba duši alq!“ Noq! (2) Ei tahakiq nigu minnäq sanna ja ammukiq viil, ku too sain mää. (2) Aga jah, mu ämm, mis too üteli, et „Oi jummal, ma ei vahõtaq midägiq suidsusanna vasta!“ Et joba suidsusanna LÕHN ja tuu, tu vihalõhn ja tuu kõik' nii hää. [---] Es olnd üldse hättä. Pandi uss kinni ja, noq, tuul sai istuq hulga aegu. A noq nüüd olõ-i kedäq suurt sannankävvit. A nüüd ommaq inemiseq nii mugavaq, ei viisiq sanna ka kävviq, näq käüväq õnnõ duši alq. Noq, mu meelest ei olõq tuu, või-ollaq nädali seen külh, ku sa higistat, aga laupäevä taha ma kindlasti sanna. Sanna saat, saat ikkaq kõrraligult puhtas. (N, 73. a, Lahe k., Laheda v., 01.07.2010, intervjuerija E. Tamm)

Mitmed eakamad informandid rõhutasid tihti peale, et need on just noored, kes suitsusauna ning ka sauna üldiselt praktiliseks ei pea ega au sees hoida ei oska. Sarnast hoiakut kohtas nende poolt ka „uute“ – kas siis noorte või piirkonda mujalt elama tulnud inimeste suhtes. Ka uue saunakultuuri kasvav populaarsus, mis seisneb nende arvamusel „puhta“ sauna kasutamises ning alkoholi tarbimises saunaskäigu juures, näis tekitavat vanemates inimestes pahameelt ja trotsi nii uue saunatüübi kui nooremate inimeste suhtes.

Leidus siiski ka positiivsema suhtumisega inimesi, kes ei leidnud, et suitsusaunast peaksid lugu eranditult vanemad inimesed. Sageli on armastus suitsusauna vastu pärandunud vanematelt lastele ning kui viimased mujale elama kolivad, soovivad nad sinnagi suitsusauna.

*K: Jah, /--/ mis suitsusaunadest edasi saab Võrumaal? On inimestel neid ikka?
V: Ajakirjandusest loen nagu, et lähevad au sisse tagasi. Ma usun, et ei hääbu ära suitsusaun. Nagu maal. Minu arust. Mul tütrele on, ta elab ka maal, Kungla ligidal. Tal on nagu Soome saun toas. Oli ka vanasti suitsusaun. Ta oli liiga suur ja nagu juba ära amortiseerunud. Ja siis lammutati ära. Ja mul poiss ütles, et, -- väimeespoiss, tal on ka Kanepis suitsusaun, ütles, et tema seda soome sauna tüüpi üldse ei taha. Suitsusaun on ikka hoopis teine. (M, 58, Tagaküla, Võru v., 27.06.2010, intervjuerija K. Siimon)*

Seoses nii traditsiooni jätkuvuse kui ka pragmaatiliste põhjustega (hoonete osas kehtivad tuleohutusnõuded) võib väita, et suitsusaunatraditsioon saab jätkuda ainult maa-asustuses. Küsitletud informantide sõnutsi pole paljudel noortel pole plaani maale tagasi elama minna ning vanemate aitamiseks ehitatakse saun ümber. Lisapõhjusena võib välja tuua ka asjaolu, et suitsusauna kütmiseks kulub rohkelt puid, kuid paljud on loobunud oma metsa pidamisest. Teisalt võib aktiivsemates valdades (nt Haanja, Urvaste) märgata ka uute noorte maale kolimist, eeskätt noorte väikeste lastega perede. Need ei pruugi siis muidugi olla enam sellest külast pärit noored, vaid maaelu igatsevad linnanoores. Samuti on suitsusaunu tegelikult on paljudel noorematel või keskealistel nt suvekodudes.

Võrumaa kolmes vallas läbi viidud välitööde informantide hulgas leidis ka neid, kes suitsusauna taastamise võimaluse säilitamiseks on vana suitsusauna alles jättnud ning puhta sauna eraldi kõrvale ehitanud.

Ehkki suitsusauna sensoorne kvaliteet (eriline leil ja suitsulõhn) on jätkuvalt hinnas, eelistatakse mitmel pool pesemise jaoks “puhast” sauna. Sellega seoses võib märgata, et suitsusaun on alles jäetud või taastatud erilise lõhna ning leilimõnu kogemiseks, kuid pesemise jaoks kasutatakse muid variante – puhast sauna, dušši või vanni.

V: Aga siin, noh paar leili või mahvi siin niimoodi vett, siis on juba high jookseb. Nii et /iga nädal paneme ikka jälle/ et siis saab tuli, seda rasva. Et high hakkab hästi-hästi jooksema nagu. /-/-/ no talvel me ei käigi, me põhimõttelt, kui juba ilusaks lähvad ilmad, aprill-mai, et saaks juba tiiki ka hüpata, teeme suitsusauna. Nagu ikka suvel. Aga suvel ta tavaliselt ikka seal sauna ka teeme paralleelselt, et seal nagu saab seal pesta. Et siin nagu ei, rohkem nagu leililõbu selline ja (minu rõhutused – E.T.).

K: Siin ei pese üldse?

V: Ei siin ei pese nagu jah. Selline variant. Nagu linnainimese variant. (N, 46. a, Roosi k., Laheda v., 29.06.2010, E. Tamm)

Eelnevast näitest selgub, et aeganõudev suitsusauna kütmise protsess võetakse ette ainult leilitamiseks ning high lahti saamiseks. Sellest võib välja lugeda suitsusauna leili täiesti omaette kvaliteeti, mida ei asenda ükski teine pesemisviis. Läbiv joon selle uue “paralleelkütmise” kombe juures tundus oli “puhta” sauna tihe ning suitsusauna harv

kütmine. Suitsusaun on alles jäetud ka nõ suvesaunaks. Suitsusauna kasutamist talvel takistab selle kaugus teistest hoonetest ning talvise kütmise veelgi pikem kestus.

Omaette kõrget väärtust omistatakse aga suitsusaunale kui kohale, kus saab liha suitsutada ning sel moel singi valmistamine on uuritud piirkondades tänini aktiivselt praktiseeritav. Liha suitsutamise võimaluse pärast hindasid suitsusauna ka need informandid, kes muudel põhjustel suitsusauna vastu olid. Suitsusaunade kadumise ühe põhjusena toodi välja loomakasvatuse vähenemist maal – enamike perede jaoks on kadunud vajadus omakasvatatud loomade liha säilitamiseks suitsutada. Lisaks on muidugi võrreldes veel hilisnõukogude ajaga võrreldamatult suurem erinevate lihatoodete valik poodides. Ehkki liha ei pea säilitamiseks enam töötleva, hinnatakse suitsusaunasingi maitset siiski millegi täiesti erilisena:

K: Mhm. Nii et suitsu poolt tegelikult ei kasutata enam?

V: No ei kasutata jah. Ma ütli, et olgu, kurat, tuu puhtas tettü, ma, ma vahepeal ole siin vahel olen mõne tsia kasvatand, eks siga tule suitsutada üks sannan, et pillu oma kola säält vällä. Ega sanna kasutati jo mitmes otstarbes. Liha suidsutati ja sannan ka käüti. Suidsusannan. /--/ (M, Tagaküla, Võru v., 2010, intervjuerija S. Vatalin)

Selliseid suitsusaunu, kus ka tänapäeval veel liha suitsutatakse leidub, kuna suitsuliha maitset eelistatakse tihtilugu suitsusauna leilile.

Seega, kui ka suitsusaunas pesta ei eelistata, hinnatakse saunas suitsutatud liha maitset endiselt väga ning võidakse olla olukorras, kus soovitakse küll liha suitsutada, kuid pole enam kohta, kus seda teha. See annab põhjust uskuda ka lihasuitsutamise oskuste alleshoidmisse, edasi kandmisse ning kasutamisse. Ehk annab suitsusauna olemasolu põhjust jälle loomi kasvatada ning loomakasvatus omakorda suitsusauna alles hoida.

Suitsusaun on küllaltki tuleohtlik, kuna lahtise kerise vahelt võib lennata sädemeid seintele ja lakke. Liha suitsutamise käigus on väga tihti saunad põlema läinud, kuna sel puhul köetakse pikalt (kuni 36 tundi) järjest. Paljud põlema läinud suitsusaunad on taastatud, mitte ümber ehitatud või „puhta“ saunaga asendatud.

Võru, Urvaste ning Vastseliina valdades toimunud välitöödel kogutud materjalide põhjal võib järeldada, et suitsusaunaga seotud kombestiku osana peetakse endiselt oluliseks ka vihtlemist ning leili võtmist ning inimestel on kindlad veendumused, kuidas

neid toiminguid õigesti teha, mis näitab, et kombed on kinnistunud ja aktiivses praktikas. Küsimuse peale vihtade tegemiseks sobivaimast ajast mainiti valdavalt selle lõpp-piiriks jaanipäeva. Vihtu tehakse üldiselt siis, kui okstel on lehed noored ning parimaks ajaks selleks peetakse suve algust, mil lehed pole ei liiga väikesed ega ka juba vanad. Erinevalt jaanipäevast ei osatud päris igas talus välja tuua vihtade valmistamiseks selleks sobivaimat kuufaasi, mis lubab oletada, et selle traditsioonilise tarkusega ilmselt tänapäeval enam kuigivõrd ei arvestata. Sellegipoolest mainiti paaris talus, et õige oleks teha vihad *vana kuuga ning pehmel ajal, siis saab puhtaks* (N, 83. a, Kärgula k., Sõmerpalu v., 30.06.2010, intervjuueerija E. Tamm). Sarnast uskumust on kinnitanud ka Tamara Habicht (2008: 88) lisades loetelu tõbedest, mida on usutud kaasnevat noorel kuul tehtud vihaga saunas käimisega.

Võrreldes varasema traditsiooniga usaldatakse praegusel ajal vähem (suitsu)sauna ravifunktsioone. Usk sauna heasse mõjusse tervisele pole küll ka tänapäeva Võrumaalgi veel kadunud. Sauna tervendav toime paistab seisnevat kuumas õhus, vihtlemises ning karastamises. Suitsusaun ravivat kangeid liikmeid ning väsimust. Erinevatest taimeliikidest vihtu usutakse aitavat erinevate haiguste vastu. Sellegipoolest saab näha muutusi uskumustes suitsusauna ravifunktsioonidesse. Kui varem üritati saunas midagi välja ravida, siis tänapäeval räägitakse pigem sauna rollist tõvede ennetamisel. Suitsusaunas ravimise puhul on veidi muutunud saunas ravitavate tõbede iseloom ning lihtsamaks ka toimingud – loodetakse pigem higistamisele ja vihtlemisele.

Jah, eino selles mõttes muidugi, et ta nagu, noh, et ikkagi läheb jah paraku /selliseks/ praktilise tähtsusega. Aga noh, et kui seal samas käimine on tervis, eks ole, puhtaks saamine, sellised asjad, eks ole /seal ka/ aga nagu sellise rituaalne, või see tegevus, see paraku jah ikkagi hääbub. (N, Tilsa k., Võru v., 27.06.2010)

Antud näide illustreerib rahvameditsiini tähtsuse taandumist kaasajal, mistõttu ka saun kui tervendav paik seostatakse tänapäevaste tõekspidamistega hügieeni ja tervise ning kuumade õhu raviva toimega. Elukeskkonna muutuste ja meditsiini arenguga seoses on täiesti hääbunud tava suitsusaunas sünnitamine.

Saunas käimisega seotud usundilise taustaga traditsioone on veel samuti säilinud, ehkki nende põhjust ei pruugita enam teada (vt Nork 2012). Võrumaal on näiteks olnud

kombeks sauna sisenedes tervitada jumalat. See on üks otsesemaid viiteid vanaemale uskumusele, milles traditsiooniline usund ja ristiusk lõimuvad. Usuti, et saun on püha koht ning sellele omaselt kehtivad seal oma käitumisreeglid.

V: No kui sauna mindi, siis ikka öeldi meieisapalvet ja, kus oli usu asja, aga kus ei olnud, seal mindi niisama.

K: Aga teil, kuidas teil oli?

V: No me käisime ka niisama, me juba niikui uuemba aja inimese. Niisamuti läksime sauna ja kui saunas oli juba kedagi, siis üteldi et „Jummal seka saunakene“ teine siis ütles vastu „et jummal ää miis“ /.../.või siis „sekka, sekka saunakene“. (N, 84. a, Raiste k., Võru v., 01.07.2010, intervjueris M. Alaru)

Põhilise osa usundilise taustaga kombestikust moodustavad seega tänapäeval keelud, kuid nende põhjused on peamiselt praktilist laadi, üldisi moraalinorme või ohutusõpetust väljendavad.

Vanemad inimesed mäletavad saunaga seotud käitumisreeglistikust eeskätt kehaliste tegevustega seotud tabusid, uskumusliku taustaga seotud keelde on vähesel määral. Keelde saunas loomulikke vajadusi rahuldada võib taandada iseenesestmõistetavatele puhtuse, hügieeni ning viisakuse normidele ning seda on ka informandid ise järeldanud. Näiteks meenutab üks vanem informant:

[S]aunas ei tohtinud pissida. /--/ kui see ema vai isa vai keegi sauna [küttis] -- [ütles, et] lapsed /--/ käige te pissil ära. Et saunas ei tohi pissida. Noh võib-olla ikka see oli nagu puhtuse hoidmise pärast, et nagu kõik ikka sauna pissida ka ei tohi (minu rõhutus – E.T.). (N, 84. a, Suurküla, Võru v., 27.06.2010)

Juba selgem usundiline taust on saunas vandumise keelul. Saun on püha koht ning kuradi nime seal lausuda ei tohtinud. See uskumus on ka selgesti seostatav eelpoolmainitud kombega saunasolijaile jumala õnnistust soovida.

Ma mäletan, et saunas ei tohtivat kuradit ütelda, [naerab] seda ma olen kuulnud vanast ajast, et vanduda ei tohi, kuradit ei tohtivat saunas öelda, ma ka ei tea miks. Rohkem ma tõesti ei tea midagi. Et saun pidi olema mingil määral nagu püha koht või kuidagi, ma ei tea, vanasti ju sünnitati saunas ja nii jah, et see on mingi püha koht, et ei -- aga rohkem ma küll ei tea midagi. Ei tea, mida seal tohib või mida seal ei tohi. /--/ Nojah, midagi sellist, et seal peab nagu viisakalt käituma. (N, 69. a, Tagaküla, Võru v., 01.07.2010, intervjueris M. Merilo)

K: Kas saun oli selline püha koht ka?

V: Jaa. Sääli üteldi, et vanduda ei tohi. Ja nii üldse. Sülitada ei tohi maha ja. /--/ Sellised, /säänseq/ asjaq nagu. Sina lähät pesemäq sinnäq sa ei lähäq sinnäq ropendama-i, reotama tedä. A no nüüd enämb tollest ei peetäq kinni, noq. Nüüd mõnõq saunapeoq ommavagiq, siis seal juvvas ja laamõndatas nii, et jummal

hoidkuq! Nüüd ei olõkiq enämb toda. (N, 70. aastates, Roosi k., Laheda v., 29.06.2010, intervjueris E. Tamm)

Kuivõrd ülalmainitud tabud tänapäeval veel edasi kanduvad, on küsitav. Hügieeni- ja moraaliga seotud käsud-keelud tõenäoliselt jätkuvad, kuid toodud usundilisse süsteemi paigutuvad näited on küllalt erandlikud ning kogutud vanematelt võrukestelt (vt Nork 2012). Samas on tehtud välitööde põhjal võimatu spekuloida, kas ja kui palju ka noorem põlvkond vanemate jutule tähelepanu on pööranud. Selle teada saamiseks oleks ilmselt ühes talus pidanud vestlema erinevas vanuses pererahvaga.

Kokkuvõtvalt võib (suitsu)saunakultuuris toimunud muutuste kohta öelda, et kõige püsivamad on sellised tavad, mida argise elu muutused ning üldine ilmalikustunud maailmapilt pole seganud. Toimingud nagu vihtade valmistamine, vihtlemine ning leili võtmine on muutunud vähe. Püsivana on läbi aegade eelistatuim saunapäev olnud laupäev. Endiselt peetakse ka oluliseks sauna kütmist suuremate pühade ajal, kuid nii nagu on muutunud pühadekombestik, pole ka sauna roll selles nii sisult kui vormilt enam päris sama. Sellegipoolest on saunal oluline roll puhkeaja markeerimisel. Ravimisel kasutatakse tänapäeval sauna haiguste ennetamiseks ning liigesevaludele leevenduse saamiseks. Saunaga seotud käitumisreeglite usundiline taust on asendunud ratsionaalsemate seletustega.

5.2. Suitsusaunakultuuri kultuuripärandina väärtustamine Võrumaa elanike poolt

Välitöödel kasutatud küsitluskavas küsiti, kas ümbruskonnas teatakse olevat veel suitsusaunu. Vastustest sellele küsimusele oli huvitav jälgida informantide väga erinevaid arvamusi, kuidas näevad Võru ja Urvaste valla elanikud ise suitsusauna arvukust oma kodukandis ning muudatusi, mida informandid tunnetasid aja jooksul muutunud (suitsu)saunakultuuris. Siin erinesid näiteks Võru ja Urvaste valla tulemused selle poolest, et Urvaste elanike nägemus oli mõnevõrra helgem – usuti, et suitsusaunu on alles siiski küllaltki palju ning rohkemad Võru valla elanikud pidasid seda saunatüüpi suhteliselt väljasurnuks. See kajastabki põhilist erinevust nende kahe piirkonna vahel – Võru vald on esiteks linnalähedane, selle elanikkond on muutunud, palju on välja (nt linnadesse) rändamist, talud on tihtilugu tühjad või pole elanikud põlised. Urvaste pole samuti päris

vana Võrumaa südames, kuid seal on enam järjepidevust ning vanade kohtade hoidmist. Tundub, et ka naabrid käivad omavahel rohkem läbi. Teinud esimese kahe aasta välitööde tulemuste põhjal eelneva järelduse, tuli üllatusena, et Vastseliina vallas, mis jääb suurematest teedest ning asulatest kaugemale kui Urvaste vald, pidasid küsitletud elanikud suitsusauna jällegi küllaltki harvaks nähtuseks. Järeldan, et taoline arvamus võib tuleneda vähesest läbikäimisest külades, kuna tudengite poolt külastatud taludest kogutud andmete põhjal võib üldistavalt väita, et suitsusaun leidis vähemalt igas kolmandas majapidamises⁵³.

Vaimse kultuuripärandi juures on oluline aspekt kogukonna poolne arvamus nähtuse säilimisvõimalustest tulevikus ning suhtumine selle kaitsmisesse. Pessimistlikku suhtumist suitsusauna säilimisesse igapäevaelu osana on vanemate inimeste seas tekitanud maaelu hääbumine, mida käsitlesin ka eelmises alapeatükis. Noorte kolimine linna ning mitte naasmine kodukohta tekitab muret ning tunnet, et teadmisi traditsioonilise kultuuri kohta ei jõuta edasi anda või oskusi mitte rakendades need unustatakse.

K1: A mis te üldse arvate suitsusauna tulevikust? Et mis te arvate, mis saab suitsusaunast?

V: Mis tast saab siis? Kui keegi ei taha enam suitsusauna ja tuleb keegi, kes tahab puhast sauna, teeb uue sauna ja.

K2: A mis te arvate, kas see oleks nagu hea mõte seda nagu kaitsta või? Seda kultuuri, et see säiliks?

V: Ei tea.

K2: Või ei ole tähtsust enam või? Nagu võrokestele see on nagu selline iseloomulik just, et see nagu eristab võrokesti eestlastest, või ei erista või? Mis te arvatse sellest?

V: Ei ole. Ma usun, et meil on see saun, senini kui mina elan [naerab] Siis vist uut ei tehta, aga selle-- mul on ju aastaid küll, no kaua ma ikka elan siis, ma sada aastat ikka vanaks ei ela. [naerab] /--/ Ei tea ja. Ja noored võib-olla kunagi lähvad kuhugi mujale ära või, ei tea, ei tea. Ei tea, mis edaspidi.

K1: Arvate, et noored ei taha säilitada seda suitsusauna?

V: Eei noh, aga on tööl või lähvad kuhugi mujal-- saavad tööle ja-- kui-- mis nad siis siin maal hakkavad elama. (N, 87. a, Illi k., Vastseliina v. 09.07.2013, intervjueris A. Aav)

Siinkohal näib, et (ehkki intervjuerija küsimused on informanti suunavad ja väärtushinnanguid ette ütlevad) antud informant ise väärtustab suitsusauna ning tema vaade selle nähtuse kestma jäämisest on seoses tema arvamusega maaelu tulevikuga

⁵³ Etnoloogia õppetooli kahjuks ei jõudnud kõik välitöödel kogutud materjalid, mistõttu on Vastseliina valla kohta keerulisem ülevaadet teha.

üldiselt. Minu jaoks väljendub siin jällegi praktiliselt mõtleva vanema inimese leppimine talle tuntud elukeskkonna muutumisega.

Järgnev intervjuukatke on pärit vestlusest ühe vanema põlvkonna võrukesega, kes isiklikult eelistab „puhast“ sauna suitsusaunale ning leiab, et see on populaarne arvamus, kuid tunnistab suitsusauna kuulumist kultuuripärandisse:

K1: Aga mis te arvate suitsusauna tulevikust?

V: Ma ei usu, et ta tõuseb. Vist ei tõuse, ma ei usu. Nad püüavad küll teha, et suitsusaun on igal pool. Aga ma ei tea jah, kuidas see neil õnnestub.

K2: Ma ei tea, kas te sellest UNESCOst teate?

V: EI. Mis see--

K2: See on see, kus neid pärandeid kaitstakse ja ärakaduvaid-- mis on nagu ära kadumis ohus. Et seal nimekirjas tahetakse seda suitsusauna ka panna? /--/ Mis te arvate sellest mõttest?

V: No minupärast võib ikka olla, miks ei või. Ta on ikka meie kultuur ju, no miks mitte. Kui inimene tahab, las teeb ja. Tullakse vaatama ja, on teistmoodi natukene ja. Mis seal ikka siis. (N, 74. a, Illi k., 11.07.2013, intervjuueerisid A. Aav, M. Palu)

On huvitav, et seejuures on väljendatud arvamust, et piirkondlik põline kultuur on väljastpoolt tulija jaoks justkui midagi eksootilist, mis aga ei tähenda, et ta peaks olema kõigi kohalike poolt oma argielus eelistatud või väärtustatud. Mulle näib, et taoline arvamus seisab populaarse ja rahvaliku pärandidiskursuse piirimail. Kohalikke elanikke on juba läbi kogukonnasisese pärandikommuniaktsiooni teavitatud (kui mitte mõjutatud) ning rahvalik arvamus kujundab end ümber ametlikku pärandidiskursust arvestades. Võib öelda, et teadvustatud kultuuripärandil on oma sihtgrupp, teatud viisil meelestatud inimesed, kes tahavad pärandiga seotud praktikatest osa saada või isegi aktiivselt osaleda pärandiloome protsessis.

Ehtsa, seega õige ning väärtusliku suitsusauna kuvand võib toetuda näiteks mälestustele. Paljud võrukesed, kelle kodukeskkonda suitsusaun on kuulnud, omavad kindlat ettekujutust, milline on õige saun. See näitab ühest küljest asjaolu, et tänapäeval on traditsioon veel küllaltki hästi säilinud, kuid väljendab ka teatavat umbusku selle nähtuse jätkusuutlikkusse. Leebemat suhtumist suitsusauna nõ miinustesse omavad enamasti need, kelle jaoks suitsusaun kuulub kodu juurde ning kes saunaskäiku kujutavadki ette just suitsusauna kogemusel. (Tamm 2011: ...) Seejuures ei saa aga kindlalt öelda, et

suitsusauna nautimiseks ja väärtustamiseks peab olema Võrumaal "suitsusaunas" üles kasvanud. Üks Viljandimaalt pärit informant rõhutas:

[S]uitsusaun ongi sihuke, õudsalt hea, mul meeldib. Ma ise mulk, aga nüüd on juba 22 aastat Võrumaal olnud, ei tahagi muud sauna, ainult suitsusauna. /--/ Viljandimaal ma suurt ei mäleta, et seal kellelgi oleks olnud, kõigil on soome saunad [ohkab]. (N, 45. a, Mäekülä, Võru v., 29.06.2010, intervjuerija K. Siimon)

Arvan, et mujalt Võrumaale kolinud inimeste arvamus suitsusaunast sõltub eelkõige sissetulnu eluviisist ja isiklikest väärtushinnangutest. Sellegipoolest võib nii mujal Eestis elavate kui nõ uute kohalike arvamusena arvestada, kuna nad omavad "värsket" pilku. Samuti võib ettekujutus sellest, milline suitsusaun välja nägema peab, olla mõjutatud meedia kaudu levinud representatsioonidest (vt pt 1, lk ...).

Viimastel aastatel toimunud aktsioon suitsusaunapärandi esitamiseks UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja on läbi erinevate meediakanalite ja ürituste jõudnud ka kohaliku rahvani. Üldine arvamus ettevõtmisest oli küsiteltud informantide seas positiivne ning algatajate kavatsusi on mõistatud.

K1: Kas on siin Võrumaal tehtud ka midagi selleks, et see suitsusaun säiliks? Olete kuulnud?

V: Ma ei oskagi öelda, kas nüüd otseselt tehtud, aga üks sellest viimasel-- noh rääkima on rohkem hakatud ikka ja-ja just see, et ta nagu jääks säilima, et ta ära ei kaoks, ja et üks sellepärast on nüüd hakatud neid ikka nagu tegema kah. Ja kes on ikka käinud, siis need ikka tunnevad ka, kui mõnus see on.

K2: Aga mis te arvate, mis on suitsusauna tulevik?

V: Noh ütleme, kui ikka nüüd see põlvkond ka ikka teeb ja, ja-ja annavad oma asju edasi jälle uutele noortele, et siis ma arvan, et ikka jäävad püsima-- Ei kao ta kuskile.

K1: Kas te olete kuulnud sellest ka UNESCO ideest, et võtta see sinna nimekirja?

V: Jah, kuna nüüd hiljuti telekas just oli mingi saade, mai mäleta, mis see oli, et seal ka just rääkis sellest.

K1: Mis te arvate, on see hea idee või, mõte?

V: No kindlasti. Et ikka sellised-- Noh, muidu ju kaovadki siuksed vanad asjad ära. Et ikka peaks olema. Mingi aeg ju oli siin see eurovärk, et hakkas kõik on ju-- ei tohtind-- et see suitsusaun oli ju siukene, et issand jumal, et must ja, tahmane ja, kuidas sa lased-- Nagu turiste ei tohtind üldse suitsusauna lasta. (N, 45. a., Illi k., 10.08.2013, intervjuerisid A. Aav, M. Palu)

Nagu töö kolmandas peatükis kirjutasin, oli UNESCO taotluse esitamisega seotud ettevõtmiste üks olulisi eesmärgi suurendada kohalike teadlikkust suitsusaunakultuuri väärtusest. See taotlus on leidnud head vastukaja, ent samas tekitanud ka mõningat arusaamatust nähtuse leviku ja nõ omandiõiguste küsimuses. Nagu Võrumaal toimunud

välitöödel kogutud materjalidest ilmnes, ei pea ka paljud põlised võrukesed suitsusauna just tingimata Võrumaale ainuiseloomulikuks. UNESCO nimekirjaga kaasneva kvaliteedimärgi lokaliseerivat mõju isegi peljatakse.

Ka nende see kampaania kõik. UNESCOsse ja see suitsusauna selline väärtustamine, ma arvan, päris palju on neil tehtud. Eks ta otsapidi kandub ka Setomaale ja mujale selline, noh, see tulemus, mis nad, see teadvustamine rahvale ja. /--/. Ma saan aru, et UNESCOsse keegi võtab selle, mis on talle iseloomulik. Suitsusaun ei ole ainult Võrumaale iseloomulik. Ta on nii Setomaal kui Soomes kui see on, see on ikka väga laialt levinud. Kuidagi seostatakse, noh, Võrumaad või. (M, 51. a, Leimani k., Misso v., 09.07.2013, intervjuuerija E. Ämarik)

Nagu töös eelnevalt mainisin, on küsimus suitsusauna Võrumaa-pärasusest on tekitanud vastakaid arvamusi juba küllaltki laialt, näiteks ka põhjaeestlaste ning soomlaste hulgas. UNESCO taotluse eestvõtjate jaoks ei esitatud Vana Võrumaa suitsusaunakombestikku kõnealusesse nimistusse mitte niivõrd nähtuse piirkondliku unikaalsuse tõttu, vaid seetõttu, et Vana Võrumaa territooriumil elab hetkel praktiseeriv kogukond⁵⁴.

K1: Mis te arvate, kas saunakultuur või selline suitsusaunas käimine on ainult Võrumaale ja selle kandi inimestele omane või on mujal Eestis ka siukest?

V: Vähe on mujal.

/--/

K2: Noored ka ikka hoiavad au sees seda?

V: Ikka-ikka. Mujal nigu ei ole. Isa ei ole enam, ema juures on ka ainuke suitsusaun Viljandis. Läksid ja siuke traditsioon ja seal on ka.

K1: Te arvate, et siinsed inimesed või selle kandi rahvas nagu on kursis selle kultuuriga?

V: Mm.

K1: Mis te arvate, kas saunas käimise tava nagu säilib?

V: Kindlasti.

K1: Või, et kas teie lapselapsed ka nagu kütavad ja viivad oma lapselapsed sauna?

V: Ikka. [Rõõmsalt] Ma arvan küll.

K1: Aga kas miski võiks ohustada selle tava kadumist? Äkki see, et ma ei leia seda aega, mil sauna kütta ja siis?

V: Lõpetage ära!

K1: Leiavad aja?

V: Peab leidma. (N, Vastseliina v., 11.07.13, intervjuueris E. Ämarik)

See intervjuukatke on üpris kõnekas näide informandi tugevast suhtumisest ning võib ka öelda, et pigem lootusest suitsusaunatraditsiooni jätkumise kohta.

⁵⁴ Intervjuust Külli Eichenbaumiga 17.09.2012

Välitööde küsimuskavas oli omaette teemablokk uurimaks inimeste poolset suitsusauna seostamist Võrumaa kultuuriga. Seega tuleb arvestada, et paljud neist, kes tunnistasid selle kultuurinähtuse iseloomulikkust Võrumaale olid oma vastustes osalt küsitaja poolt mõjutatud ning pole teada, kui paljud seda ise tähelepanu suunamata välja oleksid toonud. Kuna intervjuudest võis välja lugeda suitsusauna tähenduste sidumist pigem informantide argieluga, võib järeldada, et suitsusauna puhul on tegu elava traditsiooniga, mille roll kultuurilises enesemääratlustes ja identiteedikuvandis jääb alla näiteks sellisele kultuuriilmingule nagu võru keel, mille puhul eristumine teistest Eesti kultuuripiirkondadest on kergemini märgatav. Pisut paremini avaldus aramus suitsusauna kui kohalikule kultuurile iseloomuliku nähtuse staatus kaudsemates küsimustes:

K1: A mis teie arvate, kas see suitsusaun jääb püsima või?

V: No aga kus ta?/.../ Vähemalt Lõuna-Eestist ei kao ta kuhugi. (M, 80. a, Urvaste v., 29.06.2011)

Põline võrukene võib tunnetada suitsusauna kui „oma asja“ ning osana sellest traditsioonist, mis ühendab kohalikke nii praegu kui varem. Olles tunnistajaks suitsusaunade kunagisele arvukusele ning järk-järgult toimunud kadumisele oma kodukoha maastikupildist, võib ta hakata suitsusauna kodukandiga seostama ka emotsionaalsel tasandil.

K: Aga kas te arvate, -- et see suitsusauna traditsiooni jätkumine on -- oleks oluline? Et oleks oluline Võru -- Lõuna-Eesti jaoks?

V: Noh, tegelikult mõnes mõttes kindlasti. Siis see on juba nagu kultuuri jätkumine ka. See on osa ma -- ma mõtlen ikka kultuurist. Sellepärast, et see on nagu seotud ikka, noh vana inimeste, vana kultuuriga. /--/

V: >Just, niisugust Lõuna-Eesti omapära. Ma arvan. (minu rõhutused – E.T.) (N, 84. a, Suurküla, Võru v., 27.06.2010)

Vanemate inimeste poolne suitsusauna eelistamine ning uute saunatüüpide kritiseerimine näitab justkui, et nad määratlevad ennast tõeliste võrukestena läbi kunagi Võrumaale iseloomulike nähtuste nagu suitsusauna väärtustamise.

Samas, mitmedki küsitatud leidsid, et suitsusauna kui kultuurinähtuse levik on pigem üle-Eestiline ning pole Võrumaa omapäraks.

K: Aga kas suitsusaun võiks olla kuidagi nagu võrokatele just iseloomulik?

V: Vot ma ei oskagi seda öelda, et ma olen omal ajal Põhja- Eestis olnud väga palju ja minu arust seal on samamoodi seda suitsusauna, et ega ta ei olegi nii. Ma olen, mul on sõbrad seal Keila ümbruses, Padise kandis ja, seal on ju mitmetel olid suitsusaunad juba vanast ajast, et ega ta minu meelest nii väga Võru-

keskne ei olegi, see suitsusaun (minu rõhutus – E.T.). (M, 47. a, Tagaküla, Võru v., 01.07.2010, intervjueris M. Merilo)

Suitsusaunu on tõepoolest esinenud ka teistes piirkondades Eestis. Sellegipoolest on see saunatüüp olnud laialdasemalt levinud Kagu-Eestis⁵⁵, mida taandatakse aga tihtilugu just Võrumaale. Nii on sarnaselt soomlaste saunakultuse põhimõttele, kus rühma iseloomustab laialt levinud nähtus – siinkohal saun (Edelsward 1993: 17–19) – ka Võrumaa suitsusaunal lokaalset identiteeti toetav roll. Üheks suitsusaunade piirkonnale ainuomaseks pidamise põhjuseks võib olla nähtuse tihedus just nimelt selles piirkonnas.

Kui kõnelda suitsusaunatraditsiooni püsimise toetamisest võrukeste endi seas, ei saa öelda, et kõik suitsusaunaomanikud peaksid seda saunatüüpi enda jaoks oluliseks ning samas leidub arvukalt inimesi, kes eelistavad suitsusauna muudele ihuharimisviisidele, ent ei oma võimalusi selle kombe taastamiseks oma igapäevaelus. Rahvapärases diskursuses peetakse sauna juures tähtsaimaks selle funktsiooni pesemiskohana. Paljude informantide hulgas kohtasime hoiakut, et suitsusaun on pigem arhailine nähtus, mis tulebki asendada tänapäevasema ning efektiivsema pesemisvõimalusega. Selle arvamuse jagajate hulgas oli neid, kellel polnud kodus suitsusauna kui ka neid, kellel see oli veel alles ning ka kasutuses. Enamik küsitatud kohalikest, kelle jutust avaldus side suitsusaunaga, oli selle saunatüübiga juurde käivaid praktikaid ning kombestikku õppinud oma vanematelt ning meenutas suitsusaunaga seotud mälestusi oma lapsepõlvkodust. Põlised inimesed näisid suhtuvat saunakombestiku tundmisesse loomulikult ning ei näinud seda millekski eriliseks pidavat. Seega võib väita, et suitsusaun kui vaimne kultuuripärand on tihti kogukonnas teadvustamata. Ehkki samuti pärandieksperdid, ei pea praktiseeriva kogukonna liikmed igapäevase kultuurinähtusega kaasas käivaid oskusi ja teadmisi pärandväärtuseks, neid ei rõhutata ega tuua millegi erilisena välja.

5.3. Elanike suhtumine suitsusauna kui piirkonna turismiressurssi

Omaette teemana ilmnes välitöödel tehtud interjvuudest, et turismitaludel, kes pakuvad suitsusauna teenusena, nähakse olevat oluline roll selle kultuurinähtuse säilitamisel ja tutvustamisel. Erinevalt ametlikku diskursust esindavatest pärandiekspertidest, kellest oli pikemalt juttu kolmandas peatükis, näeb rahvalik diskursus turismiettevõtete tegevust

⁵⁵ Vt Lisa 1

pigem positiivses valguses. Turismitaludele omistati kohustust traditsioonilist kultuuri alal hoida, kui selle loomulikult edasikandumisel rahva seas enam helget tulevikku ei nähta:

Aga nüüd õnneks nendes turismitaludes on neid suitsusaun isegi tehtud (minu rõhutus – E.T.). Aga ma ei tea. Aeg läheb ju edasi ja kombed muutuvad. Võibolla mõnele jah meeldib, ma ei tea, ma enam nagu. Ta oli jah, kõige praktilisem. Seal oli vaja nagu liha suitsutada. Aga nüüd võta poest nii palju suitsuliha kui tahad. Tal ei ole seda praktilist külge enam. Aga kes tahab oma vanu aegu meelde tuletada, too võib muidugi ju teha. (N, Vagula, Võru v., 30.06.2010, intervjueris K. Siimon)

Isikliku sideme kadumisel tunnetatakse suitsusauna millenagi, mis on väärt alles hoidmist ja teadvustatakse asjaolu, et on inimesi, kes võiksid seda nautida ning väärtustada.

Nagu eelpool mainitud, kuuluvad elujõulise kultuuripärandi juurde inimesed – pärandieksperdid, kes enamasti teadvustavad endale kogetava pärandilist väärtust. Suitsusauna kasutamine turismiressursina viitab teadlikkusele selle kultuurinähtuse pärandväärtusest kui ka majanduslikust väärtusest. Näib, et mitmedki võrukesed peavad suitsusaunapärandiga tegelejateks ning selle tarbijateks tänapäeval ning tulevikus eelkõige pärandi-teadlikke kohalikke ettevõtjaid ja turiste.

Need inimesed, kellel need suitsusaunad on, mm noh minumeelest absoluutselt kõik kütavad neid saunasid ja ja ja ei taha nendest mingil juhul loobuda. Ja, ja ja noh ma ma isegi tean, et on tehtud päris palju UUSI suitsusaunasid, kas või siin samas. Ma ei tea kas te seal /Untjärve Ürgoru Nõiariigis/ käisite, see on see >/.../Sinna on tehtud uued suured suitsusaunad ja ja ja just see nende peremees ka ütleb, noh kuigi neil on ka seal igasugust muud moodsat vidinat, et tegelikult, kui inimesed TULEVAD ja ja just need turistid, kes nagu on TEADLIKUD või või kujutavad ette, mida see suitsusaun ikkagi endast kujutab, et siis nad alati valivad selle suitsusauna variandi. (N, 58. a, Uue-Antsla k., 28.06.2011, intervjueris M. Villand)

Paljud küsitletud kohalikest tunnetasid suitsusaunas pigem potentsiaali turismi edendamiseks. Teisest küljest tuleb arvestada, et sääraselt mõtlejad omasid pigem „puhast“ sauna ning praktilisemat ja progressiivsemat mõtlemist.

K2: Kas te tunnete ka, et saun on kuidagi Võrumaaga eriti tihedalt seotud?

V1: Noh < kas ta Võrumaaga, ta võib olla ikka vast terve Eestimaaga. >

K2: < et just suitsusaun. >

V2: Ta on ikka terve Eestiga. Ma arvan, et ikka < iga, iga --- >

V1: < No Võrumaal on tõesti rohkem suitsusaunad > nagu viimasel ajal on popimad läinud nagu, nagu < hakkavad uuesti tegema jah. >

V2: < Hakkavad uuesti tegema niiviisi suitsusaunasid. >

V1: < Vaata, kes see rääkis kuskil ka > , et Võrumaal et, et temal on ka see tavaline saun, ühel pool tiiki ja siis tema otsustas kindlasti teha suitsusauna teisele poole tiiki. Et tõmmata inimesi siis endale sinna turismitallu kindlasti ja see suitsusaun, too on sihke eksootika.

V2: No see on nõiaringis on ka mu arust suitsusaun vist.

/--/

V1: siin Võrumaal läheb suitsusaun minu arust rohkem nagu jah hinda võib-olla.

Noh --- (N, M, Ruhingu k., Urvaste v., 26.06.2011, intervjuueeris K. Avdonina)

Seejuures tekib arutluspunkt, mil määral saab rääkida mingi kultuurinähtuse püsimisest, kui see on tegelikult kaubastatud ning selle kasutamine traditsiooniliselt on taandunud ning suitsusaunas käijad pole kultuurikandja, vaid külalise rollis (vt Võsu, Sooväli-Sepping 2012). Suitsusauna arendamist turismiatraktsiooniks võib aga iseenesest samuti pidada märgiks selle kultuurinähtuse väärtustamisest ning suitsusauna menu turismiteenusena võib samuti tõsta selle populaarsust kohalike elanike seas.

Siinkohal tuleb lisada, et ka turistidele köetavad suitsusaunad erinevad nii vanuse kui ehituslike iseärasuste poolest ning ka nende omanike autentsusetaotlus varieerub (vt Võsu, Sooväli-Sepping 2012). Turismiettevõtjal on samuti õigus lähtuda oma suitsusauna puhul isiklikest praktilistest kaalutlustest ning tegelikult ei oma ka tema kohustust säilitada suitsusaun ametliku diskursuse poolt heaks kiidetud autentsuskriteeriumeid järgides.

Informantide vastustest selgus, et peredes köetakse suitsusauna ka külaliste võõrustamiseks ning mõnikord ka eemal elavate perekonnaliikmete koju meelitamiseks. Suitsusauna väärtust aitab kinnitada nende inimeste positiivne mulje, kellel muidu sellega vahetut kontakti ei ole (nt turistid, aga ka külalised). Kui inimesed kuskilt kaugemalt kiidavad suitsusauna, võib see omaniku uhkusetunnet, et omatakse midagi väärtuslikku, veelgi suurendada.

Kokkuvõte

Uuritud piirkondade – Võru valla põhjaosa, Urvaste valla ning Vastseliina valla – peaaegu iga talu juures on saun, kusjuures paljud „puhastest“ saunadest on kunagised ümber ehitatud suitsusaunad. Suuremalt jaolt ehitatakse ümber lagunevaid saunu, mida kas ei

taheta või ei osata endisel kujul taastada. Lagunevale suitsusaunale on tundunud lihtsam anda uus elu just „puhta“ saunana.

„Puhast“ sauna eelistatakse suitsusaunale kütmisele lühema aja ning vähemate ressursside tõttu. Kui suitsusauna kütmine võib võtta terve päeva ning selle võrra ka rohkem puid, siis „puhas“ saun võib köetud saada juba poole tunniga. Nii ei pea päeva planeerima sauna kütmise järgi.

Erinevate saunatüüpide eelistamine Võru vallas kajastus ka põlvkondade vahel – traditsioonilist suitsusauna pooldasid vanemad inimesed, hoolimata sellest, et tegelikult valmistas sellega toimetulek neile rohkem raskusi, nooremad olid kiire ja lihtsa „puhta“ sauna poolt. Urvaste ning Vastseliina kandis polnud põlvkondade vahe suurt erinevust saunatüübi selles aspektis märgata.

Suitsusaun kui traditsioonilise Kagu-Eesti taluelamise osa tekitab positiivseid emotsioone erinevatel tasanditel olenevalt kohaliku elaniku enesemääratlusest, sidemest lokaalse identiteediga ning huvist piirkondliku arengu vastu. Põlisel võrukesel võib suitsusaun tekitada nostalgiat. Mujalt pärit inimesele võib vanapärane nõgine ning suitsune pime saun näida eksootilisena, aga ka vastumeelsena. Suitsusauna kui kultuurinähtuse üks võimalus püsijäämiseks võibki seisneda isiklike taaskohtumiste ning vana talukultuuri kogemuse pakkumise eesmärgil loodud turismiteenuses. Kui suitsusaun ei ole igapäevases kasutuses enam praktiline, siis turismitaludes on sel ehk uus funktsioon, mille puhul on esiplaanil arhailise keskkonna, eriliste kehaliste aistingute ja lõõgastuse kogemine, mida näiteks linlikud SPA-keskused ei paku.

Kogukondlik ühistegevus on projektipõhise toetuspoliitika ning projektide kohaliku rakendamise puudujääkide tõttu paljude jaoks omandanud negatiivse tähendusvarjundi. Välitööde käigus ilmnis, et elanike huvi kohaliku kultuuripärandi säilimise ja ühistegevuse vastu Vana Võrumaa eri paigus on üsna erinev ning paiguti on kogukondlikust ühishuvist raske rääkida. Võrumaal leidub aga ka aktiivseid kogukondi, mis koondavad nii mitme küla kui terve valla elanikke. Sageli mitteformaalsetel alustel toimivas ühistegevuses, sealhulgas nõ külakorda saunas käimises, võidakse näha maaelu olulist lisaväärtust. (Bardone, Tamm 2013: 98)

Pole teada, kui palju mõjutavad kolmandas ja neljandas peatükis käsitletud pärandiloome protsess ja pärandikommunikatsioon Võrumaa maapiirkondades elavate inimeste arvamusi seoses neile kuuluvate suitsusaunade taastamise või renoveerimisega.

Kui aga lähtuda ühest kolmandas peatükis kirjeldatud UNESCO taotlusesse kirjutatud eesmärgist, milleks on suitsusauna väärtuse tõstmine Võrumaa kogukonna sees, võib oletada, et paljude võrukesteni jõuab informatsioon suitsusauna olulisusest kohaliku kultuuripärandina UNESCO taotluse abil. Suitsusauna võimaliku nimekirja pääsemise mõjudest saaks aimu ilmselt tulevikus, edaspidiste uurimiste käigus. Küsimus on ka selles, kui palju juhitudakse ametliku pärandidiskursuse poolt vahendatud kuvandist: milline on “õige” suitsusaun ning sellega seotud kombed. Hetkel on Võrumaa suitsusaunaomanike seas nii inimesi, kes on teadlikult üritanud hoida oma sauna võimalikult algupärasena, kui ka neid, kes lepivad lihtsamate lahendustega, mis praktilises mõttes toimivad küllaltki hästi, ehkki visuaalselt ei pruugi välja näha sellised nagu seda pärandnähtust ametlikult näha soovitakse. Ka asjaolu, et kõik suitsusauna teenusena pakkuvad turismitaludki pole oma sauna kujundanud traditsiooniliste vaadete järgi, näitab eneseteadlikkust kultuuripärandiga ümber käimisel.

Võrumaa kolmes vallas läbi viidud intervjuud kinnitasid arusaama, et vaimne kultuuripärand on küll ühelt poolt mineviku protsessidele viitav, kuid samas üha uusi vorme ning tähendusi loov teadmiste ja praktikate kogum (vt Harvey 2008, Kirschenblatt-Gimblett 1995, Smith 2006). Võrumaa maapiirkondades on suitsusaun nähtuseks, mis seob lokaalset traditsioonilist identiteeti tänapäevasega. Kõik suitsusauna ehitada, parandada, kütta ja võtta oskavad inimesed on omal moel selle kultuuripärandi eksperdid, hoolimata sellest, kas nad suitsusauna kui kultuurinähtust pärandina väärtustavad. Pärandi säilimist ei taga ekspertide olemasolu, vaid nende suhtumine.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli uurida suitsusauna kui vaimse kultuuripärandiga seotud pärandilooma ja pärandikommunikatsiooni protsesse Võrumaal. Kitsamalt on nende protsesside ajaliseks vahemikuks aastad 2010–2013, kuna sellel perioodil tegeles üks Võrumaa kogukonna osa suitsusauna UNESCO vältimatut kaitset vajavate vaimse kultuuripärandi nähtuste nimekirja esitamise taotluse koostamisega. Mainitud aktsiooniga seoses loodi arvukalt pärandirepresentatsioone, mis osutusid kõnekateks allikateks kogukonna erinevate tasandite väärtussüsteemide analüüsil.

Antud töö struktureerimisel toetusin sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimustele. Neist küsimustest lähtuvalt käsitlesin kolmandas peatükis suitsusauna kui vaimse kultuuripärandi konstrueerimist ametlikus diskursuses. See peatükk lõi omakorda teatava võrdlusaluse kahele järgmisele peatükile. Neljandas peatükis vaatlesin, kuidas toimub kultuuripärandi kommunikeerimine kogukonnast väljapoole Haanjas asetleidva üritustesarja – avatud suitsusaunade nädala – kaudu. Viiendas peatükis keskendusin vaimse kultuuripärandi nõ rahvalikule diskursusele, milles avaldus suitsuaunatraditsiooni hetkeseis kolmes Võrumaa vallas ning andsin ülevaate pärandiloomeprotsessides mitte osalevate võrukeste suhtumisest suitsusauna. Minu töö eesmärgiks ei olnud anda hinnangut kogukonnaliikmete tegevusele.

Metodoloogiliselt oli mu uurimuse puhul tegu mitmepaikse etnograafia rakendamisega, mis piirnes küll Võrumaaga ja seal elava kogukonnaga, ent püüdis haarata kogukonna erinevaid esindajaid ja huvigruppe. Töö põhilisteks allikateks olid erinevad dokumendid, poolstruktureeritud intervjuude transkriptsioonid ja osaleval vaatlusel täheldatu. Tagantjärele pean allikate mitmekesisust antud töö kontekstis põhjendatuks, kuna see võimaldas avada perspektiive, mis ühe allikatüübi puhul oleks jäänud märkamatuks. Leian, et kaasaegse pärandilooma protsessi käsitlemisel osutus allikate integreerimine keeruliseks, ent samas põnevaks ning tulemuslikuks ettevõtmiseks.

Teoreetilise raamistiku pakkus magistritööle vaimse kultuuripärandi konstruktivistlik käsitus, mille puhul pöörasin tähelepanu tõlgenduslikele ning protsessuaalsetele aspektidele. Lähtusin arusaamast, et kogukond tegeleb pidevalt oma kultuurilise pärandi taasmõtestamisega ning kommunikeerimisega nii kogukonnasiseselt kui ka väljapoole.

Töö **kolmandas peatükis** uurisin, kuidas Vana Võromaa suitsusaunakombestiku UNESCO vältimatut kaitset vajava vaimse kultuuripärandi nimekirja esitamiseks hakkas grupp päranditeadlikke võrukesi 2010. aastal tegelema taotluse ettevalmistamisega. Töö sujumiseks moodustati vabatahtlik koostöökogu, mille ülesandeks sai UNESCO kriteeriumite täitmiseks vajalike protsesside organiseerimine ja koordineerimine. Vaatlesin töös mainitud gruppi kui pärandieksperte ametlikus pärandidiskursuses. Toetudes Laurajane Smithi (2006) uurimusele järeldasin, et pärandieksperdid, kes tegutsevad ametlikus pärandidiskursuses, on vahendajate rollis kultuuripärandit praktiseeriva kogukonna ja ametlike pärandipoliitika suunajate vahel. UNESCO-le esitatud taotlus peab tõestama vaimse kultuuripärandi jätkusuutlikkust praktiseerivas kogukonnas ning looma selleks näitlikustavaid materjale. Üheks koostöö väljundiks kogukonnast väljapoole oli Võrumaa suitsusade ja suitsusaunakultuuri hetkeseisu uurimine koostöös Tartu Ülikooli etnoloogia osakonnaga, mis tekitas kohalikule pärandiloome protsessile juurde akadeemilise pärandi-ekspertiisi tasandi.

UNESCO poolt kehtestatud pärandipoliitika nõuded mõjutasid kogukonna initsiaatiivgruppi representeerima suitsusauna kui pärandnähtust kindlate ootuste raamistikus ent UNESCO osutus ka sümboolseks kapitaliks, millega kohalikke elanikke suitsusauna kui kohalikku kultuurinähtust enam väärtustama motiveerida. Erinevad pärandirepresentatsioonid, milleks olid nii dokumendid, üritused kui ka raamat ja film, tuletavasid kogukonna liikmetele meelde suitsusauna kui tavapraktikas enamasti argiseks peetava nähtuse pärand-väärtust. Samas tekitasid kohati idealistlikud kuvandid mõnedes kogukonna liikmetes ebakindlust, taluti pärandi kaitsest ning haldamisest tulenevaid võimalikke piiranguid, kuna tahes-tahmata kinnistavad ametlikud representatsioonid teatud autentsuse mulje suitsusaunast. Kuna suitsusaunatraditsioon teadmiste ja oskuste kogumina on küll vaimne kultuuripärand, on tal siiski ka füüsiline väljund konkreetsete hoonetena. Sellega seoses kerkisid omandi- ja otsustusõiguse probleemid, mille keskmeks olid aktiivsete pärandiekspertide ja kogukonna ametlikus pärandi-diskursuses mitte osalevate liikmete vaadete erinevused. Ilmnes, et ka kogukonna poolt algatatud pärandipoliitika on paratamatult ideoloogiline ning võib vastanduda paljude maaelanike pragmaatilise mõtlemisega.

Neljandas peatükis analüüsisin pärandikommunikatsiooni kogukonnast väljapoole Haanja avatud suitsusaunade nädalaga seotud sündmuste näitel. Mainitud ürituse eesmärgiks on kohaliku kogukondliku panuse kaudu projitseerida kogukonnast väljapoole teadlikult kujundatud lokaalset väärtussüsteemi. Selleks puhuks korraldavad asjast huvitatud Haanja kogukonna liikmed sündmusi ning avavad suitsusaunad oma kodudes. Ürituse korraldajate põhimõtteks on olnud, et kõige õigem on kultuuripärandisse kuuluva nähtuse olemusest ning tähtsusest aru saada kohtudes seda praktiseeriva kogukonna liikmetega nende igapäevases elukeskkonnas. Nii kaasati ürituse külalisi kaastati erinevatesse tegevustesse alates puude ladumisest ja sauna küttepanekust kuni toidu valmistamiseni. Ehkki üritusega seotud pered tegutsesid oma kodus, väljusid sellel üritusel suitsusauna pakkujad pered siiski oma argielu kontekstist olles olukorras, milles nad esindasid lisaks issendale ka pärandit praktiseerivat kogukonda. Lisaks sellele võis täheldada, et ehkki üritus oli suunatud väljapoole, oli pärandikommunikatsioon oluline ka kogukonna sees. Teisisõnu nõudis see asjaosalistelt kokkusaamisi ja arutelusid oma suhte üle suitsusauna kui kultuuripärandisse ning laiemalt üldse oma kultuurilise identiteedi üle. Haanjamaa suitsusaunanädala olulisus kohaliku kogukonna siseselt seisneski eelkõige koostegutsemises. Kuna piirkonna suitsusaunad olid aga sama eriilmelised kui omanikud, võis iga erineva saunapakkuja juures saada täiesti erineva kogemuse ning nende suhtumiste varieeruvuse tõttu said ka külalised osaleda pärandikommunikatsioonilises dialoogis. Erinevad üritusega seotud sündmused olid pühendatud erinevatele suitsusaunaga seotud teadmistele ja oskustele (nt liha suitsutamine, pärimusmeditsiin, saunahoome ehitus). Mõningatel allüritustel võis täheldada ka kommertslikku hõngu. Samuti oli aastate lõikes märgata ürituse järjest suuremat kõlapinda meediakanalites. Ühest küljest aitab see kogukonnal oma sõnumit paremini edasi viia, teisalt lülitus üritus nii pärandi- ja teadmusloome protsessi. Seega võib öelda, et Haanja kogukonna liikmed, kes annavad panuse avatud suitsusaunade nädala toimimiseks jagavad oma kohaliku pärandieksperdi teadmisi küll isiklikust vaatenurgast ent osalevad paratamatult kogukonna laiemas pärandiloome protsessis.

Viiendas peatükis käsitlesin nõ rohujuure tasandi pärandieksperte ehk nende Võrumaa elanikke, kes kuuluvad küll praktiseerivasse kogukonda, kuid ei tegele kultuuripärandi aktiivse mõtestamisega ning selle kommunikeerimisega. Selles peatükis analüüsitud Võru

valla põhjaosa, Urvaste valla ning Vastseliina valla elanike seas Tartu Ülikooli etnoloogia osakonna poolt etnograafiliste välitööde praktika raames toimunud välitööde materjalid andsid edasi teadmisi suitsusaunakultuuri hetkeseisust neis paigus. Paljud saunaga seotud traditsioonid on elujõulised ja seda näitab ka asjaolu, et inimestel on neist põhjalikud teadmised. Lisaks ilmnis küsitlute vastustest kindel arusaam „õigest“ (suitsu)saunast, mis näitab pärandi autentsuskriteeriumite olemasolu ka selliste pärandiekspertide puhul, kes kultuuripärandi väärtustamist endale otseselt ei teadvusta. Küsitlute suhtumine suitsusauna varieeruses, nagu ka sellega seotud traditsioonide järjepidevus erinevates taludes. Samuti oli märgata, et pidev kokkupuutumine argise kultuurinähtusega, milleks suitsusauna sageli peeti, võib tingida, et seda ei tajuta kultuurivara ja -väärtusena. Erinevaid saunatüüpe – suitsusauna ning korstna ja lõõriga „puhta“ sauna – eelistati erinevatel põhjustel. „Puhas“ saun nõuab vähem aja- ja küttematerjalikulu ning on seega praktiline, leilimõnu väideti end saavat aga enam suitsusaunast.

Vaimse kultuuripärandi dünaamika seisneb elava traditsiooni kohandumises vastavalt inimese vajadustele. Suitsusana UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja kandmise püüdlus oli Võrumaa maapiirkondades elavatele inimestele üldiselt teada ning leidis enamasti ka head vastukaja. See, kuidas suitsusauna võimalik UNESCO nimekirja pääsemine kogukonda, kelle huve silmas pidades taotlus koostati, tegelikult mõjutama hakkab, selguks aga ilmselt alles aastate pärast. Huvitava tendentsina selgus kohalike elanike positiivne suhtumine suitsusauna kui teenuse pakkumisse turismitaludes, milles paljud nägid võimalikku viisi suitsusauna püsimajäämiseks, kuna suitsusaunade arvu üldine vähenemine uurimispiirkondade talumajapidamistes pole kohalikele märkamatuks jäänud.

Suitsusaunaga seotud pärandiloomeprotsessid Võrumaal on tinginud küll teadlikkuse selle kultuurinähtuse väärtusest vaimse kultuuripärandina, aga kuna tegu on kogukonna liikmete igapäevaellu kuuluva praktikaga, võtab vastutuse selle nähtuse edasi kandumise eest igaüks vabal valikul. Teadlikult kohaliku pärandi- ja teadmusloomega tegelev grupp on töös analüüsitud üritustes ja ettevõtmistes võtnud endale kogukonna hääle. Pärandikommunikatsioon Haanja avatud suitsusaunade nädala näol on olnud küllaltki edukas, iseäranis just kohalikus kogukonnas endas. Taotlus Võrumaa suitsusaunakombestiku UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja kandmiseks on

täna seks esitatud, kuid pärandiloomeprotsessid Võrumaal jätkuvad. Minu magistritöö käsitles osa neist protsessidest, ent edaspidi on kindlasti võimalik uurida ka erinevaid riikliku ja rahvusvahelise pärandipoliitika tasandeid ning anaüüsida võrokeste püüdluste retseptsiooni kogukonnast väljaspool.

Töös kasutatud allikad

Tartu Ülikooli etnograafiliste välitööde praktika käigus Võru vallas 2010, Urvaste vallas 2011 ja Vastseliina vallas 2013 kohalike elanikega tehtud intervjuud.

Intervjuu Külli Eichenbaumiga 17.09.2012.

Intervjuu Ester Bardonega 23.04.2014.

Intervjuude transkriptsioonid autori valduses.

Välitööpäevikud autori valduses.

Eichenbaum, Külli 2014. Telefonivestlus autoriga, 29.04.2014.

Protokoll 12.11.2010 = Suitsusauna koostöökogu ümarlauas protokoll, Väimela, 12.11.2010. Protokollinud Kertu Pehlak. (Kasutatud Külli Eichenbaumi nõusolekul)

Protokoll 23.02.2010. = Suitsusauna koostöökogu ümarlaua protokoll, 23.02.2010. Protokollinud Külli Eichenbaum. (kasutatud Külli Eichenbaumi loal)

UNESCO taotlus 2013 = Smoke sauna in Võromaa. Application for the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. March 20, 2013. [Trükis avaldamata dokument, fail autori valduses suitsusauna koostöökogu loal. Taotluse vorm on kättesaadav: <http://www.unesco.org/culture/ich/en/forms>, vaadatud 05.05.2014.)

Kirjandus

Amit, Vered, 2002. – *An Anthropology Without Community? The Trouble With Community*. Anthropological Reflections on Movement, Identity and Collectivity. Amit, Vered, Rapport, Nigel.

Anderson, Benedict, 1995. – *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso

Annist, Aet, 2011. – *Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas*.

Arenguantropoloogiline uurimus. Acta Universitatis Tallinnensis. Socialia. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

- Annist, Aet, 2013. – *Heterotopia and Hegemony: Power and Culture in Setomaa*. – Journal of Baltic Studies. 44:2, 249-269.
- Ansper, Andres, 2011. – *Igamehe suitsusauna-aabits*. Lõputöö. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, rahvusliku käsitöö osakond, rahvusliku ehituse eriala. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.
- Bardone, Ester, Tamm, Epp, 2013. – *Suitsusaunapärandi loomisest Võrumaal*. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat 56: 94–129.
- Bardone, Ester, 2013. – *My Farm is My Stage: A Performance Perspective on Rural Tourism and Hospitality Services in Estonia (Mu talu on mu lava: etenduslik perspektiiv maaturismi ja külalismajanduse teenustele Eestis)*. Doktoritöö. Juh. Leete, Art, Torop, Peeter. Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Kultuuriteaduste ja kunste instituut, Etnoloogia osakond
- Barnard, A., Spencer, J., ed. 2005. – *Community*. – Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. London: Routledge.
- Bendix, Regina, 2009. – *Heritage between economy and politics. An assesment from the perspective of cultural anthropology*. Intangible Heritage. Ed. by Laurajane Smith and Natsuko Akagawa. London–New York: Routledge.
- Bendix, Regina F., Eggert, Aditya, Peselmann, Arnika, 2013. – *Introduction: Heritage Regimes and the State*. Heritage Regimes and the State.
- Brown, Michael A., 2004. – *Heritage as Property*. Property in Question. Value Transformation in the Global Economy. K. Verdery, C. Humphrey (eds.), Berg.
- Clifford, James, 1983. – *On Ethnographic Authority*. – Representations, No. 2, pp. 118–146
- Cocq, Coppélie, 2014. – *Traditionalisation for Revitalisation: Tradition as a Concept and Practice in Contemporary Sámi Contexts*. Electronic Journal of Folklore. Vol. 57, 79–100. [Ilmumas]
- Corti, Louise, Thompson, Paul, 2012 – *The Secondary Analysis of Archived Qualitative Data*. Pre-print. Published as Corti, L. and Thompson, P. (2012) 'Secondary analysis of archive data' in C. Seale, G. Gobo and F. Gubrium and D. Silverman (eds.) (2004) Qualitative Research Practice, (ed.), London: Sage Publications Ltd

- Crooke, Elizabeth, 2008. – *An Exploration of the Connections among the Museums, Community and Heritage*. The Ashgate Research Companion of Heritage and Identity. Ed. by B. Graham, P. Howard, Ashgate.
- Deacon jt 2004 – *The Subtle Power of Intangible Heritage: Legal and Financial Instruments for Safeguarding Intangible Heritage*, 2004. By Harriet Deacon, Luvuyo Dondolo, Mbulelo Mrubata, Sandra Prosalendis, Human Sciences Research
- Dicks, Bella, 2000. – *Heritage, Place and Community*. University of Wales Press: Cardiff.
- Edelsward, Lisa Marlene, 1993. – *Sauna as Symbol. Society and Culture in Finland*. American University Studies. Series XI, Anthropology and sociology ; Vol. 53.
- Eichenbaum, Külli, Eller, Kalle, 2013. – *Suitsusaunade põlengutest ja nende ärahooldmisest*. Studia Vernacula. Tartu Ülikool, Viljandi Kultuuriakadeemia, rahvusliku käsitöö osakond.
- Eisen, Matthias Johann, 1934. – *Saun ja vihtlemine*. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat 8. Tartu: Eesti Rahva Muuseum. Pp. 28–70
- Ekman, Ann-Kristin, 1999. – *The Revival of Cultural Celebrations in Regional Sweden: Aspects of Tradition and Transition*. Sociologia Ruralis. Vol. 39, No. 3: 280–293.
- Falzon, Mark-Anthony, 2009. – *Introduction: Multi-sited Ethnography: Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*. Multi-sited Ethnography: Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research Ashgate. 1–24.
- Flick, Uwe, 2006 – *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Fonneland, Trude, 2012. – *Spiritual Entrepreneurship in a Northern Landscape: Spirituality, Tourism and Politics*. Temenos. Vol. 48, No. 2 (2012): 155–178.
- Forschauer, Ulrike, Lueger, Manfred, 2010. – Expert Interviews in Interpretive Organizational Research. Interviewing Experts. A. Bogner, B. Littig, W. Menz (eds.). Research Method series. 217–234.
- Gillham, Bill, 2005. – *Research Interviewing: The Range of Techniques*. Open University Press, Berkshire.
- Groote, Peter, Haartsen, Tialda, 2008. – *The communication of heritage: creating place identities*. Ashgate Research Companion to Heritage and Identity. B. Graham & P. Howard (eds.), Aldershot: Ashgate.
- Habicht, Tamara, 2008 [1972]. – *Eesti saun*. Tallinn: Ilo.

- Hafstein, Valdimar Tr., 2004. – *Intangible heritage as a list: From masterpieces to representation*. Intangible Heritage. Ed. by Laurajane Smith and Natsuko Akagawa. London–New York: Routledge.
- Hammersley, Martyn, 2009. – *Can We Re-Use Qualitative Data Via Secondary Analysis? Notes on Some Terminological and Substantive Issues*. Sociological Research Online. 15(1)5.
- Harvey, David, C., 2008. – *The History of Heritage*. The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity. Ed. B. J. Graham, P. Howard.
- Heaton, Janet, 2008. – *Secondary Analysis of Qualitative Data: An Overview*. Historical Social Research, 33, 3.
- Hobsbawm, Eric, 1983. – *Introduction: Inventing Traditions*. The Invention of Tradition. Cambridge University Press.
- King, Nigel, Horrocks, Christine, 2010. – *Interviews in Qualitative Research*. Sage: London
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara, 1995. – *Theorizing Heritage*. Ethnomusicology, Vol. 39, No. 3. Pp 367-380.
- Kuutma, Kristin 2005–2006. – *Traditsioon*. – Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik. Toim Tiiu Jaago. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. URL: <http://argikultuur.ut.ee>
- Kuutma, Kristin, 2007. *Kultuuripärand*. – Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik. Toim Tiiu Jaago. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. URL: <http://argikultuur.e-uni.ee>
- Kuutma, Kristin, 2009. – *Cultural Heritage: An Introduction to Entanglements of Knowledge, Politics and Property*. Journal of Ethnology and Folkloristics (3 (2)/2009)
- Kuutma, Kristin, 2010a. – *Who owns our songs? Authority of Heritage and Resources for Restitution*. – Ethnologia Europaea, 39: 2
- Kuutma, Kristin, 2010b. – *Mõistete konstrueerimisest teadmuse loomiseni*. Folkloristika interdistsiplinaarsus. Keel ja Kirjandus, 8–9, 687–702.
- Larsen, Anne Katherine, 2012. – *Village Fairs and Rural Adventure Tours in Norway. From Production to Consumption. Transformation of Rural Communities*. H. Horáková, A. Boscoboinik (eds.). Lit Verlag.

- Leimu, Pekka 2002. – The Finnish Sauna and Its Finnishness. Water, Leisure and Culture. European Historical Perspectives. Eds. Susan C. Anderson, Bruce H. Tabb. Oxford; New York: Berg Publishers, 2002. Pp 71–83
- Liepins, Ruth, 2000. – *New Energies for and Old Idea: Reworking Approaches to „Community“ in Contemporary Rural Studies*. – Journal of Rural Studies. Vol. 16, No. 1: 23–35.
- Marcus, George, 1995. – *Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography*. Annual Review of Anthropology, Vol. 24 (1995), pp. 95–117.
- Margna, Epp (toim.), 2012. – Mi uma savvusann. Võro Selts VKKF.
- Meuser, Michael, Nagel, Ulrike, 2010. – *The Expert Interview Changes in the Knowledge Production*. Interviewing Experts. A. Bogner, B. Littig, W. Menz (eds.). Research Method series. 17–42.
- Mydland, Leidulf, Grahn, Wera 2011. – *Identifying heritage values in local Communities*. International Journal of Heritage Studies, 18: 6, 564–587.
- Nork, Siiri, 2012. – *Saun kui püha koht ja sellega seotud kombestik: Võrumaalt kogutud arhiivi-ja välitöömaterjalide näitel*. Bakalaureusetöö. Juh. Ester Võsu. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, kultuuriteaduste ja kunstide instituut, etnoloogia osakond.
- Nutov, Mirjam, 2012. – *Suitsusaun on nagu Ferrariga sõit*. – Maaleht, 13. september. 2012. Kättesaadav: <http://maaleht.delfi.ee/news/uudised/eesti uudised/suitsusaun-on-nagu-ferrariga-soit.d?id=64952610> (Viimati külastatud: 05.05.2014)
- Paju, Tarmo, 2011. – *Saunasõda? Soomlased vihased: Eesti varastab meilt sauna!* – Õhtuleht. 5. detsember 2011. Kättesaadav: <http://www.oh tuleht.ee/454887/saunasoda-soomlased-vihased-eesti-varastab-meilt-sauna> (Viimati külastatud: 08.05.2014)
- Pehlak, Kertu, 2011. – *Tegevuskava koostamine Võrumaa suitsusauna pärandi kaitsmiseks UNESCO Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni alusel. Lõputöö turismi- ja tootlustuskorralduse erialal*. Turismi õppetool. Võrumaa Kutsehariduskeskus.
- Rattus, Kristel, 2007. – *Which Heritage? Which Landscape? Defining Authenticity of Cultural Heritage in Karula National Park*. – Journal of Ethnology and Folkloristics. Vol. 1, No. 1: 131–143.
- Riessman, Catherine Kohler, 2008 – *Narrative Methods for the Human Sciences*. Sage.

- Ronström, Owe, 2005. – *Memories, Tradition, Heritage*. Memories and Visions. Studies in Folk Culture IV. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 114–131.
- Rose, Gillian, 2001 – *Visual Methodologies: An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*. London: Sage Publications.
- Skounti, Abraham, 2004. – *The authentic illusion: humanity's intangible cultural heritage, the Moroccan experience*. Intangible Heritage. Ed. by Laurajane Smith and Natsuko Akagawa. London–New York: Routledge.
- Silvén, Eva, 2004. – *When Culture Becomes Heritage. In search of the Samdok discourse of collecting contemporary heritage*. Allikas:
<http://www.sverigesmuseer.se/wp/wp-content/uploads/2012/12/392.pdf>
- Smith, Laurajane, Akagawa, Natsuko 2004. – *Introduction*. Intangible Heritage. Ed. by Laurajane Smith and Natsuko Akagawa. London–New York: Routledge.
- Smith, Laurajane, 2006. – *Uses of Heritage*. London & New York: Routledge.
- Sooväli-Sepping, Helen, 2013. – *Kelle oma on pärand?: Kultuuripärandi jätkusuutlikkusest Eesti pärandipoliitika kontekstis*. Akadeemia. 25. aastakäik, number 12 (297), 2222–2235.
- Talve, Ilmar 1960. – *Bastu och torkhus in Norodosteuropa*. Nordiska Museets handlingar 53. Stockholm, 1960.
- Tamm, Epp, 2011. – *Suitsusauna teadvustamine vaimse kultuuripärandina Võru valla elanike seas*. Bakalaureusetöö. Juh. Ester Võsu. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, kultuuriteaduste ja kunstide instituut, etnoloogia osakond.
- Tammekivi, Tarmo, 2008. – *Männiku metsatalu suitsusaun*. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, rahvusliku käsitöö osakond, rahvusliku ehituse eriala. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.
- Tupits, Ave, 2009. – *Käsitlusi rahvameditsiinist: mõiste kujunemine, kogumis- ja uurimistöö kulg Eestis 20. sajandil*. Dissertationes Folkloristicae Universitas Tartuensis 13.
- Uibu, Marko, 2013. – *Sissejuhatust: uue vaimse uurimisest ning kogumikust „Mitut usku Eesti“ III*. Mitut usku Eesti III, Uue vaimse eri. Tartu Ülikooli kirjastus.
- UNESCO vaimse kultuuripärandi konventsioon. – Rahvakultuuri Keskus. Kättesaadav:
<http://www.rahvakultuur.ee/?s=113> (Viimati külastatud 08.05.2014)

- Vuolle-Apiala, Risto 2003 [1993]. – Smoke Sauna. Sarmala Publishers Ltd. Gummerus Printing, 2003.
- Võsu, Ester, Sooväli-Sepping, Helen, 2012. – *Smoking out Local Traditions? Identity and Heritage Production in Southeast Estonian Rural Enterprises*. – Folklore. Electronic Journal of Folklore 51: 77–108.
- Västriku, Ergo-Hart, Võsu, Ester, 2010. – *Performing Votianness. Heritage Production, the Votian Museum and Village Feasts*. Ethnologia Europea 40: 2, 60–79.
- Watson Steve, Waterton, Emma, 2010. – Culture, Heritage and Representation: Perspectives on Visuality and the Past. Ashgate.

Summary

Smoke sauna in Võru County as intangible heritage: community and the processes of heritage production and heritage communication

The aim of the present Master's thesis is to examine the processes related to the production and communication of intangible heritage in Võru County. In the focus of my research is smoke sauna tradition, especially its intangible dimension, in Old Võro Shire (vana Võromaa) as a historical cultural district in Southeast Estonia characterised by a particular dialect (language) and cultural customs. The main research objectives of my thesis are:

1. How the smoke sauna as an intangible cultural heritage is constructed in the authorised heritage discourse?
2. How is smoke sauna as intangible heritage communicated outside by the local community?
3. How is the smoke sauna as intangible heritage perceived by local inhabitants in their everyday life?

Methodologically my research can be described as multisited ethnography that is limited to different interest groups and contexts in Võru County. The sources I analyse in this study are varied: different types of public documents, transcriptions of semi-structured interviews (part of which are conducted by myself and others by fellow students during fieldwork practice) and my observations and notes made during participant observations at various events.

Cultural heritage is an interdisciplinary concept that has multiple interpretations depending on the discipline in which it is used and according to the context of use – whether it is intangible or material heritage that interests the researchers. Often the

continuity of the tradition and its sustainability are emphasised along with the need to preserve and safeguard cultural heritage. In the present thesis I rely on the constructivist understanding of cultural heritage, which sees the heritage production and communication as part of the process in which people make sense of what is valuable from their past in the present (see Smith 2006). I see the smoke sauna as an intriguing object of research because it is related to both tangible (the materiality of the building and related objects) and intangible (the ephemerality of customs, beliefs, skills and knowledge related to how to make and take the smoke sauna) dimensions of cultural heritage.

The third chapter of my thesis studies the process of application for the UNESCO safeguarding for the smoke sauna traditions in Old Võro Shire as a local initiative that was led by representatives of the community. These representatives can be considered heritage experts who, in their actions, were influenced by the international heritage politics. The process of heritage production that emerged from the initiative took place in cooperation between different local and national institutions and organisations who were following the framework and rules set by the UNESCO convention of intangible heritage. Several events and expressions (e.g. a book “Our own smoke sauna” addressed to the local community, a short documentary “Smoke sauna in Võromaa” addressed outside of the community) became heritage representations that enabled to see different understandings of what elements of the smoke sauna have the heritage value. For the local initiative group the UNESCO became also a symbolic capital that helped to convince other community members and others in the necessity and importance of the smoke sauna as a cultural heritage phenomenon. Additional expert-value to the heritage production process was created in collaboration with the department of ethnology from University of Tartu, whose representatives conducted fieldwork trips and participated in doing additional research, organising events and writing up documents.

The fourth chapter is dedicated to examining an event called Haanja smoke sauna week which is an initiative by a smaller group of community members living in Haanja municipality situated in Võru County (and respectively being part of the Old Võro Shire). The event aims to introduce the smoke sauna tradition as it is practiced by a group of local families who open the doors of their smoke saunas for one day for the guests from outside

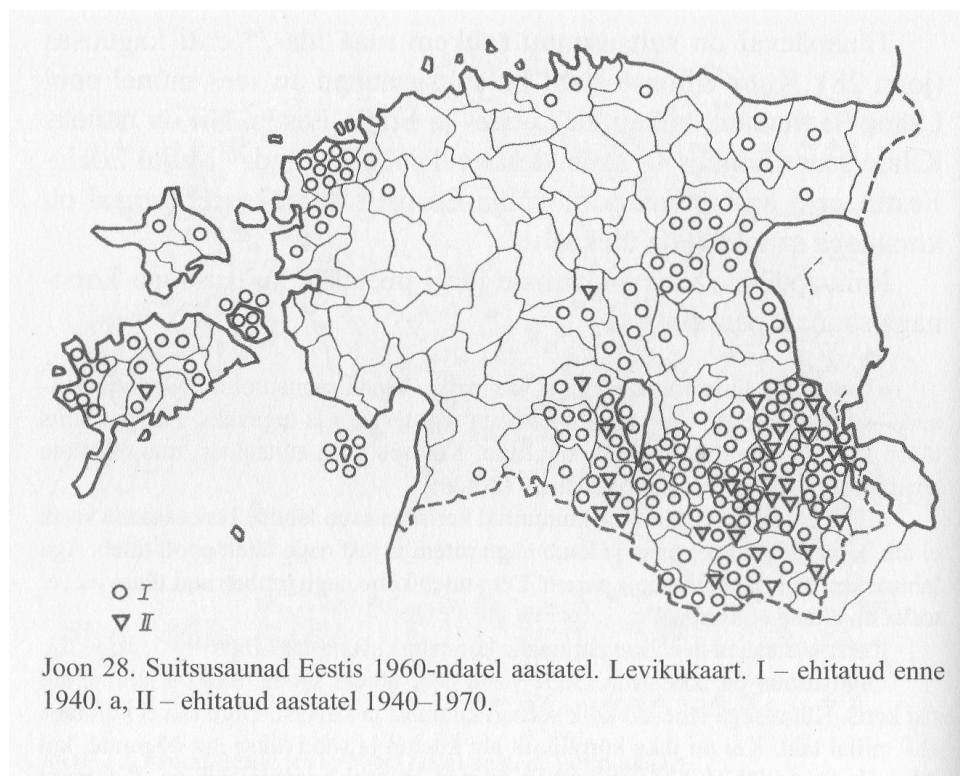
the community. I consider such initiative as part of the vernacular heritage discourse that at the same time is in dialogue with the authorised heritage discourse and wider processes of heritage production. The initiative may be considered a conscious attempt to demonstrate the value of the smoke sauna in Haanja as a valuable cultural heritage and the local community as “owners” of this heritage. The event likewise has elements of heritage tourism. In addition to communicating local heritage outside the community the event has also been activating community members to discuss and negotiate the meanings and values the smoke sauna has for them, for their cultural identity.

In the fifth chapter focuses on the changes as well as continuity in the smoke sauna tradition in Võru County studying the materials collected during the fieldwork practice of the students of the Tartu University. Different opinions expressed by the local people about the smoke sauna tradition were analysed. Special attention was paid to whether people who are not actively participating in the heritage production process consider the smoke sauna as part of local cultural heritage or not. Those people who have knowledge and skills about how to maintain and use the smoke sauna were considered heritage experts at the grassroots level in their own right. Locals’ attitudes towards the smoke sauna as a tourism service was likewise considered and quite surprisingly it came out that the tourism enterprises were seen as guardians of the tradition/heritage who may contribute to the continuity of the smoke sauna tradition, albeit in a different context. One of the conclusions that may be drawn is that the smoke sauna in Võru County is still a cultural phenomenon that connects traditional local identity with its more modern forms.

Lisad

Lisa 1

Suitsusaunade levik 1960. aastal⁵⁶



⁵⁶ Koostanud Tamara Habicht (2008 [1972])

Lisa 2

Suitsusaunalise meelespea



Juhatus savvusanna tulõjalõ

Ku Sa olõ-i inne savvusannan käänu, või mõni asi küländ uutmalda olla, imehtämä panda vai eski sannan käämise är tsurki. Savvusann om muist sannust tõistmuudu ja hää olnu inne sannaminekit päämisi tarkuisi savvusanna kotsilõ teedä.

- Sannan käämises tulõ aigu võtta, savvusann olõ-i kipõ möskmisõ sann.
- Savvusannan om savv eisen õnnõ kütmise aigu, pääle kütmiest lastas savv vällä, sann sai tus ja sannankäügi aas om õhk klaar.
- Sanna tullõn teretäds, är minnen tennätäs.
- Sannakambre uss hoitas kinni.
- Sannan käämise aigu inämb ahju ala puttu ei tohe - ei naata inämb manu kütämä egä hüdsi sek-kämä, niisamate tohe-i kolde ala määneski pudsu vai asku hiitä.
- Sannan kae, et hinnäst vasta sainu ei nühkä - võit saija tahmateõs. Niisamate es maanu vi-haga müüdä sainu vai lakõ vehki - sõs võit küll mustembas saija ku sanna tullõn ollit.
- Tahma või olla ka sanna ederuumi sainu pääl, rehkendä tuuga rõvide ärpanõkil.
- Tahmaga kokko saanu iho vai rõõvast tulõ harida jaheligu vai külmä viiga.
- Lõunõt ei hiidetä suurõ tsähmäkuga, a tsibistädäs müüdä kerest tasaligult. Lõunõt hiidetäs kuuma vai löüge viigä, külm vesi jahutas kerest ilmaasjanda maaha.
- Savvusanna lõunõ olõ-i äkilin ja terräv, a lätt lajalt ja aigupiten üle kõge sanna ja tedä pedä küländ pikält.
- Kuivatedü viht tulõ inne sannaminekit kohegi eräle anomahe (kauss vai pang) kuuma vette likku panda ja hoita leon, koni viha lehe omma pehmes ligunu. Keresse pääle vihta ei panta egä keresse kotsil tedä ei sopeneda, selle et lehe võiva kuumi kivve vaihele sadada ja säält karmu aija.
- Iho saa sannan puhtas ka ilma suurõ seebivatutamisõta, ku võtat lõunõt, vihut ja vaihtepääl uhtat viiga, nii iks mitu kõrda. Küsü sanna peremehe käest, kuiviisi om kombõs sannan möskõ ja määndeit mõsuasju pruugitas.
- Savvusanna manu olõ-i inämbüisi elektrit tuudu ja tuuperäst pruugitas säääl valgusõ saamisõs tihtipääle elosat tulõ (tattnõna, küündle vm). Olõ näide pruukmisel õigõ hoolõn, et midägi palama es lannü!
- Mõsuvett (esieränis lämmin) pruugi sannan mõistuisi, et kõikile iks jagunu. Viige lajalt larista ei olõ, tõnõkõrd olõ-i lämmin vett manu kostki võtta.
- Sann om pühä kotus, kon oldas sündsähe, tüllü ja pahandust sanna ei tuuva.
- Vihtmise man om vanas kombõs tennädä kõiki, kiä hää sanna saamise man om õkva vai kaude asjalise olnu (sanna kütja, viituuja, vihahaudja, puie lahkja, sausuüjä, sannaemä jt)
- Sälämõskjalõ vai tasojalõ andas sõnnun tervüst vasta.
- Pääle sanna tõmmaõdas hõngu ja oldas niisamate. Uttegi tüüd inämb ette ei võeda. Süväs midägi lihtsambat ja võedas ka väiku topka terävampä, ku tervüst ja tahtmist om.

Egä savvusann om tsipa esimuudu ja ka sannakombõ võiva egän perren vähä tõistmuudu olla, seoga tasus pererahvast tähele panda ja tarvidusel küssü juhatusi.

Lisa 3

Haanja avatud suitsusaunade nädala kavad 2011–2013

2011⁵⁷

Laupäev 23. juuli – saunapäev

Kell 10

Saunaliste ja saunaperenaiste-peremeeste kohtumine Haanja rahvamajas. Sissejuhatav tutvustus: saun omakultuuri hoidjana.

Edasi liiguvad saunalised koos pererahvaga saunade juurde toimetama: sauna kütma ja koos pererahvaga saunaga seotud töid-toimetusi tegema. Igal saunal *uma lugu, uma tegu, uma tava ja uma mekk*. Mõne sauna juurde on oodata kohalikke muusikuid (pillid ja lauluhääl kaasa!).

Toimeka päeva südameks on SANNAMÕNU. Puhtaks ja helgeks saab nii ihu kui hing. Ühine õhtune lihtne tervislik kohalik söömaaeg on saunapere traditsioonide kohane ning võtab kokku rahuliku saunapäeva.

Kell 13

Ootab Mooska pererahvas suitsusaunalisi Mooskasse suitsuliha mekkima, nõgesesuppi sööma ja kell **13.30** samas folkansambli Ethno in Transit kontsert (2 €; saunalistel osalemistasus).

Pärast kontserti lähevad külalised saunaperedesse tagasi saunatoimetusi toimetama..

Soovijad saavad külastada Aare Rätsepa renoveerimisjärgus suitsusauna ja Triinu Ojari suitsusauna Käätsos.

Neljapäev 28. juuli

Kell 9-18

Lihasuututamise meistrikläss Mooska talus.

Reede 29. juuli

Kell 19

Sauna-teemaliste filmide õhtu Haanja rahvamajas.

Laupäev 30. juuli Saunapäev

Kell 10

Saunaliste ja saunaperenaiste-peremeeste kohtumine Haanja rahvamajas. Sissejuhatav tutvustus: saun omakultuuri hoidjana.

Edasi liiguvad saunalised koos pererahvaga saunade juurde toimetama: sauna kütma ja koos pererahvaga saunaga seotud töid-toimetusi tegema. Igal saunal *uma lugu, uma tegu, uma tava ja uma mekk*. Mõne sauna juurde on oodata kohalikke muusikuid (pillid ja lauluhääl kaasa!).

Toimeka päeva südameks on SANNAMÕNU. Puhtaks ja helgeks saab nii ihu kui hing. Ühine õhtune lihtne tervislik kohalik söömaaeg on saunapere traditsioonide kohane ning võtab kokku rahuliku saunapäeva.

Kell 13

Ootab Mooska pererahvas suitsusaunalisi Mooskasse suitsuliha mekkima, nõgesesuppi sööma ja pinukoda üles panema. Ühislaulmine.

Kell 15

Pärimusmuusika kontsert Rogosi mõisas.

⁵⁷ <http://haanja.eu/sann/2011-2/> (Viimati külastatud 24.02.2014)

2012⁵⁸

Neljapäev, 2. august – suitsusaunapäev

Kell 10 koguneme Haanja rahvamajja ja saame tuttavaks. Edasi läheme saunadesse, teeme talgutöid, õpime kütma suitsusauna, valmistame ühiselt saunaperega lõuna- ja õhtusöögid, naudime suitsusaunamõnuseid.

Osalemine etteregistreerimisel, kohtade arv piiratud. Osalemistasu 5 €. Registreerunutele saadetakse täiendav informatsioon.

Kell 11 pärimusmeditsiini õpituba „Pärimuslik saunaravi“. Teemadeks ravivihad ja saunamassaaž. Õpituba juhendab tunnustatud massaažiõpetaja, Eesti Pärimusmeditsiini Ühingu eestkõneleja ja Lahemaa Tervisekooli juhataja Alar Krautmann.

Palume kaasa võtta saunatarbed ja joogamatt või tekk.

Osalemine etteregistreerimisel, kohtade arv piiratud. Osalemistasu 10 €. Registreerunutele saadetakse täiendav informatsioon.

Reede, 3. august – õpitubade päev

Kell 10 liha suitsutamise õpituba. Mooska talu suitsusaunas Haanjas õpime suitsusaunas liha suitsutamise põhivõtteid Eda Veeroja juhendamisel.

Osalemine etteregistreerimisel, kohtade arv piiratud. Osalemistasu 10 €. Registreerunutele saadetakse täiendav informatsioon.

Kell 12 esinevad Haanjas Suurel Munamäel “Creative Village” projekti noored. Euroopa Noored programmi toel viiakse läbi loovat ettevõtlust arendav noorteprojekt “Creative Village”, millest võtavad osa Rootsi, Türgi, Eesti ja Slovakkia noored. Juhendaja Ivi Rausi toel valmib muusikaline etteaste, millest on oodatud kõik osa saama! Sündmus on tasuta!

Kell 13 jagab Rahvusliku Ehituse Seltsi liige, Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku ehituse osakonna praktikate juhendaja ja raamatu “Igamehe suitsusauna aabits” autor Andres Ansper Mooska talu suitsusauna ehitusel nõuandeid. Järgneb 3-4 tunnine piirkonna erinevate saunadega tutvumine Andres Ansperi kommentaaridega.

Kell 20 toimub juhtmevaba muusika ja tantsuõhtu Haanja rahvamajas ja selle ümber. Tantsime ühiselt vanu tantse, laulame vanu laule ja tunneme ennast lihtsalt hästi. Üles astuvad Lauri Õunapuu, Tarmo Noormaa, Kati Soon, Ann Maria Piho ja paljud teised Lõuna-Eesti pärimusmuusikud. Muusikaõhtu tasu on annetuslik!

Laupäev, 4. august – suitsusaunapäev

Kell 10 koguneme Haanja rahvamajja ja saame tuttavaks. Edasi läheme saunadesse, teeme talgutöid, õpime kütma suitsusauna, valmistame ühiselt saunaperega lõuna- ja õhtusöögid, naudime suitsusaunamõnuseid.

Osalemine etteregistreerimisel, kohtade arv piiratud. Osalemistasu 5 €. Registreerunutele saadetakse täiendav informatsioon.

Pühapäev, 5. august – suvetare päev

Kell 9 suitsuliha maha võtmine Mooska talus.

Kell 11-15 Suvetare koos Haani naiste ja meestega. Kogu pere traditsioonilise käsitöö päev Suurel Munamäel. Suure Munamäe tornis on avatud suitsusaunateemaline näitus.

2013⁵⁹

⁵⁸ <http://haanja.eu/sann/programm-2012/> (Viimati külastatud 24.02.2014)

⁵⁹ <http://haanja.eu/sann/programm-2013/> (Viimati külastatud 24.02.2014)

Neljapäev, 1. august

Kell 10 algab 2-päevane praktiline vana sauna renoveerimise töötuba Hartsmäe talus, mis jätkub 2. augustil. Lisainfo Eda Veeroja eda.veeroja@gmail.com. Korraldaja Sann ja Süük MTÜ. Osalustasu 1 päev 15 € inimene; 2 päeva 25 € inimene. Eelregistreerimine on VAJALIK! Osalustasu sisaldab koolitust ja lõunasööki.

Kell 12 saunateemaline pärimusmeditsiini õpituba Irje Karjuse (Metsamoori) juhendamisel Mooska talus.

TERVISLIK NAISTESAUN METSAMOORIGA

- kogeme unustamatut “ussikee” puudutust,
- proovime energiaketta mõju,
- leilitseremoonia tervise ja õnne heaks,
- tutvustan teile raviturba võluväge ja teeme endale tselluliidivastast ja tervistavat turbamaski,
- piserdame end energeetilise lilleveega, salvime noorendava ürdisalvi ja tõrvasalviga,
- õpetan tegema lihtsaid lõõgastavaid hingamisharjutusi,
- saunajärgne haavahaamrimassaaž paneb su vere vemmeldama ja hinge laulma.

Osalustasu 10 € inimene. Eelregistreerimine on VAJALIK! Lisainfo ja registreerimine: Ivi Rausi, e-postil ivirausi@gmail.com. Kaasa palume võtta isiklikud saunatarbed, matt või tekk. Osalustasu sisaldab koolitust ja kerget tervislikku einet. Võimalik kaasa soetada tervisetooted Looduse Varasalvest.

Reede, 2. august

Kell 10 jätkub 2-päevane praktiline vana sauna renoveerimise töötuba Hartsmäe talus. Lisainfo Eda Veeroja eda.veeroja@gmail.com. Korraldaja Sann ja Süük MTÜ. Osalustasu 1 päev 15 € inimene; 2 päeva 25 € inimene. Eelregistreerimine on VAJALIK! Osalustasu sisaldab koolitust ja lõunasööki.

Kell 14 algab 2-3 tunnine ringkäik kohalikesse suitsusaunadesse eesmärgiga tutvuda erinevat tüüpi saunadega. Kogunemine Hartsmäe talu juures. Ringkäiku viib läbi kohalik Haani mees Silver Näkk.

Kell 19 toimub juhtmevaba muusika ja tantsuõhtu Plaani Karjamõisas. Tantsime ühiselt vanu tantse, laulame vanu laule ja tunneme ennast lihtsalt hästi. Üles astuvad kohalikud pärimusmuusikud. Sissepääs PRII!

Laupäev, 3. august – suitsusaunapäev

Kell 10 koguneme Haanja rahvamajja ja saame tutvavaks. Edasi läheme saunadesse, teeme talgutöid, õpime kütma suitsusauna, valmistame ühiselt saunaperega lõuna- ja õhtusöögid, naudime suitsusaunamõnuseid ja saame osa traditsioonilisest rahvamuusikast. Osalemine etteregistreerimisel, kohtade arv piiratud. Osalemistasu 7 €. Eelregistreerimine Ivi Rausi, e-postil ivirausi@gmail.com. Registreerunutele saadetakse täiendav informatsioon.

Pühapäev, 4. august

Kell 11-15 ootame kõiki Haani naiste ja meeste Suvetarre. Toimub kogu pere traditsiooniline käsitöö päev Suurel Munamäel, mille raames saab meisterdada ja teha näputööd. Lisaks käsitööle on avatud pillitäre ja kõlab traditsiooniline rahvamuusika. Suure Munamäe vaatetornis on avatud kohalike suitsusaunade teemaline näitus.